

ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่ เพื่อการสานก๊วย บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว

อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ปัญหาพิเศษนี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2557

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใบรับรองปัญหาพิเศษ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

ชื่อเรื่อง

ภูมิปัญญาการจัดการสวนไม้ เพื่อการสานก้อย บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว
อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

โดย

กมลชนก ตุ่มคำ

พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการที่ปรึกษา

(อาจารย์ ดร.ทิพย์สุดา ตั้งตระกูล)

วันที่ ๘ เดือน ก.ย. พ.ศ. ๒๕๖๖

กรรมการที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์สมชาย องค์กรประเสริฐ)

วันที่ ๘ เดือน ก.ย. พ.ศ. ๒๕๖๖

กรรมการที่ปรึกษา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปฏิภาณ สุทธิกุลบุตร)

วันที่ ๘ เดือน ก.ย. พ.ศ. ๒๕๖๖

ประธานอาจารย์ประจำหลักสูตร

(รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง)

วันที่ ๘ เดือน ก.ย. พ.ศ. ๒๕๖๖

บัณฑิตวิทยาลัยรับรองแล้ว

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จตุพงศ์ วาฤทธิ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่ ๘ เดือน ก.ย. พ.ศ. ๒๕๖๖

ชื่อเรื่อง ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อการสานก๊วย บ้านหัวทุ่ง
ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ชื่อผู้เขียน นางสาวกมลชนก ตุ่มคำ

ชื่อปริญญา วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

ประธานกรรมการที่ปรึกษา อาจารย์ ดร.ทิพย์สุดา ตั้งตระกูล

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อการจักสานก๊วย บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาบริบทชุมชนความเป็นมา และกระบวนการจักสานก๊วย 2) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อการจักสานก๊วย และ 3) เพื่อศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการจักสานก๊วย ในด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ประชากรในการวิจัย คือ สมาชิกชุมชนบ้านหัวทุ่ง หมู่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ กลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย ผู้นำกลุ่มป่าชุมชน กลุ่มปลูกป่าเศรษฐกิจบ้านหัวทุ่ง 3 คน สมาชิกครัวเรือนที่จักสานก๊วย 84 คน รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถามและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

ผลจากการศึกษาวิจัย สรุปได้ดังนี้

บ้านหัวทุ่งเป็นชุมชนตั้งอยู่ ที่ราบลุ่มชายป่าของคอยหลวงเชียงดาวและคอยนางสาวบ้านส่วนใหญ่ทำการเกษตร มีลักษณะทางสังคมแบบสังคมชนบท นับถือศาสนาพุทธ และเทวดาเทพารักษ์ มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ คือ กลุ่มป่าชุมชนและกลุ่มปลูกป่าเศรษฐกิจ การจักสานก๊วยที่บ้านหัวทุ่ง เกิดจากความต้องการลดต้นทุน ในการสั่งซื้อก๊วย เพื่อนำมาบรรจุฝัก กระบวนการจักสานก๊วยไผ่ มี 2 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบ ได้แก่ การเลือกไม้ไผ่ การตัด การเก็บรักษา การผ่าไม้ไผ่ การจักดอก และการร่อนดอก 2) ขั้นตอนการสานก๊วย ได้แก่ การสานก้นก๊วย การสานขึ้นรูปตัวก๊วย และการเม้นปากก๊วย

เมื่อการสานก๊วยสร้างรายได้ให้คนในชุมชน ความต้องการใช้ไม้ไผ่ในป่าจึงเพิ่มขึ้น ไม้ไผ่ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว กลุ่มแกนนำในชุมชนจึงหาวิธีการฟื้นคืนสภาพไม้ไผ่ในป่าธรรมชาติ และส่งเสริมอาชีพสานก๊วย เพิ่มเติมจากการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนที่มีอยู่เดิม โดยจัดสรรให้มีการปลูกป่าไผ่บังคายในพื้นที่ เป็นป่าเศรษฐกิจของชุมชน จัดตั้งกลุ่มสมาชิกปลูกไม้ไผ่บังคาย

ภายใต้ชื่อว่า “โครงการส่งเสริมอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ” ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทาง เพื่อส่งเสริมให้การจักสานกล้วยเป็นอาชีพเสริมรายได้แก่คนในชุมชน ในการดำเนินกิจกรรมปลูกไผ่บงคายนี้ เห็นถึงการใช้ภูมิปัญญาในการเลือกชนิดพันธุ์ไผ่ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมโดยอาศัยการสอบถามผู้สูงอายุและการสังเกต รวมถึงการบริหารจัดการวัตถุดิบ เพื่อให้สมาชิกกลุ่มได้ใช้ประโยชน์อย่างทั่วถึงและยุติธรรม เช่น การตัดไม้ไผ่บงคายครั้งแรก มีการแบ่งเป็นกองแล้วจับฉลาก หรือปัจจุบันในการแบ่งกอไผ่ เพื่อความสะดวกในการนำมาใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ความสามัคคีของชุมชนช่วยขับเคลื่อนสู่เป้าหมาย การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และส่งเสริมอาชีพจักสานกล้วย

การสานกล้วยและการจัดการสวนไผ่บงคายส่งผลต่อสังคม เศรษฐกิจ และทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวคือ ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน พัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนและป่าเศรษฐกิจ ทั้งสองแห่งในการปลูก บำรุง ดูแลรักษา เพราะว่าเป็นประโยชน์กับส่วนรวม เป็นแหล่งสร้างอาชีพ รายได้ อาหาร และต้นน้ำลำธาร รวมทั้งต้องการอนุรักษ์ไว้เพื่อลูกหลาน ผลตอบแทนเชิงรายได้ จากการจำหน่ายกล้วยเฉลี่ยครัวเรือนละ 987.67 บาท ต่อสัปดาห์จึงเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ประกอบอาชีพ รายได้จากการจำหน่ายกล้วย ถูกนำไปใช้เป็นค่าอาหาร ค่าของใช้ในครัวเรือน และค่าสาธารณูปโภค ในขณะที่ครัวเรือนร้อยละ 57.14 มีการออมเงินจากรายได้ส่วนนี้ ทำให้อาชีพจักสานกล้วยของชุมชนมีความยั่งยืน เพราะมีการถ่ายทอดให้กับเยาวชน การส่งเสริมปลูกไผ่บงคายเป็นวัตถุดิบ และมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

Title	Local Wisdom on Bamboo Forest Management for Basketwork of Baan Huathung, Chiangdao Sub-district, Chiangdao District, Chiangmai Province
Author	Miss Kamonchanok Tumkham
Degree of	Master of Science in Geosocial Based Sustainable Development
Advisory Committee Chairperson	Dr. Thipsuda Tangtrakul

ABSTRACT

This study aimed to explore: 1) community context, historical background, and basketwork process; 2) local wisdom on bamboo forest management for basketwork; and 3) impacts arised for basketwork based on social, economic and natural resource aspects. Populations in this study were community members of Baan Huathung, Moo 14, Chiangdao sub-district, Chiangdao district, Chiangmai province. The sample group in this study consisted of 3 leaders of forest community group and economic forest growing group of Baan Huathung and 84 basketwork household members. Data were obtained through interview, questionnaire, and participatory observation. Results of the study revealed the following:

Baan Huathung was a community located at the low alluvial plain closed to the forest of Chiangdao and Doinang hills. Most villagers there were farmers and all of them engaged in the rural society. They were Buddhists but also worship guardian angel. They formed a group for doing activities on natural resource and environmental management. They wanted to reduce production costs on basket buying for containing vegetables. Basketwork process consisted of two steps: 1) raw material preparation i.e. bamboo selection, cutting, keeping, and splitting and 2) basket making i.e. basket bottom doing, forming the basket body, and folding the top edge of the basket.

Basketwork could generate an income to Baan Huathung community member so needs for bamboos was increased, resulted in fast destruction of bamboo forest there. Thus, core leaders in the community sought for a method to rehabilitate natural bamboo forest. They did it by allocating an area for bamboo growing in the community economic forest. There was the

establishment of Bongkhai bamboo growing group called “Career Promotion for Sufficiency Economy in Accordance With the Royal Initiatives Project”. The activities on Bongkhai bamboo growing showed local wisdom using in the selection of bamboo varieties which was appropriate with the environmental condition. This was based on elderly inquiry, observation, and raw material management. Besides unity of the community helped them achieve the goal on natural resource conservation and promotion of basketwork career.

Basketwork and bamboo forest management had an effect on social, economic, and natural resource aspects. That was, it encouraged community participation in the development of the community forest and the economic forest there. These forests were the sources of income generating, food, and water. It was found that people in Baan Huathung could earn an income from basketwork for 987.67 baht/week/household. This income was spent for food, other household and infrastructure expenses. Meanwhile, more than one-half of them (57.14%) had savings. This made basketwork career there be sustainable since it also had been transferring to the youths. Besides, there was community participation in natural resource conservation.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความช่วยเหลือจาก อาจารย์ ดร.ทิพย์สุดา ตั้งตระกูล ประธานกรรมการ รองศาสตราจารย์ สมชาย องค์ประเสริฐ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปฎิภาณ สุทธิกุลบุตร กรรมการที่ปรึกษา ที่ได้ให้คำแนะนำ และให้คำปรึกษา ตลอดจนการตรวจแก้ไข ข้อบกพร่องต่างๆ ทำให้งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์อย่างดียิ่ง ตลอดจนคณาจารย์ทุกท่าน และเจ้าหน้าที่ในสาขาวิชาการพัฒนากุมิสังคมอย่างยั่งยืนทุกท่าน ที่กรุณาให้คำปรึกษาและช่วยเหลือ ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบคุณ นายประจักษ์ บุญเรือง ประธานป่าเศรษฐกิจ นายถวิล ศรีเงิน รองประธานป่าเศรษฐกิจ นายสุขเกษม สิงห์คำ ผู้ใหญ่บ้านหัวทุ่ง นางหล้า ศรีบุญยัง ประธานกลุ่มแม่เมือง อีกถิ่น นางศิริวรรณ ฐิติ และสมาชิกบ้านหัวทุ่งทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูล และสนับสนุนในการหาข้อมูล จนได้ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างดี

สุดท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบพระคุณนางสาวก้องจั่น สายฟองมูล มารดาและญาติพี่น้องทุกคน ที่ได้ให้การส่งเสริมสนับสนุนในการศึกษามาโดยตลอด รวมถึงเพื่อนๆ พี่ๆ นักศึกษา สาขาวิชาการพัฒนากุมิสังคมอย่างยั่งยืน รุ่น 7 ทุกท่านที่ได้ให้ข้อเสนอแนะ และเป็นกำลังใจที่ดีตลอดมา จนทำให้การทำวิจัยฉบับนี้สำเร็จสมบูรณ์อย่างดียิ่ง

กมลชนก ตุ่มคำ

กันยายน 2557

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(5)
กิตติกรรมประกาศ	(7)
สารบัญ	(8)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญภาพ	(11)
บทที่ 1 บทนำ	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	2
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
ขอบเขตการทำวิจัย	3
นิยามศัพท์	4
บทที่ 2 การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
แนวคิดเรื่องภูมิปัญญา	5
แนวคิดเรื่องเครื่องจักสานไทย	13
แนวคิดเรื่องการจัดการ	22
ความรู้เกี่ยวกับไม้ไผ่	26
แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	30
แนวคิดการพึ่งพาตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง	37
แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน	42
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	45
กรอบแนวคิดในการวิจัย	49
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	50
สถานที่ดำเนินการวิจัย	50
ประชากรที่ใช้ในการวิจัย	50
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	50
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	51

	หน้า
การตรวจสอบข้อมูล	51
การวิเคราะห์ข้อมูล	51
ระยะเวลาในการวิจัย	51
บทที่ 4 ผลการวิจัย	52
ตอนที่ 1 บริบทชุมชนบ้านหัวทุ่ง ความเป็นมา และกระบวนการจักสานของ ชุมชนบ้านหัวทุ่ง	52
ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อใช้ในการจักสานกล้วย	62
ตอนที่ 3 ผลกระทบที่เกิดจากการจักสานกล้วย	67
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	76
สรุปผล	76
อภิปรายผล	77
ข้อเสนอแนะ	81
ข้อเสนอแนะการทำวิจัยครั้งต่อไป	82
บรรณานุกรม	83
ภาคผนวก	86
ภาคผนวก ก แบบสอบถาม	87
ภาคผนวก ข ประวัติผู้วิจัย	91

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1 ปฏิทินวันสำคัญในแต่ละปี	56
2 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป	67
3 ต้นทุน ผลผลิต และรายได้ การจักสานกล้วย / สับดาห์	71
4 การใช้จ่ายเงินรายได้จากการจำหน่ายกล้วย	71
5 แหล่งที่มาและปริมาณไม้ไผ่ที่ใช้ในการจักสาน	73
6 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและป่าเศรษฐกิจ	73
7 ทักษะต่อการอนุรักษ์ พัฒนาป่าชุมชน ป่าเศรษฐกิจ	74
8 เปรียบเทียบกิจกรรมของชาวบ้านกับกิจกรรมพื้นฐาน 4 ประการ	79

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1 ลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย	9
2 ระบบการบริหารโดยรวม	26
3 กรอบแนวคิดในการวิจัย	49
4 แผนที่ประเทศแสดงขอบเขตบ้านหัวทุ่ง หมู่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่	53
5 ภาพซ้ายเครื่องร่อนดอก ภาพขวาปี่แก้ว (แบบพิมพ์แก้ว)	58
6 การผ่าซีกไม้ไผ่	59
7 ภาพซ้ายการผ่าซีกไม้ไผ่ให้เล็กลง ภาพขวาไม้ที่ผ่าซีกแล้ว	59
8 การร่อนเส้นด้ายด้วยเครื่อง	60
9 การสานกันแก้ว	60
10 การสานตัวแก้ว	61
11 ภาพซ้ายการสานเม้นปากแก้ว ภาพขวากว้างที่สานเรียบร้อยแล้ว	61

บทที่ 1

บทนำ

หัตถกรรมจักสานภาคเหนือสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน และ ศิลปวัฒนธรรม ขนบประเพณี และศาสนาของภาคเหนือ ก็เข้ามามีส่วนเสริมให้เกิดการสร้างเครื่องจักสานที่มีเอกลักษณ์เป็นของตัวเองขึ้นอีกทางหนึ่ง เช่น มีวัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียว จึงทำให้เกิดเครื่องจักสานที่ใช้เกี่ยวข้องกับหลายอย่าง เช่น กั้วข้าว กั้วยข้าวหวด ก่องข้าว แอ็บข้าว ชันโตก ผ่าชี และเครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะเรียกว่า บุง หรือเปียด นอกจากนี้มีเครื่องจักสานเฉพาะถิ่นที่ไม่มีใช้ในภาคอื่น คือ น้ำตุง หรือน้ำตุงเป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ด้วยชันและน้ำมันยางใช้สำหรับตักน้ำจากบ่อน้ำรูปร่างของน้ำตุงเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยเป็นอย่างดีคือมีลักษณะคล้ายกรวยป้อมๆส่วนก้นมนแหลม บริเวณปากจะมีไม้ไขว้กันเป็นหูสำหรับผูกเชือกเพื่อสาวน้ำตุงขึ้นมาจากก้นบ่อน้ำความมนแหลมของก้นน้ำตุงจะช่วยให้โคลงตัวคว่ำตัวลงให้น้ำเข้าเมื่อโยนลงไปใบบ่อ นอกจากเครื่องจักสานที่ใช้ในชีวิตประจำวันแล้วยังมีเครื่องจักสานที่ใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา คือ ประเพณีทำบุญสลากภัต ซึ่งภาษาเหนือเรียกว่า กั้นกั้วสลาก หรือตานสลาก เช่น กั้วหน้อย กั้วหลวง เป็นภาชนะสำหรับใส่จุ๋มจุ๋มถวายพระสงฆ์ จะเห็นว่าเครื่องจักสานภาคเหนือ มีการใช้มานานแล้ว ปัจจุบันเครื่องจักสานเหล่านี้ยังมีใช้อยู่ บางชนิดเปลี่ยนแปลงไปเพื่อการค้า จำเป็นต้องดัดแปลงให้เข้ากับความต้องการใช้สอยในสภาพปัจจุบัน (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2532: 4)

ปัจจุบันการใช้ประโยชน์จากงานจักสาน ได้เปลี่ยนรูปแบบ จากใช้สำหรับบรรจุสิ่งของ ผลผลิตทางการเกษตร หรือใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของคนแต่ละภาคมาเป็นการใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ เพิ่มมากขึ้น มีการผลิตเพื่อการค้า

งานจักสานไมใช่งานต้องใช้เงินลงทุนมากนัก เพราะวัสดุที่ใช้เป็นวัสดุในท้องถิ่น ลู่ทางกิจกรรมก็ถือว่ามีอนาคตเพราะได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ และกระแสการหันมานิยมของจากธรรมชาติ ทางด้านการตลาดนั้น นอกจากช่องทางการเปิดร้านเอง การนำไปฝากขายหรือผลิตตามความต้องการของลูกค้าแล้ว การทำตลาดเชิงรุกในลักษณะการนำสินค้าไปจัดแสดงและขายในงานแสดงสินค้าต่าง ๆ ก็เป็นช่องทางที่สำคัญ ตลาดสินค้าหัตถกรรมเป็นตลาดที่ขยายตัวได้อีก โดยเฉพาะตลาดต่างประเทศ ซึ่งผู้ประกอบการต้องพัฒนารูปแบบสินค้าและแฝงความละเอียดละไมของวัฒนธรรม และถ้าหากสามารถโฆษณาได้ว่าเป็นสินค้าที่รักษาสีสิ่งแวดล้อม รักษาวิถีชีวิต ก็จะช่วยให้เห็นความสำคัญของในเรื่องเหล่านี้

บ้านห้วยทุ่ง หมู่ที่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านที่ประชากรของหมู่บ้านมีอาชีพหลักคือ ทำการเกษตร และรับจ้าง อาชีพรองคือ การจักสานกล้วย เป็นอาชีพที่เสริมสร้างรายได้ให้แก่ประชากรในหมู่บ้าน พอสมควรทำให้เกิดการพึ่งพาตนเองในทางเศรษฐกิจ บ้านห้วยทุ่งเป็นชุมชนแรกของตำบลเชียงดาว ที่มีการสานกล้วยแต่เดิมการจักสานกล้วยทำใช้เพื่อใส่พืชผัก หรือผลผลิตทางการเกษตรในคร้วเรือน จำหน่ายให้กับหมู่บ้านใกล้เคียงตลอดจนแลกเปลี่ยนอาหารหรือของใช้ที่จำเป็น ต่อมาความต้องการใช้กล้วยมีมากขึ้นทำให้คนในหมู่บ้านหันมาทำการจักสานกล้วยเพิ่มขึ้นเพราะเห็นว่าทำให้มีรายได้ กล้วยของบ้านห้วยทุ่งเป็นที่รู้จักของคนที่ต้องการใช้ มาสั่งซื้อกันมากขึ้น จากคำบอกเล่าของกลุ่มจักสานและกลุ่มพ่อค้าได้ให้ความเห็นตรงกันว่า กล้วยที่มีคุณภาพดีส่วนใหญ่มาจากบ้านห้วยทุ่ง เพราะสานได้สวย มีเส้นตอกเสมอกัน คงทน และมีความแข็งแรง จนรู้จักกันไปทั่วว่า เป็นแหล่งผลิตกล้วยที่มีคุณภาพ

เมื่อการสานกล้วยกลายเป็นอาชีพเสริม ที่สร้างรายได้หลักให้แก่คนในชุมชน ความต้องการไม้ไผ่ในป่าจึงมีมากขึ้น ทั้งชุดหน่อมากขึ้น และตัดไม้ไผ่ที่โตเต็มที่มาทำกล้วย ไม้ไผ่เริ่มหมดต้องออกไปไกลมากขึ้น ทำให้แกนนำชุมชนและคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ ร่วมกันหาแนวทางในการประสานทั้งอาชีพ และธรรมชาติให้สอดคล้องพึ่งพากันได้ มีการจัดสรรการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนเป็นธรรม ประกอบกับชุมชนมีการบริหารจัดการป่าเศรษฐกิจโดยเฉพาะไผ่ ซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญที่ใช้ในการสานกล้วย ทำให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการอนุรักษ์ เห็นคุณค่า และใช้ประโยชน์จากป่าไผ่เพื่อสนองต่อความจำเป็นในการดำรงชีพโดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมนำไปสู่ความสำเร็จในการบริหารจัดการ กลายเป็นแหล่งศึกษาดูงานและเป็นต้นแบบป่าชุมชนขยายผลไปสู่ชุมชนอื่นๆ

จากข้อมูลเบื้องต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อการสานกล้วยของชุมชนบ้านห้วยทุ่ง ตำบลเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชน ความเป็นมา และกระบวนการจักสานกล้วย บ้านห้วยทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อการสานกล้วย บ้านห้วยทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการจักสานกล้วยในด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านทรัพยากรธรรมชาติ บ้านห้วยทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. บ้านหัวทุ่ง ชุมชนอื่นๆตลอดจนผู้สนใจได้ทราบถึงความเป็นมาของการจักสานกัวยกระบวนกรและขั้นตอนการผลิตกัวย สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนางาน พัฒนาอาชีพเพิ่มรายได้
2. บ้านหัวทุ่ง ชุมชนอื่นๆตลอดจนผู้สนใจได้ทราบถึงภูมิปัญญาในการจัดการสวนไผ่ สามารถนำไปประยุกต์เป็นแนวทางในการจัดการป่าเศรษฐกิจ ป่าชุมชน ของตนเอง

ขอบเขตการทำวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ 4 ด้าน ดังนี้

ขอบเขตเชิงพื้นที่

บ้านหัวทุ่ง หมู่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตเชิงเนื้อหา

การศึกษาในครั้งนี้มีขอบเขตเนื้อหาที่สำคัญ 3 ส่วนคือ

1. บริบทชุมชน ความเป็นมา และกระบวนการจักสาน ของชุมชนบ้านหัวทุ่ง
2. ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อใช้ในการจักสานกัวย
3. ผลกระทบที่เกิดจากการจักสานกัวย

ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ คือ สมาชิกชุมชนบ้านหัวทุ่ง หมู่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ 150 หลังคาเรือน 150 คน

กลุ่มตัวอย่าง ที่ใช้วิธีการใช้วิธีสุ่มแบบหลายขั้นตอน(Multi-stage Sampling) ได้แก่

1. ผู้นำกลุ่มป่าชุมชน/ กลุ่มปลูกป่าเศรษฐกิจบ้านหัวทุ่ง 3 คน
2. สมาชิกครัวเรือนที่จักสานกัวย 84 ครัวเรือน 84 คน

ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ระยะเวลา 8 เดือนตั้งแต่เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2556 ถึง เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557

นิยามศัพท์

ก๋วย หมายถึง ภาชนะ ของคนภาคเหนือลักษณะคล้ายตะกร้าหรือเข่ง ที่สานเป็นตาห่างใช้สำหรับบรรจุพืชผัก

ชุมชน หมายถึงบ้านหัวทุ่ง หมู่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
ไผ่ หมายถึง ไผ่ไผ่บงคาย ที่นำมาใช้สำหรับจักสานก๋วย

ผลกระทบ หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นจากการจักสานก๋วย ของบ้านหัวทุ่ง ในด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่ หมายถึง องค์ความรู้ที่ชาวบ้านหัวทุ่งใช้ในการบริหารจัดการสวนไผ่ เพื่อนำมาใช้ในการสานก๋วย ประกอบด้วย องค์ความรู้ด้านการคัดเลือกพันธุ์ การปลูก การบำรุง ดูแลรักษา กระบวนการบริหารจัดการกลุ่ม เช่น การกำหนดโครงสร้างการบริหารงาน การวางแผนดำเนินงาน การใช้จ้างงบประมาณ และการรับผลประโยชน์

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากการศึกษาวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่ เพื่อการสานก๋วยบ้านหัว
ทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาวจังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี ตลอดจน
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีเนื้อหา ดังนี้

1. แนวคิดเรื่องภูมิปัญญา
2. แนวคิดเรื่องเครื่องจักสานไทย
3. แนวคิดเรื่องการจัดการ
4. ความรู้เกี่ยวกับไผ่
5. แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
6. แนวคิดการพึ่งพาตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง
7. แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
9. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดเรื่องภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาไทยมีกระบวนการเกิดที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอด องค์ความรู้ที่มีอยู่
เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนา เลือกรสรและปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและ
ความชำนาญ ที่สามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดองค์
ความรู้ใหม่ๆ ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด เช่น ภาษาไทย แพทย์แผนไทย
 เป็นต้น

ภูมิปัญญา ตรงกับศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom หมายถึง ความรู้ ความสามารถ
ทักษะความเชื่อ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นปัจจุบันอย่าง
ไม่ขาดสายและเชื่อมโยงกันทั้งระบบทุกสาขา (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2550: 16)

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ทักษะและเทคนิคการตัดสินใจ
ผลิตผลงานของบุคคล อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ ทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด พัฒนา
ปรับปรุง และเลือกรสรมาแล้วเป็นอย่างดีสามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยได้
อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้านหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นเทคนิควิธี เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ทั้งทางกว้างและทางลึกที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยความเหมือนกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ เป็นองค์ความรู้และเทคนิคที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ ซึ่งได้สืบทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ความต่างกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ภูมิปัญญาไทย เป็นองค์ความรู้และความสามารถโดยส่วนรวม เป็นที่ยอมรับในระดับชาติ ส่วน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ความรู้และความสามารถในระดับท้องถิ่นซึ่งมีขอบเขตจำกัดในแต่ละท้องถิ่น เช่น ภาษาไทยเป็นภูมิปัญญาไทย ในขณะที่ภาษาอีสานเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

ผู้ทรงภูมิปัญญาไทย หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญา หรือเป็นผู้นำภูมิปัญญาต่างๆมาใช้ประโยชน์จนประสบความสำเร็จ มีผลงานดีเด่นเป็นที่ยอมรับและได้รับการยกย่องในฐานะเป็นผู้เชี่ยวชาญ สามารถเผยแพร่และถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของภูมิปัญญาในแต่ละสาขานั้นๆ ให้แพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง

ปราชญ์ชาวบ้าน หมายถึง บุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน และนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

ความเหมือนกันระหว่างผู้ทรงภูมิปัญญาไทยกับปราชญ์ชาวบ้านคือ บทบาทและภารกิจในการนำภูมิปัญญาไปใช้แก้ปัญหา และการถ่ายทอดเพื่อให้เกิดความเชื่อมโยงจากอดีตถึงปัจจุบัน ส่วนความแตกต่างกันนั้นขึ้นอยู่กับระดับภูมิปัญญาที่จะนำไปแก้ปัญหาและถ่ายทอด กล่าวคือ ผู้ทรงภูมิปัญญาไทยย่อมมีความสามารถหรือภารกิจในการนำภูมิปัญญาระดับชาติไปแก้ปัญหา หรือถ่ายทอด หรือผลิตผลงานใหม่ๆ ที่มีคุณค่าต่อประเทศชาติโดยส่วนรวม ส่วนปราชญ์ชาวบ้านมีความสามารถหรือภารกิจในการนำภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นไปแก้ปัญหา หรือถ่ายทอดในท้องถิ่น

อย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาไทย และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ย่อมมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นถือว่าเป็นฐานหลักแห่งภูมิปัญญาไทยเปรียบเหมือนฐานเจดีย์

ลักษณะของภูมิปัญญาไทย

1. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเป็นทั้งความรู้ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม
2. ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิตของคน
4. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว และการเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม
5. ภูมิปัญญาไทยเป็นพื้นฐานสำคัญในการมองชีวิต เป็นพื้นฐานความรู้ในเรื่องต่างๆ
6. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะ หรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
7. ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อการปรับสมดุลในพัฒนาการทางสังคม

การจัดแบ่งสาขาภูมิปัญญาไทย

มีการกำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยไว้อย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์และหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่หน่วยงานองค์กร และนักวิชาการแต่ละท่านนำมากำหนดในภาพรวมภูมิปัญญาไทยสามารถแบ่งได้เป็น 10 สาขา ดังนี้

1. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะ และเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในภาวะการณ์ต่างๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร เกษตร-ธรรมชาติ ไร่นาสวนผสม และสวนผสมผสานการแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต การแก้ปัญหาโรคและแมลง และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น
2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลิตผล เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดจนทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลิตผลทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารากลุ่ม โรงสีกลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกันและรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้ เช่น การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน การดูแลและรักษาสุขภาพแผนโบราณไทย เป็นต้น

4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน เช่น การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำและป่าชุมชน เป็นต้น

5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการสะสมและบริการกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน เช่น การจัดการเรื่องกองทุนของชุมชนในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์ และธนาคารหมู่บ้าน เป็นต้น

6. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคน ให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม เช่น การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชน การจัดระบบสวัสดิการบริการในชุมชน การจัดระบบสิ่งแวดล้อมในชุมชน เป็นต้น

7. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม ทศนศิลป์ กิตติศิลป์ ศิลปะมวยไทย เป็นต้น

8. สาขาการจัดการองค์กร หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการดำเนินงานขององค์กรชุมชนต่างๆ ให้สามารถพัฒนา และบริหารองค์กรของตนเองได้ตามบทบาทและหน้าที่ขององค์กร เช่น การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มประมงพื้นบ้าน เป็นต้น

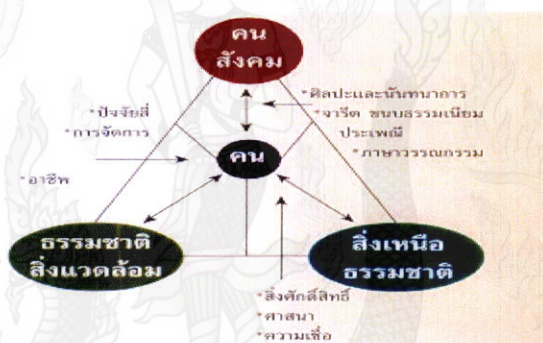
9. สาขาภาษาและวรรณกรรม หมายถึง ความสามารถผลิตผลงานเกี่ยวกับด้านภาษาทั้งภาษาถิ่น ภาษาโบราณ ภาษาไทยและการใช้ภาษา ตลอดทั้งด้านวรรณกรรมทุกประเภท เช่น การจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่างๆ เป็นต้น

10. สาขาศาสนาและประเพณี หมายถึง ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อ และประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่า ให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีชาวนา เป็นต้น

ภูมิปัญญาไทยสามารถสะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน คือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช และธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน หมายถึง ชีวิตชุมชนสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนโดยแผนภาพ ดังนี้

ภาพ 1 ลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย

ที่มา: สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน (2550: 21)

จากแผนภาพข้างต้น จะเห็นได้ว่า ลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ ซึ่งประกอบด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดทั้งการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษาและวรรณกรรม ตลอดทั้งการสื่อสารต่างๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติจะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่างๆ เป็นต้น

คุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาไทย

คุณค่าของภูมิปัญญาไทยได้แก่ประโยชน์และความสำคัญของภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษไทยได้สร้างสรรค์และสืบทอดมาอย่างต่อเนื่องจากอดีตสู่ปัจจุบันทำให้คนในชาติเกิดความรักและความภาคภูมิใจที่จะร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อไปในอนาคต เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรมประเพณีไทยการมีน้ำใจศัทยภาพในการประสานผลประโยชน์เป็นต้นภูมิปัญญาไทยจึงมีคุณค่าและความสำคัญ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทยช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น

พระมหากษัตริย์ไทยได้ใช้ภูมิปัญญาในการสร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นให้แก่ประเทศชาติมาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงปกครองประชาชนด้วยพระเมตตาแบบพ่อปกครองลูก ผู้ใดประสบความเดือดร้อนก็สามารถดิ้นรนแสดงความเดือดร้อนเพื่อขอรับพระราชทานความช่วยเหลือ ทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ ต่อประเทศชาติ ร่วมกันสร้างบ้านเมืองจนเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่น

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญากระทำยุทธหัตถีถึงชนะข้าศึกศัตรู และทรงกอบกู้เอกราชของชาติไทยคืนมาได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ และเหล่าพสกนิกรมากมายเหลือคณานับ ทรงใช้พระปรีชาสามารถแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมืองภายในประเทศ จนรอดพ้นภัยพิบัติหลายครั้ง พระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถหลายด้าน แม้แต่ด้านการเกษตรพระองค์ได้พระราชทานวิทยุใหม่ให้แก่พสกนิกร ทั้งด้านการเกษตรแบบผสมผสานและยั่งยืน พื้นฟูสภาพแวดล้อม นำความสงบร่มเย็นของประชาชนให้กลับคืนมา แนวพระราชดำริ “วิทยุใหม่” แบ่งออกเป็น 3 ชั้น โดยเริ่มจาก ขั้นตอนแรก ให้เกษตรกรรายย่อย “มีพอกอยู่พอกิน” เป็นขั้นพื้นฐานโดยการพัฒนาแหล่งน้ำในไร่นา ซึ่งเกษตรกรจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยราชการ มูลนิธิ และหน่วยงานเอกชน ร่วมใจกันพัฒนาสังคมไทย ในขั้นที่สอง เกษตรกรต้องมีความเข้าใจในการจัดการในไร่นาของตน และมีการรวมกลุ่มในรูปสหกรณ์ เพื่อสร้างประสิทธิภาพทางการผลิตและการตลาด การลดรายจ่ายด้านความเป็นอยู่ โดยทรงตระหนักถึงบทบาทขององค์กรเอกชน เมื่อกลุ่มเกษตรกรวิวัฒน์มาขั้นที่ 2 แล้ว ก็จะมีศักยภาพในการพัฒนาไปสู่ขั้นที่ 3 ซึ่งจะมีอำนาจในการต่อรองผลประโยชน์กับสถาบันการเงิน คือ ธนาคาร และองค์กรที่เป็นเจ้าของแหล่งพลังงาน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งในการผลิตโดยมีการแปรรูปผลิตผล เช่น โรงสีเพื่อเพิ่มมูลค่าผลิตผล และขณะเดียวกันมีการจัดตั้งร้านค้าสหกรณ์เพื่อลดค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันอันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลในสังคมจะเห็นได้ว่า มิได้ทรงทอดทิ้งหลักของความสามัคคีในสังคมและการจัดตั้งสหกรณ์ ซึ่งทรงสนับสนุนให้กลุ่มเกษตรกร

สร้างอำนาจต่อรองในระบบเศรษฐกิจจึงจะมีคุณภาพชีวิตที่ดี จึงจัดได้ว่าเป็นสังคมเกษตรที่พัฒนาแล้ว สมเด็จพระราชประสงค์ที่ทรงอุทิศพระวรกายและพระสติปัญญา ในการพัฒนาการเกษตรไทยตลอดระยะเวลาแห่งการครองราชย์

2. สร้างความภาคภูมิใจ และศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย

คนไทยในอดีตที่มีความสามารถปรากฏในประวัติศาสตร์มีมาก เป็นที่ยอมรับของนานาชาติประเทศ เช่น นายขนมต้มเป็นนักมวยไทยที่มีฝีมือ เก่งในการใช้อวัยวะทุกส่วน ทุกท่าของแม่ไม้มวยไทย สามารถชกมวยไทยจนชนะมาได้ถึงเก้าคนสิบคนในคราวเดียวกัน แม้ในปัจจุบันมวยไทยก็ยังถือว่าเป็นศิลปะชั้นเยี่ยม เป็นที่นิยมฝึกและแข่งขันในหมู่คนไทยและชาวต่างประเทศ ปัจจุบันมีค่ายมวยไทยทั่วโลกไม่ต่ำกว่า 30,000 แห่ง ชาวต่างประเทศที่ได้ฝึกมวยไทยจะรู้สึกยินดีและภาคภูมิใจ ในการที่จะใช้กติกาของมวยไทย เช่น การไหว้ครูมวยไทย การออกคำสั่งในการชกเป็นภาษาไทยทุกคำ เช่น คำว่า “ชก” “นับหนึ่งถึงสิบ” เป็นต้น ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาไทย นอกจากนี้ภูมิปัญญาไทยที่โดดเด่นยังมีอีกมากมาย เช่น มรดกภูมิปัญญาทางภาษาและวรรณกรรมโดยที่มีอักษรไทยเป็นของตนเองมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบันวรรณกรรมไทยถือว่าเป็นวรรณกรรมที่มีความไพเราะ ได้สรรรฐครบทุกด้าน วรรณกรรมหลายเรื่องได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา

ด้านอาหาร อาหารไทยเป็นอาหารที่ปรุงง่าย พืชที่ใช้ประกอบอาหารส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร ที่หาได้ภายในท้องถิ่นและราคาถูก มีคุณค่าทางโภชนาการ และยังป้องกันโรคได้หลายโรค เพราะส่วนประกอบส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพร เช่น ตะไคร้ จิง ข่า กระชาย ใบมะกรูด ใบโหระพา ใบกะเพรา เป็นต้น

3. สามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม

คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยนำหลักธรรมคำสอนของศาสนามาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประณีตระนอม รักสงบ ใจเย็น มีความอดทน ให้อภัยแก่ผู้สำนึกผิด ดำรงวิถีชีวิตอย่างเรียบง่ายปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ แม้จะอดยากเพราะแห้งแล้ง แต่ไม่มีใครอดตาย เพราะพึ่งพาอาศัยกันแบ่งปันกันแบบ “พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้” เป็นต้น ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นการใช้อนุปัญญาในการนำเอาหลักของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับวิถีชีวิตประจำวัน และดำเนินกุศโลบายด้านต่างประเทศ จนทำให้ชาวพุทธทั่วโลกยกย่องให้ประเทศไทยเป็นผู้นำทางศาสนา และเป็นที่ตั้งสำนักงานใหญ่องค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พสล.)

อยู่เรื่อยๆ กับอุทยานเบญจสิริกรุงเทพมหานคร โดยมีคนไทย (ฯลฯ สัญญาธรรมศักดิ์ องคมนตรี) ดำรงตำแหน่งประธาน พสท. ต่อจาก ม.จ.หญิงพูนพิสมัย ดิศกุล

4. สร้างความสมดุลระหว่างคนในสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัดในเรื่องของการยอมรับนับถือ และให้ความสำคัญแก่คน สังคมและธรรมชาติอย่างยิ่ง มีเครื่องชี้ที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนมากมาย เช่น ประเพณีไทย 12 เดือนตลอดทั้งปี ล้วนเคารพคุณค่าของธรรมชาติ ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง เป็นต้น ประเพณีสงกรานต์เป็นประเพณีที่ทำในฤดูร้อนซึ่งมีอากาศร้อน ทำให้ต้องการความเย็นจึงมีการรดน้ำดำหัว ทำความสะอาดบ้านเรือนและธรรมชาติสิ่งแวดล้อม มีการแห่สงกรานต์ การทำนายฝนว่าจะตกมากหรือน้อยในแต่ละปี ส่วนประเพณีลอยกระทง คุณค่าอยู่ที่การบูชาระลึกถึงบุญคุณของน้ำ ที่หล่อเลี้ยงชีวิตของคนพืชสัตว์ให้ได้ใช้ทั้งบริโลกและอุปโลก ในวันลอยกระทง คนจึงทำความสะอาดแม่น้ำลำธาร บูชาแม่น้ำ จากตัวอย่างข้างต้น ล้วนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติทั้งสิ้น

ในการรักษาป่าไม้ต้นน้ำลำธาร ได้ประยุกต์ให้มีประเพณีการบวชป่า ให้คนเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม ยังความอุดมสมบูรณ์แก่ต้นน้ำลำธารให้ฟื้นฟูสภาพกลับคืนมาได้มาก

อาชีพการเกษตรเป็นอาชีพหลักของคนไทยที่คำนึงถึงความสมดุล ทำแต่น้อยพออยู่พอกินแบบ “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” ของพ่อทองดี นันทะ เมื่อเหลือเกินกินก็แจกญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน บ้านใกล้เคียง นอกจากนี้ยังนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นที่ตนไม่มี เมื่อเหลือใช้จริงๆ จึงจะนำไปขายอาจกล่าวได้ว่าเป็นการเกษตรแบบ “กิน-แจก-แลก-ขาย” ทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันกัน เคารพรักษานับถือเป็นญาติกันทั้งหมู่บ้าน จึงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น ธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมากนัก เนื่องจากทำพอยู่พอกินไม่โลภมากและไม่ทำลายทุกอย่างผิดกับในปัจจุบัน ถือเป็นภูมิปัญญาที่สร้างความสมดุลระหว่างคน สังคมและธรรมชาติ

5. เปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ตามยุคสมัย

แม้ว่ากาลเวลาจะผ่านไป ความรู้สมัยใหม่จะล้นหลามเข้ามามาก แต่ภูมิปัญญาไทยก็สามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่น การรู้จักนำเครื่องยนต์มาติดตั้งกับเรือ ใส่ใบพัดเป็นหางเสือ ทำให้เรือสามารถแล่นได้เร็วขึ้นเรียกว่า เรือหางยาว การรู้จักทำการเกษตรแบบผสมผสาน สามารถพลิกฟื้นคืนธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์แทนสภาพเดิมที่ถูกทำลายไป การรู้จักออมเงินสะสมทุนให้สมาชิกกู้ยืม ปลูกปลอ้งหน้สิน และจัดสวัสดิการแก่สมาชิก จนชุมชนมีความ

มั่นคง เข้มแข็ง สามารถช่วยตนเองได้หลายร้อยหมู่บ้านทั่วประเทศ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ที่ร่ว จังหวัดนครศรีธรรมราช จัดในรูปกองทุนหมุนเวียนของชุมชน จนสามารถช่วยตนเองได้

เมื่อปลากทำลายเพราะถูกตัดโคนเพื่อปลูกพืชแบบเดียวตามภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่หวังว่ารายได้ในที่สุดก็ขาดทุนและมีหนี้สิน สภาพแวดล้อมสูญเสียเกิดความแห้งแล้งคนไทยจึงคิดปลูกป่าที่กินได้ มีพืชสวน พืชป่า ไม้ผล พืชสมุนไพรซึ่งสามารถกินตลอดชีวิตเรียกว่า “วนเกษตร” บางพื้นที่เมื่อป่าชุมชนถูกทำลาย คนในชุมชนก็รวมตัวกันเป็นกลุ่มรักษาป่า ร่วมกันสร้างระเบียบ กฎเกณฑ์กันเอง ให้ทุกคนถือปฏิบัติได้สามารถรักษาป่าได้อย่างสมบูรณ์ดังเดิม

เมื่อปะการังธรรมชาติถูกทำลาย ปลาไม่มีที่อยู่อาศัย ประชาชนสามารถสร้าง “อูหุ้ม” ขึ้นเป็นปะการังเทียม ให้ปลาอาศัยวางไข่และแพร่พันธุ์ให้เจริญเติบโตมีจำนวนมากดังเดิม ได้ถือเป็นการใช้ภูมิปัญญาปรับปรุงประยุกต์ใช้ได้ตามยุคสมัย

แนวคิดเรื่องเครื่องจักสานไทย

คำว่า “เครื่องจักสาน” นั้น โดยทั่วไปมักจะหมายถึงสิ่งที่ผลิตขึ้นด้วยมือ โดยวิธี จัก สาน ถัก และทอ เป็นหลัก

เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรมที่มีคุณค่าในตัวเอง เพราะใช้วัตถุดิบซึ่งมีความงามตามธรรมชาติ ในด้านคุณค่าทางศิลปหัตถกรรมเครื่องจักสานทำขึ้นด้วยมือ ซึ่งต่างจากผลิตภัณฑ์ที่ทำจากโรงงานจึงมีคุณค่าเฉพาะตัวในแต่ละชิ้น ลวดลายจากการสาน สอด ทอ ถัก และรูปแบบเครื่องจักสานแสดงถึงลักษณะพื้นเมือง พื้นบ้านที่แตกต่างกัน เครื่องจักสาน คือภาชนะ เครื่องมือ เครื่องใช้ที่ทำขึ้นจากวิธีการ จัก สาน ถัก ทอ จากวัสดุที่มีอยู่ตามท้องถิ่นทั่วไป เช่น หวาย ไม้ไผ่ ใบลาน กก ฟาง ก้าน และใบมะพร้าว เป็นต้น เครื่องจักสานเป็นหัตถกรรม ที่สันนิษฐานว่าเก่าแก่ที่สุดของมนุษย์ เพราะทำขึ้นจากวัสดุที่หาง่าย หลักฐานที่ขุดพบจากเครื่องมือ เครื่องใช้ของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ พอจะยืนยันได้ว่า มนุษย์รู้จักทำเครื่องจักสานมานานและเก่าแก่กว่าหัตถกรรมอื่นๆ ตามประวัติศาสตร์ไทยสมัยสุโขทัย ปรากฏว่ามีเครื่องจักสานชนิดหนึ่งที่พระร่วงทรงคิดขึ้น สำหรับใส่น้ำส่งส่วยให้ขอม เป็นภาชนะจักสานขึ้นด้วยชั้น ไม้ไผ่ เรียกว่า กระออมครุ

เครื่องจักสานเป็นงานศิลปหัตถกรรมและหัตถกรรมอย่างหนึ่ง ที่มนุษย์คิดวิธีการต่างๆ ขึ้นเพื่อใช้สร้างเครื่องมือ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ด้วยวิธีการสอดขัดและสานกันของวัสดุที่เป็นเส้น เป็นริ้ว โดยสร้างรูปทรงของสิ่งที่ประดิษฐ์นั้นขึ้นตามความประสงค์ในการใช้สอย การสร้างเครื่องจักสานของมนุษย์โดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทาง

ความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์ ประสานกับประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และวัสดุในท้องถิ่นนั้นๆ ประกอบกันขึ้นเป็นเครื่องจักสาน

เครื่องจักสานจัดว่าเป็นศิลปะพื้นบ้านที่มีมาแต่โบราณ รูปแบบของเครื่องจักสาน แต่ละชนิดเป็นไปตามประโยชน์ใช้สอย และตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น มีการนำมาใช้ทำเครื่องใช้ต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น เครื่องมือกลกรรม เครื่องมือดักจับสัตว์น้ำ เครื่องใช้ภายในบ้าน และสิ่งของเบ็ดเตล็ด ได้แก่ กระบุง ปุ้งกี๋ ลอบ ไซ ตะกร้า ข้อง กระซอน หมวก กระเป่า ฝาชี

ลักษณะ ประเภทของเครื่องจักสาน

เครื่องจักสานที่ใช้กันอยู่ในภาคต่างๆ ทุกวันนี้ มีรูปร่างลักษณะและประโยชน์ใช้สอยต่างกันไปตามความนิยมของผู้คนในแต่ละถิ่นซึ่งพอจะแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ได้ ดังนี้

เครื่องจักสานที่ใช้เป็นภาชนะ ส่วนมากเป็นเครื่องจักสานที่ทำจากไม้ไผ่และหวาย ใช้ใส่ของนานาชนิด มีกระบุง กระจาด กระติบ กระทาน กะโล่ ตะกร้า เป็นต้น

เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องดักและตวง มีกระออม กระชูลัด เป็นต้น

เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องใช้ในครัวเรือนมี กระซอน ใช้สำหรับร่อนหรือกรอง กระด้งใช้สำหรับผัด

เครื่องจักสานที่ใช้ในการขนส่งใส่สินค้ามี กระทา เป็นภาชนะไม้ไผ่สานใช้สะพาย หลังมีใช้ในภาคเหนือและภาคอีสาน เช่น หลัว ชะลอม สานจากไม้ไผ่และหวายใช้ใส่สินค้า

เครื่องจักสานที่ใช้เป็นเครื่องจับและดักสัตว์มี กระจู้ สุ่ม เป็นเครื่องจับและดักสัตว์น้ำ กระชัง ข้อง ใช้เป็นที่ขังสัตว์

เครื่องจักรสานที่ใช้เป็นเครื่องเรือน เครื่องปูลาด เครื่องประดับและเครื่องเล่น เช่น ฝาเรือนที่ทำจากไม้ไผ่สาน ที่เรียกว่า ฝาขัดแตะ และปูลาดพื้นเรือนด้วยเสื่อที่ทอจากกก เสื่อลำแพน ที่สานจากไม้ไผ่ เครื่องแต่งกาย เช่น หมวก หรืออบ ตะกร้าหวาย เฟอ์นิเจอร์หวาย (วิบูลย์ ลีสุวรรณ, 2532: 243)

สภานุกรมไทยสำหรับเยาวชนได้จำแนกประเภทของเครื่องจักสานไว้ดังนี้

เครื่องจักสานในประเทศไทยมีอยู่มากมายหลายชนิด แต่ก็สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

เครื่องจักสานสำหรับใช้สอยในชีวิตประจำวัน

1. ภาชนะต่างๆ เช่น กระบุง ตะกร้า กระจาด ตะแกรง กระเช้า กระติบข้าว เ่ง กระช และกระเป่า เป็นต้น

2. เครื่องสำหรับคักจับสัตว์น้ำ เช่น ลอบ ไซ ข้อง อีจู้ สุ่ม เป็นต้น

3. เครื่องสำหรับปูลาด ได้แก่ เสื่อชนิดต่างๆ เป็นต้น

4. เครื่องที่เป็นเครื่องสวมศีรษะ เช่น งอบ หมวก เป็นต้น

5. เครื่องที่เป็นสิ่งประดับตกแต่ง เช่น ปาเตะเพียนสานด้วยใบลาน ตัวสัตว์ต่างๆ ที่สานจากไม้ไผ่และวัสดุอื่นๆ เป็นต้น

เครื่องจักสานที่เป็นส่วนประกอบของอาคารบ้านเรือน

เช่น ฝาเรือนที่สานด้วยตอกไม้ไผ่ ได้แก่ เสื่อลำแพน ฝาไม้ขัดแตะ เป็นต้น (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2549: 1)

วัตถุดิบที่ใช้ในการจักสาน

การที่ประเทศไทยอยู่ในเขตมรสุมร้อนชื้น ภูมิประเทศเต็มไปด้วยป่าเขา เป็นที่ลุ่มริมแม่น้ำและยังมีคลอง หนองบึง อีกมากมายที่เอื้อต่อการจักสาน ทำให้วัตถุดิบของเครื่องจักสานไม่เคขาดแคลน ประกอบกับประชากรส่วนใหญ่ ของประเทศในอดีตมีอาชีพหลัก คือ ทำเกษตรกรรม ชีวิตความเป็นอยู่ผูกพันกับธรรมชาติอย่างใกล้ชิด ส่งผลให้บรรพบุรุษไทยสามารถศึกษา เรียนรู้และเข้าใจในธรรมชาติ และสามารถเลือกสรรคุณสมบัติเด่นของพันธุ์ไม้บางชนิด เช่น หวาย ไม้กก มะพร้าว ปอป่าน ลาน ย่านลิเภา และคูลัม มาทำเครื่องจักสานยิ่งไปกว่านั้นวัตถุดิบในการทำเครื่องจักสานยังพัฒนาก้าวหน้าขึ้น มีการนำพืชต่างๆ เช่น ผักตบชวา ป่านศรนารายณ์ เป็นต้น มาทำเครื่องใช้ให้มีรูปแบบต่างๆ ตามความต้องการของสมัยนิยม

กระบวนการจักสาน

วิธีการทำเครื่องจักสาน ของมนุษย์ในชนชาติต่างๆ เท่าที่ปรากฏจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน มีรูปแบบและลวดลายในการสานที่คล้ายคลึงกันเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งลวดลายในการสานจะมีจำกัดอยู่ไม่มากนัก และจากความจำกัดของลวดลายนี้เป็นผลบังคับให้รูปทรงของเครื่องจักสานที่มีลักษณะที่ใกล้เคียงกัน ไปด้วย นอกเหนือจากลวดลาย รูปทรงแล้ว วัสดุในการทำ

เครื่องจักสานในส่วนต่างๆ ของโลก เช่น ในกลุ่มไม้ไผ่ จะมีทำกันแทบทุกประเทศ เช่น จีน ญี่ปุ่น ไทย และฟิลิปปินส์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การทำเครื่องจักสานนั้นเป็นผลิตรกรมพื้นบ้านพื้นเมือง ที่มีทำกันมาแต่โบราณ และมีทำทั่วไปในทุกภาคของประเทศ แต่ในที่นี้กระบวนการที่มีลักษณะเฉพาะ มีขั้นตอนที่ซับซ้อนต้องแยกการศึกษาวิเคราะห์เฉพาะเรื่องโดยตรงออกไปต่างหาก

การเรียกเครื่องจักสานว่า จักสานนั้น เข้าใจว่าเป็นคำที่เรียกขึ้นตามวิธีการที่ทำให้เกิดเครื่องจักสานขึ้นนั่นเอง เพราะเครื่องจักสานต่าง ๆ จะสำเร็จเป็นรูปร่างที่สมบูรณ์นั้น จะต้องผ่านกระบวนการที่ประกอบขึ้นด้วยการจัก การสาน การดัก หรือการจัดกันของวัสดุที่ผ่านกระบวนการเตรียมด้วยการจัก เพื่อแปรรูปวัสดุ หรือวัตถุดิบให้สอดคล้องกับการใช้สอยเสียก่อน

จัก คือ การทำวัสดุมาทำให้เป็นเส้น เป็นแฉก หรือเป็นริ้ว เพื่อความสะดวกในการสาน การจักถือได้ว่าเป็นขั้นตอนของการเตรียมวัสดุ ในการทำเครื่องจักสานขั้นตอนแรก ลักษณะของการจัก โดยทั่วไปนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะของวัสดุแต่ละชนิด ซึ่งจะมีวิธีการเฉพาะที่แตกต่างกันไป เช่น วัสดุที่นำมาจักให้เป็นเส้นเป็นริ้วนั้น เป็นไม้ไผ่ หวาย มักเรียกว่า “ตอก” และการจักตอกไม้ไผ่ โดยทั่วไปจะแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ จักตามแนวไม้ไผ่โดยมีผิวไม้เป็นส่วนแบนเรียกว่า ตอกพื้น ส่วนอีกลักษณะหนึ่งเรียกว่า ตอกตะแคง ตอกชนิดนี้จักโดยมีผิวไม้เป็นส่วนสันตอก นอกเหนือจากตอกไม้ไผ่สองลักษณะนี้แล้ว อาจมีตอกที่จัก เหลา เป็นเส้นกลม ๆ หรือลักษณะอื่นตามความต้องการที่จะนำตอกชนิดนั้นๆ ไปใช้

อย่างไรก็ตาม การจักตอกเป็นงานขั้นแรกที่สำคัญในการทำเครื่องจักสาน เพราะลักษณะของตอกจะต้องประสานกับลวดลายและรูปทรงของเครื่องจักสานด้วย เช่น การสานส่วนกันของภาชนะ โดยทั่วไปมักจะต้องใช้ตอกป็นแบนๆ เพื่อให้เกิดลวดลายสายที่เป็นแผ่นตามแนวราบที่คงทนและวางบนพื้นราบได้ดี และสะดวกในการสร้างรูปทรงส่วนที่อยู่ถัดจากส่วนก่อนขึ้นไป หรือตอกสำหรับสานส่วนที่เป็นคอ

ส่วนที่คอของภาชนะจำเป็นจะต้องใช้ตอกที่มีเส้นละเอียดเส้นเล็กๆ เพื่อสะดวกในการสานให้ได้รูปทรงตามต้องการ เป็นต้น

ดังกล่าวแล้วจะเห็นว่า การจักตอก ถือได้ว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญของการทำเครื่องจักสาน และขั้นตอนแรกที่มีความสำคัญมาก ผู้จัดทำเครื่องจักสานจะต้องเตรียมวัสดุที่ใช้ในการทำเครื่องจักสาน ให้สัมพันธ์กับสิ่งที่จะสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าเป็นการจักเพื่อให้ได้วัสดุเรียกว่าตอกแล้วผู้สานจะต้องรู้จักเลือกสรรและพิถีพิถันเพื่อให้ได้วัสดุที่ดี ซึ่งจะมีผลต่อความคงทน และความประณีตสวยงามของเครื่องจักสานด้วย ดังจะเห็นได้จากเครื่องจักสานในอดีตของไทยเราหลายชนิด

มีความคงทนและประณีต ลักษณะตอกที่สัมพันธ์กับลวดลายและรูปแบบของเครื่องจักสานนั้นๆ ด้วย เช่น เส้นตอกย่านลิเภาที่มีความละเอียด ประณีต เป็นต้น

สาน เป็นขั้นตอนที่สำคัญของการทำเครื่องจักสาน ถัดจากการจัก ซึ่งเป็นการเตรียมวัสดุ การสานนั้น ถือได้ว่าเป็นขบวนการทางความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ ที่นำวัสดุธรรมชาติมาทำประโยชน์โดยใช้ความคิดและฝีมือเป็นหลัก ซึ่งมีมาช้านานแล้ว โดยที่ในปัจจุบันยังคงทำกันอยู่ กล่าวกันว่าเทคนิคการสานภาชนะที่ใช้กันอยู่ในทวีปอเมริกาเหนือ ทุกวันนี้ทำกันมาตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ ลักษณะของการสานในยุคเริ่มแรก คงเป็นการสานไปตามแนวราบ โดยใช้วัสดุขัดกันไปขัดกันมา อย่างง่าย ๆ ตามแบบที่เรียกว่า ลายขัด ด้วยการยกขึ้นเส้นหนึ่งและกดลงเส้นหนึ่ง ให้เกิดการขัดกัน ซึ่งจะทำให้วัสดุคงรูปต่อเนื่องกันไปเป็นพื้นที่มากขึ้น ตามความต้องการ และจากการสานด้วยลายขัดตามแนวราบนี้เอง มนุษย์ได้พัฒนาการสานเพื่อตอบสนองความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยขึ้นมาเป็นภาชนะ โดยอาจจะสานลายขัณฑ์เข้ากับแม่แบบเพื่อให้เกิดเป็นรูปทรงของภาชนะขึ้นมา แม่แบบสำหรับสานภาชนะนั้นอาจจะเป็เปลือกผลไม้หรือเครื่องปั้นดินเผาก็ได้ และเมื่อมนุษย์คิดวิธีการสานภาชนะได้สำเร็จแล้ว ได้พัฒนาลวดลายในการสานไปด้วย เพื่อให้ได้ภาชนะที่มีรูปทรงเหมาะสมกับการใช้สอยและเกิดความสวยงามน่าใช้ยิ่งขึ้น

การสานของคนไทยนั้น ถือได้ว่าเป็นความรู้ถ่ายทอดให้กันในครอบครัว ชนิดพ่อสอนลูก โดยมีได้มีการร่ำเรียนกันอย่างจริงจัง และไม่มีการจดบันทึกเป็นตำรับตำราแต่อย่างใด แต่เป็นการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษ จากชั่วชีวิตคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่งซึ่งบางอย่างอาจคงรูปลักษณะและลวดลายเดิมไว้ แต่บางอย่างอาจจะเปลี่ยนรูปทรงและลวดลายไปบ้าง แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ มักจะเปลี่ยนไปอย่างช้าๆ ชนิดค่อยเป็นค่อยไป

การสานของไทยนั้น มีลวดลายและรูปแบบต่างกันไปตามกาล ทั้งที่แตกต่างกันด้วยลักษณะของแบบลายและวัสดุที่ใช้ในการสาน ในด้านลวดลายที่สานนั้น ส่วนมากการใช้ลายที่จะสานลายใดก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม เช่น อาจจะใช้ลายขัดธรรมดาเพื่อให้เกิดความแข็งแรงทนทานและความสะดวกในการสาน หรือถ้าต้องการสานภาชนะที่มีตาห่างๆ เช่น ชะลอม เข่ง ก็มักจะสานด้วยลายเฉลว เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม วิธีการสานอันเป็นขั้นตอนที่สำคัญมากของการทำเครื่องจักสาน และเครื่องจักสานแบบต่างๆ เท่าที่ปรากฏอยู่ล้วนเกิดขึ้นจากการสานด้วยลวดลายที่ต่างกันไป แต่โดยทั่วไปแล้ว จะเห็นว่า การสานลวดลายทั้งหลายนั้นจะต้องใช้การขัดกัน เพื่อให้วัสดุที่ใช้สานนั้นยึดตัวขัดกันคงรูปอยู่ได้เป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นการสานนั้นจะเป็นลายขัดธรรมดา หรือลายสอง ลายสาม หรือลายอื่นๆ ก็ตาม

การสานเครื่องจักสานโดยทั่วไปแล้ว อาจจำแนกออกเป็นลักษณะใหญ่ๆ ดังนี้

1. การสานด้วยวิธีการสอดขัดกัน
2. การสานด้วยการสอดขัดกันด้วยเส้นทแยง
3. การสานด้วยวิธีขดเป็นวง

อย่างไรก็ตามวิธีการสานเครื่องจักสานในท้องถิ่นต่างๆ ของไทยนั้น จะขึ้นอยู่กับความนิยมของท้องถิ่นที่สืบทอดกันมากกว่าอย่างอื่น

ขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งของการทำเครื่องจักสาน คือ การถัก การถักนี้โดยทั่วไปแล้วจะเป็นกระบวนการประกอบที่ช่วยให้การทำเครื่องจักสานสมบูรณ์ มากกว่าจะเป็นวิธีการทำเครื่องจักสานด้วยตนเอง การถักจะใช้วัสดุที่เป็นเส้นอ่อนและมีความยาวพอสมควร ใช้ถักยึดโครงสร้างภายนอกให้ติดกับผนังของเครื่องจักสาน เช่น การถักขอบภาชนะจักสานไม้ไผ่ การถักหูภาชนะ หรือการถักโครงต่างๆ ของภาชนะ เป็นต้น การถักนี้บางครั้งอาจจะเรียกว่า การผูกก็ได้ ลักษณะของการถักหรือการผูกขอบของภาชนะโดยทั่วไป จะมีระเบียบที่เป็นลักษณะเฉพาะของการถักแต่ละแบบ เช่นเดียวกับแบบของลายสาน เช่น ลายถักหัวแมลงวัน สันปลาช่อน เป็นต้น

การถักนี้ส่วนมากจะเป็นการเสริมความแข็งแรงของโครงสร้างภายนอก เช่น ขอบขา ปาก ก้น ของเครื่องจักสาน และเป็นการเพิ่มความสวยงามไปด้วยอย่างไรก็ตามแม้ว่าการถักจะเป็นขั้นตอนเสริมเพื่อให้เครื่องจักสานมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นก็ตาม แต่การถักเป็นกระบวนการหนึ่งที่มีความจำเป็นอย่างขาดไม่ได้ของเครื่องจักสานหลายๆ ชนิด

แม้ว่าการทำเครื่องจักสานทั่วไปจะใช้วัสดุพื้นบ้านก็ตาม แต่การนำวัสดุเหล่านั้นมาทำเครื่องจักสานจำเป็นจะต้องมีเครื่องมือเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสะดวกในการนำวัสดุธรรมชาติมาดัดแปลงเป็นเครื่องจักสาน เครื่องไม้เครื่องมือในการทำเครื่องจักสาน เป็นเครื่องมือในการทำเครื่องจักสาน เป็นเครื่องมือพื้นๆ ที่ชาวบ้านสามารถทำขึ้นใช้เองได้และมีเพียงไม่กี่อย่าง ซึ่งอาจจะนับว่าเครื่องจักสานเป็นงานหัตถกรรมที่มีเครื่องมือประกอบน้อยที่สุดอย่างหนึ่งก็ได้ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2532: 9-12)

ลวดลายเครื่องจักสานไทย

เครื่องจักสาน เครื่องใช้ที่ทำด้วยไม้ไผ่ หวาย หรือวัสดุอื่นๆ โดยนำวัสดุนั้น มาผ่าจักหรือเรียกให้เป็นเส้นแล้วสานเป็นแผ่น เข้าขอบหรือทำเป็นรูปทรง มีลวดลายต่างๆ ตามต้องการ แม้ลายพื้นฐานที่ง่ายที่สุดของการจักสาน คือ ลายขัด หรือ ลายตาน อาจแยกประเภทเป็น ลายขัดหนึ่ง ลายสอง ลายสาม ลายผิด ลายถูก ลายชิด ลายประสุ ลายไพล และลายผีบ้า เป็นต้น ลายแต่ละ

ประเภทก็พัฒนาออกไปต่างๆ กันอีก เช่น ลายขัดหนึ่ง แยกเป็นลายขัดตะ และลายขัดโป่งยอนดอก ลายขัดโป่งตาหมากรุก และลายขัดทแยง

แม่ลายที่ชื่อ ลายเฉลว แยกประเภทเป็น ลายเกล็ดเต่า ลายเฉลวห้า และลายเฉลวหก ซึ่งพัฒนาเป็นลายเฉลวดาว ลายหกเหลี่ยมซ้อน ลายกันข่ง ลายใบชา และลายเฉลวยอนดอก (ดอกจอก ดอกแหวน ดอกพิกล) นอกจากนี้ ยังมีแม่ลายที่ชื่อ ลายกันหอย ส่วนแม่ลายที่ชื่อ ลายหัวส้ม แยกออกเป็นลายหัวส้มซ้อน และลายงอบ เป็นต้น

ภาชนะแต่ละชิ้นอาจสานด้วยลายหลายแบบ เช่น งอบ สานขึ้นด้วยลายรอบ ปีกสานด้วยลายเฉลวหก ส่วนกระบุงของชาวใต้ ตัวภาชนะสานด้วยลายหางแล่น ช่ວงบนเป็นลายสามเกียน เก็บขอบและตกแต่งด้วยลายหางแล่น สำหรับกระติบใส่ข้าวเหนียวของชาวอีสาน ตัวภาชนะสานด้วยลายเวียนและลายยี่น ฝาเป็นลายสองยี่นและลายเกล็ดเต่า และแปมที่ใช้เก็บใบชา หรือใบยาสูบของชาวเหนือ ตัวภาชนะเป็นลายซ้ายขวา ฝาเป็นลายสองเวียน เก็บขอบและเสริมโครงด้วยหวาย

แบบอย่างของลวดลายของเครื่องจักสานในแต่ละถิ่นมีลักษณะเฉพาะท้องถิ่นที่แตกต่างกันไป และมีชื่อเรียกลายต่างๆ แตกต่างกัน แม้จะเป็นลวดลายชนิดเดียวกันก็ตาม ลักษณะของการสร้างลวดลายแบ่งออกเป็นแบบต่างๆ ดังนี้

1. ลายขัด เป็นลายพื้นฐานของเครื่องจักสานซึ่งอาจจะเป็นลวดลายเบื้องต้นของการทำเครื่องจักสานที่เก่าแก่ที่สุดก็ได้ ลักษณะของลายขัด เป็นการสร้างแรงยึดระหว่างกันด้วยการขัดของดอก หรือวัสดุอื่นด้วยการขัดระหว่างแนวตั้งหรือเส้นตั้ง และแนวนอนหรือเส้นนอน ถ้าพิจารณาแล้วจะเห็นว่า “ลายขัด” เป็นแม่แบบของลายสานทั้งปวง ซึ่งมีอยู่ในงานจักสานของชนชาติต่างๆ ทั่วไป เป็นลายที่วิวัฒนาการขึ้นมาเป็นลายต่างๆ ตั้งแต่ลายขัดธรรมดาไปจนถึงการสานแบบยกดอกเป็นลวดลายต่างๆ ลักษณะโครงสร้างของลายขัดนี้ เป็นลายที่มีแรงยึดมาก จึงมีความแน่นและแข็งแรงให้ความคงทนมาก จึงนิยมใช้สานประกอบกับลายอื่นๆ ในส่วนที่ต้องการความแข็งแรง เช่น ส่วนที่เป็น ก้น ปาก คอ ของภาชนะ เป็นต้น

2. ลายทแยง ลักษณะการสานคล้ายการถัก ส่วนมากใช้ดอกเป็นเส้นแบบๆ บางๆ เพราะการสานชนิดนี้ต้องการแผ่นที่บิ โครงสร้างของลายทแยงจะเบียดตัวกันสนิทไม่มีเส้นตั้งหรือเส้นนอนเหมือนลายขัด เป็นลายสานที่ต้องการผิวเรียบบางสามารถสานต่อเชื่อมกันไปตามโค้งของภาชนะที่ต้องการได้ เครื่องจักสานที่สานด้วยลายทแยงนี้ส่วนมากจะสามารถทรงรูปอยู่ได้ด้วยตัวเอง แต่ความแข็งแรงจะไม่เท่าลายขัด

3. ลายขด ลายสานแบบขดสวนมากจะใช้สานภาชนะ โครงสร้างรูปทรงขึ้นด้วยการขดของวัสดุซ้อนเป็นชั้นๆ แล้วใช้ตัวกลางเชื่อมถักเข้าด้วยการเย็บ ถัก หรือมัด ลายสานแบบขด

มักใช้วัสดุจำพวก หวาย ปอ และวัสดุอื่นๆ ที่ไม่สามารถคงรูปอยู่ได้ด้วยความแข็งแรงของตนเอง ภายหลังแบบขดจะรับน้ำหนักและแรงดันได้ดี เพราะโครงสร้างทุกส่วนจะรับน้ำหนักเฉลี่ยโดยทั่วถึงกัน

4. ลายอิสระ เป็นลายที่สานขึ้นตามความต้องการของผู้สาน เป็นลายที่เกิดจากการสร้างสรรค์ที่อิสระตามความต้องการใช้สอย เป็นการสร้างลวดลายให้เกิดเป็นเครื่องจักสานที่ต่างไปจากลวดลายแบบอื่นๆ จะพบเห็นทั่วไปในภาคต่างๆ ของประเทศ นับว่าเป็นลายที่น่าสนใจลายหนึ่งในกระบวนการกระทำเครื่องจักสาน

เครื่องจักสานไทย 4 ภาค

ผลิตภัณฑ์เครื่องจักสานของประเทศไทยนั้น มีมากมายขึ้นอยู่กับแหล่งวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตและการถ่ายทอดความรู้ความสามารถในการผลิตสืบทอดต่อกันมา โดยแบ่งผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงตามภาคต่างๆ ดังนี้

ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภูมิภาคที่มีมรดกทางวัฒนธรรมเก่าแก่มานานและยังคงรักษาสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของเครื่องจักสานในภูมิภาคนี้ คือ ในด้านวัตถุดิบ ความถนัดของช่างฝีมือจักสาน ขนบธรรมเนียม สภาพแวดล้อมต่างๆ เป็นต้น และเครื่องจักสานที่สำคัญในภาคเหนือ ได้แก่ ก๋วย ชำหวด ก่องข้าว กระติบข้าว ขันโตก กระบุง กระจาด ตะกร้า และเครื่องจักสานประเภทจับสัตว์น้ำ เป็นต้น

ภาคใต้ เป็นหัตถกรรมที่มีเอกลักษณ์ในความเป็นตนเองในด้าน รูปแบบ ลวดลาย และวัสดุที่นำมาจักสาน และจากการที่วัสดุที่มีไม่เหมือนภาคอื่น ๆ เป็นเอกลักษณ์ที่เด่นชัดของภาคนี้ ได้แก่ ย่านลิเภา กระจูด ใบลำเจียก เตยหรือคลุ้ม เป็นต้น ซึ่งผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงในภาคใต้ ได้แก่ ผลิตภัณฑ์ย่านลิเภา เสื่อใบเตย ผาบ้าน กรงนกเขา เป็นต้น

ภาคกลาง เป็นภูมิภาคที่มีการสร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการผลิตเครื่องจักสานหวายจากไบลานและจากผักตบชวา เป็นต้น ภาคตะวันออก ที่อยู่ในเขตส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคที่ 9 เป็นภูมิภาคที่มีงานจักสานที่แตกต่างจากภูมิภาคอื่นๆ บ้าง ทั้งนี้เพราะความแตกต่างในด้านการประกอบอาชีพและวัฒนธรรมชาติ ซึ่งวัฒนธรรมชาติที่มีมาก ได้แก่ ไม้ไผ่รวน หรือไผ่ไร่ คลุ้ม กก และลาน เป็นต้น เครื่องจักสานที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันมากคือ เครื่องจักสานของอำเภอนันทนิคม จังหวัด ชลบุรี การทอเสื่อของจังหวัดจันทบุรีที่เรียกว่า เสื่อจันทบูร และการทำหมวกไบลานที่บ้านทับลาน ตำบลบุพราหมณ์ อำเภอนาดี จังหวัดปราจีนบุรี เป็นต้น โดยเครื่องจักสานที่มีชื่อในภาคตะวันออก ได้แก่ เครื่องจักสานที่ใช้ในครัวเรือน โดยเฉพาะเครื่องจักสานไม้ไผ่และจากคลุ้ม

ผลิตภัณฑ์ที่ทำมากคือ กระเป๋าลายดอกพิกุล ตะกร้าหว้า กระบุงลายขีด ผ้าชีลายดาว ผ้าชีนมสาว หมวกปีก การทอเสื่อกก หมวกใบลาน เป็นต้น จนปัจจุบันเครื่องจักสานดังกล่าวของภาคตะวันออก ได้กลายเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียง เป็นอาชีพเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัวในท้องถิ่นเป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงควรให้การอนุรักษ์และสนับสนุนอุตสาหกรรมเครื่องจักสานให้เป็นที่ยอมรับทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศต่อไป

แนวโน้มตลาดเครื่องจักสานไทย

ความละเอียดงดงามของงานหัตถกรรมไทย สิ่งที่สร้างขึ้นจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน เป็นผลผลิตที่ได้รับความนิยมจากลูกค้ามานาน จากฝีมือการประดิษฐ์งานอย่างประณีตของคนไทยทำให้ปัจจุบันสินค้าหัตถกรรมของไทยสามารถส่งออกไปขายในหลายประเทศทั้งแถบยุโรป สหรัฐอเมริกา หรือแม้แต่ในแถบเอเชียด้วยกัน จากแนวโน้มของตลาดน่าจะขยายตัวมากขึ้น โดยเฉพาะหลังจากที่ภาครัฐได้เข้ามาสนับสนุนส่งเสริมธุรกิจเอสเอ็มอี และสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์อย่างเต็มที่ ทุกวันนี้อาชีพจักสานไม้ไผ่ทำเครื่องจักสานหวาย แม้กระทั้งการสานผักตบชวายเป็นอาชีพสำคัญของชาวบ้านในหลายหมู่บ้าน หลายตำบล โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลิตภัณฑ์หวายซึ่งเป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาช้านานแล้ว ทั้งนี้ความต้องการผลิตภัณฑ์หวายภายในประเทศส่วนใหญ่จะเป็นประเภทเฟอร์นิเจอร์ เครื่องจักสานและของใช้ในบ้าน เครื่องประดับบ้าน ในขณะที่ตลาดต่างประเทศจะนิยมผลิตภัณฑ์หวายในรูปแบบของเฟอร์นิเจอร์เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ปัจจุบันได้มีการนำเครื่องจักรเข้ามาช่วยในการผลิตเพิ่มขึ้น ซึ่งเฟอร์นิเจอร์ที่ผลิตโดยเครื่องจักรนี้จะมีคุณภาพมาตรฐานกว่าอดีต โดยนิยมใช้สำหรับการปกฝิวหวาย การอบหวาย การรมหวายด้วยความร้อนให้แห้งเพื่อป้องกันมอดและแมลง เป็นต้น โดยเริ่มแรกอาจจะทำเพื่อประโยชน์ใช้สอยมากกว่าการทำให้ประณีตสวยงาม แต่ปัจจุบันมีการคำนึงถึงเรื่องความสวยงามเพื่อประโยชน์ทางการค้ามากขึ้น และการผลิตเฟอร์นิเจอร์หวายในลักษณะอุตสาหกรรมที่มีการใช้เครื่องจักรส่วนใหญ่จึงมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการส่งออกมากกว่าที่จะผลิตเพื่อใช้ภายในประเทศ ความต้องการเฟอร์นิเจอร์หวายในตลาดต่างประเทศขยายตัวเพิ่มขึ้นตามลำดับเนื่องจากชาวต่างชาติให้ความสนใจงานฝีมือมากกว่างานสำเร็จรูปจากเครื่องจักรสาน อีกทั้งกระแสความนิยมธรรมชาติที่เพิ่มสูงขึ้น จึงส่งผลให้เฟอร์นิเจอร์หวายที่ยังคงสภาพของธรรมชาติก้าวเข้ามา มีบทบาทในการส่งออกในที่สุด

การพัฒนางานจักสานให้มีความแปลกใหม่และดีขึ้นเรื่อยๆ จึงกลายเป็นสิ่งที่จำเป็นเพื่อให้ตรงกับความต้องการของลูกค้า ซึ่งส่วนหนึ่งได้รับความอนุเคราะห์จากภาครัฐในการจัดวิทยากรผู้เชี่ยวชาญมาสอนให้ฟรีทุกปี

สำหรับต้นทุนในการผลิตเครื่องจักสานนั้นถือว่าค่อนข้างต่ำ เพราะวัสดุที่ใช้ก็เป็นวัสดุในท้องถิ่น โอกาสทางกิจกรรมก็ถือว่ามีอนาคตเพราะได้รับการสนับสนุนจากทุกฝ่าย และกระแสการหันมานิยมของจากธรรมชาติ

ทางด้านการตลาดนั้น นอกจากช่องทางการเปิดร้านเอง การนำไปฝากขายหรือผลิตตามความต้องการของลูกค้าแล้ว การทำตลาดเชิงรุกในลักษณะการนำสินค้าไปจัดแสดงและขายในงานแสดงสินค้าต่างๆ จึงเป็นช่องทางที่สำคัญ ตลาดสินค้าหัตถกรรมนี้เป็นตลาดที่ขยายตัวได้อีก โดยเฉพาะตลาดต่างประเทศ ซึ่งผู้ประกอบการต้องพัฒนารูปแบบสินค้าและแฝงความละเอียดไมของวัฒนธรรม และถ้าหากสามารถโฆษณาได้ว่าเป็นสินค้าที่รักษาสิ่งแวดล้อม รักษาวิถีชีวิตก็จะช่วยให้คนต่างชาติเห็นความสำคัญของในเรื่องเหล่านี้

แนวคิดเรื่องการจัดการ

ความหมายของการจัดการ

ธุรกิจหรือองค์กร แสดงให้เห็นจากกลุ่มของบุคคลที่มาร่วมกันทำงานด้วยโครงสร้างและการประสานงานเป็นหลักการจัดเจนแนชัด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนดเป้าหมายไว้ ซึ่งต้องใช้ทรัพยากรจากสภาพแวดล้อมทางธุรกิจ ประกอบด้วย คน (Man) เงิน (Money) วัสดุดิบ (Material) เครื่องจักร (Machine) วิธีการ (Method) และการบริหาร (Management) หรือที่นิยมเรียกกันว่า 6M's

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และ อมรศักดิ์ บุญเรือง (2545: 18-19) ได้รวบรวม ความหมายของคำว่า “การบริหารจัดการ” และ “การจัดการ” ได้ดังนี้

คำว่า “การบริหาร” (Administration) จะใช้ในการบริหารระดับสูง โดยเน้นที่การกำหนดนโยบายที่สำคัญและการกำหนดแผนของผู้บริหารระดับสูง เป็นคำนิยมใช้ในการบริหารรัฐกิจ (Public Administration) หรือใช้ในหน่วยงานราชการ และคำว่า “ผู้บริหาร” (Administrator) จะหมายถึง ผู้บริหารที่ทำงานอยู่ในองค์กรของรัฐ หรือองค์กรที่ไม่มุ่งหวังกำไร

การบริหาร คือกลุ่มของกิจกรรม ประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การสั่งการ (Leading/Directing) หรือการอำนวยการ และการควบคุม (Controlling) ซึ่งจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับทรัพยากรขององค์กร (6 M's) เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และด้วยจุดมุ่งหมายสำคัญในการบรรลุความสำเร็จ ตามเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลครบถ้วน

คำว่า “การจัดการ” (Management) จะเน้นการปฏิบัติการให้เป็นไปตามนโยบาย (แผนที่วางไว้) ซึ่งนิยมใช้ในการจัดการธุรกิจ (Business management) ส่วนคำว่า “ผู้จัดการ” (Manager) จะหมายถึงบุคคลในองค์กรซึ่งทำหน้าที่รับผิดชอบต่อกิจกรรมในการบริหาร ทรัพยากร และกิจการงานอื่นๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ขององค์กร

การบริหารจัดการ (Management) หมายถึงชุดของหน้าที่ต่างๆ (A set of functions) ที่กำหนดทิศทางในการใช้ทรัพยากรทั้งหลายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายขององค์กร การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficient) หมายถึง การใช้ทรัพยากรได้อย่างเฉลียวฉลาดและคุ้มค่า (Cost-effective) การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Effective) นั้น หมายถึงการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง (Right decision) และมีการปฏิบัติการสำเร็จตามแผนที่กำหนดไว้ ดังนั้นผลสำเร็จของการบริหารจัดการจึงจำเป็นต้องมีทั้งประสิทธิภาพและ ประสิทธิผลควบคู่กัน

ในอีกแนวหนึ่งอาจกล่าวได้ว่าการบริหารจัดการ หมายถึง กระบวนการของการมุ่งสู่เป้าหมายขององค์กรจากการทำงานร่วมกัน โดยใช้บุคคลและทรัพยากรอื่นๆ หรือเป็นกระบวนการออกแบบและรักษาสภาพแวดล้อมที่บุคคลทำงานร่วมกันในกลุ่มให้ บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำว่า “การบริหาร” (Administration) และ “การจัดการ” (Management) มีความหมายแตกต่างกันเล็กน้อย โดยการบริหารจะสนใจและสัมพันธ์กับการกำหนดนโยบายไปลงมือปฏิบัติ นักวิชาการบางท่านให้ความเห็นว่าการบริหารใช้ในภาครัฐ ส่วนการจัดการใช้ในภาคเอกชน อย่างไรก็ตามก็ดี ในตำราหรือหนังสือส่วนใหญ่ทั้ง 2 คำนี้มีความหมายไม่แตกต่างกัน สามารถใช้แทนกันได้และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป (สุรัสวดี ราชกุลชัย, 2543: 3)

จากความหมายต่างๆ ข้างต้น การบริหารจัดการจึงเป็นกระบวนการของกิจกรรมที่ต่อเนื่องและประสานงานกัน ซึ่งผู้บริหารต้องเข้ามาช่วยเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์กร ประเด็นสำคัญของการบริหารจัดการ (Management) มีดังนี้

1. การบริหารจัดการสามารถประยุกต์ใช้กับองค์กรใดองค์กรหนึ่งได้
2. เป้าหมายของผู้บริหารทุกคนคือ การสร้างกำไร

3. การบริหารจัดการเกี่ยวข้องกับการเพิ่มผลผลิต (Productivity) โดยมุ่งสู่ประสิทธิภาพ (Efficiency) (วิธีการใช้ทรัพยากรโดยประหยัดที่สุด) และประสิทธิผล (Effectiveness) (บรรลุเป้าหมายคือประโยชน์สูงสุด)

4. การบริหารจัดการสามารถนำมาใช้สำหรับผู้บริหารในทุกระดับชั้นขององค์กร

ความสำคัญและภาระหน้าที่ของการบริหารจัดการ

องค์กรทุกแห่งไม่ว่าจะเป็นองค์กรที่หวังผลกำไรหรือไม่หวังผลกำไรจัดตั้งขึ้นเพื่อจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายบางอย่าง ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับกันว่าผู้บริหารในทุกระดับมีอิทธิพลต่อองค์กรสมัยใหม่เหล่านี้ในทุกแง่มุม โดยที่การบริหารจัดการของเหล่าผู้บริหารเป็นปัจจัยกำหนดประสิทธิผลและประสิทธิภาพขององค์กรโดยตรง จึงเป็นประเด็นสำคัญที่ผู้บริหารต้องทำความเข้าใจในภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของงานด้านการบริหารจัดการทั้งต่อตนเอง ต่อกลุ่ม ต่อสังคมและต่อประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกัน

ผู้บริหารทุกองค์กรต่างเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการระบบย่อย 2 ระบบคือ

1. ระบบงาน ซึ่งก็คือทรัพยากรที่ไม่มีชีวิต ได้แก่ ทรัพย์สิน เงินทุน เครื่องจักร วัสดุอุปกรณ์
2. ระบบคน ก็คือ มนุษย์หรือทรัพยากรบุคคล ที่เป็นผู้ปฏิบัติงานโดยใช้ทรัพยากรต่างๆ หรือสิ่งของ เพื่อที่จะก่อให้เกิดผลสำเร็จให้กับองค์กร

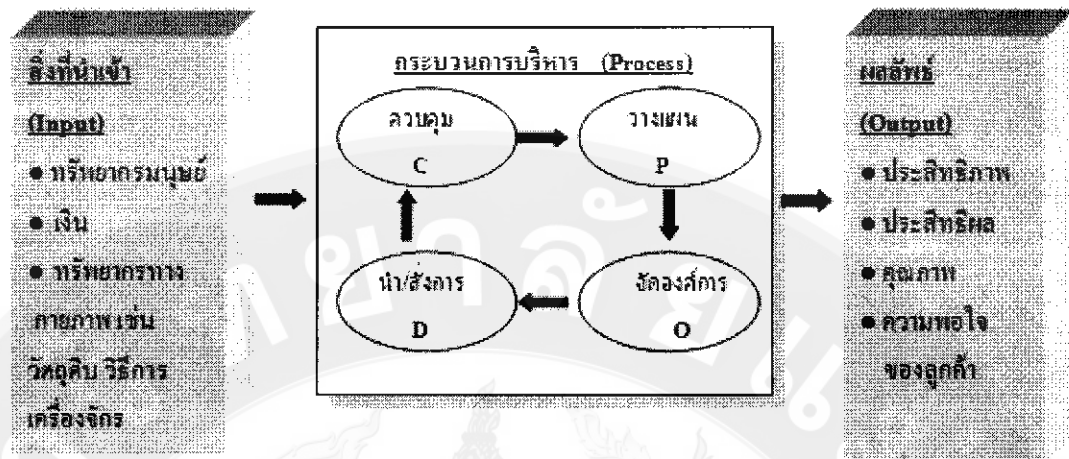
ดังนั้นการบริหารจัดการจึงเกี่ยวข้องกับการ “บริหารงาน” และ “บริหารคน” อยู่ตลอดเวลา ผู้บริหารจึงต้องทำหน้าที่จัดการเรื่องระบบงานด้านต่างๆ และวิธีการปฏิบัติงาน เพื่อให้เกิดระบบการผลิต การให้บริการ หรือการดำเนินงานด้านต่างๆ ทุกด้านเป็นไปด้วยดี พร้อมๆ กันกับการที่ต้องจัดการเรื่องคน หรือบุคลากร ซึ่งจะ เป็นผู้เข้าไปรับมอบหมายและปฏิบัติงานตามหน้าที่หรือตำแหน่งงานต่างๆ ที่กำหนดไว้ เพื่อให้ทุกคนมีฐานะ ท่วมเทกำลังความสามารถ ทั้งกายและใจให้เกิดผลงานที่ดี และประสานกันกับการทำงานของบุคคลฝ่ายอื่นๆ อย่างดีด้วย อาจสรุปได้ว่าผู้บริหารทำหน้าที่ จัดให้การทำงานของสองระบบนี้ คือระบบงานและระบบคน ให้สามารถประสานทำงานร่วมกันไปอย่างมีประสิทธิภาพ

กระบวนการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการเป็นการกำหนดทิศทางของหน่วยงาน กลุ่มงาน หรือการดำเนินงานในหน้าที่ต่างๆ ให้ใช้ทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficient) ครอบคลุมถึง การใช้ทรัพยากรได้อย่างเฉลียวฉลาด เหมาะสมและคุ้มค่า (Cost-effective) ส่วนการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Effective) นั้นหมายถึงการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง (Right decision) และมีการปฏิบัติการสำเร็จตามแผนที่กำหนดไว้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า บทบาทสำคัญของผู้บริหารคือการนำพาองค์กรไปให้ถึงเป้าหมายและบรรลุผลสำเร็จได้โดยส่วนรวม เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายขององค์กร ผู้บริหารมีหน้าที่รวบรวมและจัดการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลควบคู่กัน โดยใช้กระบวนการบริหารจัดการที่ดี

กระบวนการบริหารจัดการ เป็นกลไกและตัวประสานที่สำคัญที่สุดในการประมวล ผลักดัน และกำกับให้ปัจจัยต่างๆ ที่เป็นทรัพยากรการจัดการประเภทต่างๆ สามารถดำเนินไปได้โดยมีประสิทธิภาพ จนบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ การเข้าใจถึงกระบวนการบริหารจัดการ และการฝึกฝนให้มีทักษะสูงขึ้น จะช่วยให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพมากขึ้นได้ กิจกรรมพื้นฐาน 4 ประการที่ทำให้เกิดกระบวนการบริหารจัดการ มีดังนี้

1. การวางแผน (Planning) หมายถึง กระบวนการในการกำหนดเป้าหมาย แผนงาน และตัดสินใจหาวิธีการที่ดีที่สุดที่ทำให้เป้าหมายนั้นบรรลุผลสำเร็จ
2. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง กระบวนการในการจัดตั้งและจัดวางทรัพยากรบุคคล และทรัพยากรที่ไม่ใช่บุคคล โดยวางแผนให้สามารถบรรลุผลสำเร็จขององค์กร
3. การนำและสั่งการ (Leading and Directing) หมายถึง กระบวนการของการมีอิทธิพล เหนือบุคคลอื่นในการที่จะให้บุคคลอื่นมีพฤติกรรมในการทำงานที่ต้องการ และทำให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร
4. การควบคุม (Controlling) หมายถึง กระบวนการในการกำหนดกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรให้เป็นไปตามมาตรฐาน และเป้าหมายที่องค์กรคาดหวัง และกำหนดไว้

ภาพ 2 ระบบการบริหารโดยรวม

ที่มา: ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2545: 22)

จากภาพ 2 อธิบายได้ว่า ผู้บริหารทำหน้าที่บริหารจัดการงานและคน ซึ่งจัดเป็น “สิ่งนำเข้า” (Input) โดยผ่าน “กระบวนการ” (Process) ในกิจกรรม การวางแผน การจัดองค์การ การนำสั่งการ และการควบคุม ให้สามารถประสานทำงานร่วมกันไป เพื่อให้ได้ “ผลลัพธ์” (Output) ซึ่งก็คือการบรรลุถึงเป้าหมายผลสำเร็จต่างๆ ทั้งทางด้านประสิทธิภาพ ประสิทธิผล คุณภาพ และความพึงพอใจของลูกค้า เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป กระบวนการบริหารจัดการที่ประกอบด้วยหน้าที่หลัก 4 ประการนี้เป็นภาระหน้าที่ที่สำคัญของผู้บริหารพึงต้องปฏิบัติ โดยที่กระบวนการบริหารจัดการ 4 ด้านนี้จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตลอดเวลา ซึ่งผู้บริหารจะเป็นบุคคลที่ทำหน้าที่ในกระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรขององค์กร โดยอาศัยหน้าที่ทั้ง 4 ประการนี้

ความรู้เกี่ยวกับไม้ไผ่

ไม้ไผ่ (BAMBOO) เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญในด้านเศรษฐกิจ เป็นต้นว่า หน่อใช้เป็นอาหาร เนื้อไม้ทำหัตถกรรมจักสาน ทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ภายในบ้าน ผลิตกระดาษ ผลิตไหมเทียม ป้องกันลมพายุ ป้องกันดินพังทลาย

ลักษณะทั่วไปของไม้ไผ่ เป็นไม้ยืนต้นจัดอยู่ในวงศ์หญ้าเป็นพืชใบเลี้ยงเดี่ยว มีลำต้นเป็นลำ ลักษณะใบเรียวยาวแหลม ลำต้นมีลักษณะเป็นปล้องสลับกับข้อ เป็นพืชที่เจริญเติบโตเร็ว ชอบขึ้นในดินโปร่งร่วน ดินทราย อากาศไม่หนาวจัดจนเกินไป

ส่วนต่างๆ ของต้นไม้ที่เห็นชัดเจน คือ

1. เหง้า คือ ส่วนของลำไม้ไผ่ที่เจริญเติบโตอยู่ใต้ดิน ประกอบด้วยส่วนของข้อ อัดกันแน่น มีตาจำนวนมาก การเกิดลำของไม้ไผ่ เริ่มต้นจากตาที่อยู่บริเวณเหง้า มีการพัฒนาเจริญเป็นหน่อ และหน่อมีการยืดตัวเจริญเป็นลำในที่สุด โดยปกติแล้วสามารถแบ่งส่วนของเหง้าได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ติดกับโคนของลำ ซึ่งสามารถสังเกตเห็นตาและรากฝอยได้ และส่วนที่อยู่ถัดลงไป ที่เรียกว่าคอเหง้า ซึ่งเป็นส่วนที่มีลักษณะเป็นข้อๆ แต่ไม่สามารถสังเกตเห็น ตาหรือรากฝอย
2. ลำไม้ไผ่ คือ กิ่งที่เจริญเติบโตมาจากเหง้า เมื่อเจริญเติบโตเต็มที่จะมีลักษณะเป็นไม้ที่มีข้อเป็นระยะๆ เรียกว่าปล้อง ไม้ไผ่ที่เหมาะสมจะนำมาทำเป็นเครื่องจักสานควรมีอายุประมาณ 2 ปี เพราะเป็นไม้ไผ่ที่ไม่อ่อน หรือไม่แก่เกินไป
3. กิ่งแขนง คือ ส่วนที่เป็นกิ่งซึ่งเจริญเติบโตมาจากตาที่อยู่ตามบริเวณข้อของลำไม้ไผ่
4. หน่อ คือ ลำไม้ไผ่ที่มีอายุน้อย เจริญเติบโตมาจากส่วนตาของเหง้า เมื่อเจริญเติบโตเต็มที่ ก็จะกลายเป็นลำไม้ไผ่ต่อไป
5. กาบ คือ ส่วนที่เป็นแผ่นบางๆ หุ้มรอบลำไม้ไผ่ ตรงบริเวณที่เป็นข้อ ทำหน้าที่หุ้มหน่อไม้เมื่อยังเป็นหน่ออ่อน
6. ใบ คือ ใบของไม้ไผ่ ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ดังนี้
 - 6.1 กาบใบ คือ ส่วนที่หุ้มก้านใบ
 - 6.2 ครีบกาบใบ คือ ส่วนที่อยู่ด้านบนทั้ง 2 ข้างของกาบใบ เหมือนเป็นหัวไหล่
 - 6.3 กระจ้ง คือ ตอนปลายของกาบใบตรงที่ต่อกับใบยอดกาบ
 - 6.4 ใบยอดกาบ คือ ใบไม้ไผ่ที่พบเห็นนั่นเอง ใบยอดกาบเป็นส่วนที่ต่อจากตัวกาบใบ ไม่มีก้านใบ และมีรอยต่ออยู่กับกาบเสมอมิได้เชื่อมเป็นแผ่นเดียวตลอด มีลักษณะแตกต่างกันไป ในแต่ละชนิด
 - 6.5 รอยก้านใบ คือ บริเวณที่ก้านใบติดกับส่วนยอดของกาบใบ

ในประเทศไทยนั้น พบไผ่อยู่ 30 ชนิด

1. ไผ่โจด (*Arundinaria ciliata*)
2. ไผ่บง (*Bambusa nutans*)
3. ไผ่บงดำ (*B. tulda*)
4. ไผ่บงป่า (*B. longispatha*)

5. ไผ่บงหนาม (*B. burmanica*)
6. ไผ่ป่า (*B. bambos*)
7. ไผ่ลำนะลอก (*B. longispiculatar*)
8. ไผ่เลี้ย (*B. multiflex*)
9. ไผ่หวาน (*B. sp.*)
10. ไผ่สีสุก (*B. blumeana*)
11. ไผ่หอม (*B. polymorpha*)
12. ไผ่เหลียง (*B. vulgaris*)
13. ไผ่ข้าวทกลม (*Cephalostachyum pergracile*)
14. ไผ่เสียว (*C. virgatum*)
15. ไผ่ซาง (*Dendrocalamus strictus*)
16. ไผ่ซางคำ (*D. latiflorus*)
17. ไผ่ซางนวล (*D. membranaceus*)
18. ไผ่ซางหม่น (*D. sericeus*)
19. ไผ่ตง (*D. aspe*)
20. ไผ่เป่า (*D. giganteus*)
21. ไผ่หก (*D. hamiltonii*)
22. ไผ่หลอด (*Neohouzeaua mekongensis*)
23. ไผ่เพ็ก (*Vietnamosasa pusilla*)
24. ไผ่รวก (*Thyrsostachys siamensis*)
25. ไผ่รวกดำ (*T. oliveri*)
26. ไผ่ไร่ (*Gigantochloa albociliata*)
27. ไผ่คายนดำ (*G. compressa*)
28. ไผ่ตากวาง (*G. kurzii*)
29. ไผ่ผาก (*G. densa*)
30. ไผ่บงคาย (*G. hosseusii*) เป็นไผ่ลำต้นขนาดกลาง ลำต้นสีเขียวอ่อน ข้อปล้อง

มีสองชั้น ชั้นบนมีราก ข้อต่อเป็นข้อสีเขียวหม่น ปล้องมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5-8 เซนติเมตร ยาวประมาณ 40-50 เซนติเมตร ลำต้นสูงประมาณ 10-13 เมตร ไผ่บงคายเป็นพืชเศรษฐกิจ พบทุกฤดู แต่ฤดูการใช้ประโยชน์ คือ ฤดูฝนหน้าร้อน นำไปปรุงอาหาร เช่น แกง ต้มจืด ผัด พบทุกภาคของประเทศไทย พบมากทางภาคเหนือ

การปลูก บำรุง ดูแลรักษาไม้

ไม้ไผ่ นับว่าเป็นไม้ที่มีประโยชน์มากต่อมนุษย์ เพราะสามารถนำมาเป็นอาหาร เป็นเครื่องใช้ต่างๆ เป็นที่อยู่อาศัย ไม้ไผ่บางชนิดสามารถนำมาประกอบเป็นยารักษาโรคได้ ปัจจุบันไม้ไผ่ที่มีอยู่ตามธรรมชาติค่อยๆ หายไปเนื่องจากถูกตัดมาใช้อย่างผิดวิธี โดยไม่ได้ปลูกเสริมทดแทนกับทั้งมีการบุกรุกทำลายเพื่อใช้พื้นที่ทำการเกษตรกรรมด้านอื่นๆ เช่น ทำไร่ หรือสวน ผลไม้ต่างๆ เกษตรกรจึงควรปลูกไม้เพื่อเพิ่มปริมาณไม้ไผ่ทดแทนที่มีอยู่ตามธรรมชาติ นอกจากจะเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าให้กับโลกแล้วเกษตรกรยังมีรายได้จากการปลูกไม้ไผ่ โดยต้นทุนการผลิตต่ำกว่าการปลูกไม้ผลมากมาย เป็นการลงทุนครั้งเดียวที่ให้ผลตอบแทนได้ตลอดกาล และคุ้มค่ากว่า

หลักในการตัดไม้ไผ่

1. การตัดทุกครั้งจะต้องคำนึงถึงส่วนลำต้นที่เหลือไว้ในกอ ให้พอเหมาะไม่ควรเลือกตัดเฉพาะลำต้นที่มีลักษณะดีเท่านั้น และไม่ควรตัดจนหมดทั้งกอ เพราะจะทำให้ลำต้นใหม่คดงอได้ง่าย เนื่องจากไม่มีพื้เลี้ยงคอยค้ำจุนเอาไว้
2. ลำต้นคดงอไม่สมบูรณ์ ซึ่งเหลือคดก้างมากจากการตัดครั้งก่อน ควรจะตัดออกในคราวเดียวกัน เพื่อเปิดโอกาสให้ลำต้นใหม่ได้เจริญอย่างเต็มที่ เว้นไว้แต่ลำต้นอ่อนที่สมบูรณ์เท่านั้น
3. การเลือกตัดควรตัดให้ทั่วกอ ไม่ควรตัดเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้น เพราะจะทำให้ผลผลิตที่ได้ จากการตัดครั้งต่อไปลดลง
4. ถ้าเป็นไปได้ควรตัดลำต้นให้ชิดติดดินที่สุด อย่างต่ำควรเหลือตอสูงจากพื้นดินประมาณ 30-50 เซนติเมตร หากไม่จำเป็นต้องตัดเพื่อใช้ประโยชน์ทางการศึกษาหรือด้วยประการอื่นใดแล้ว ไม่ควรตัดแบบถอนรากออกมาด้วย ซึ่งจะทำให้ผลผลิตต่ำลงและสิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายในการปลูกซ่อมอีกด้วย
5. ไม่ควรตัดในระยะที่ไม้ไผ่กำลังออกดอกและเมล็ดยังไม่ร่วง เพื่อผลในการขยายพันธุ์ต่อไปหลังจากเมล็ดร่วงลงดินหมดแล้วจึงค่อยตัด

คุณสมบัติของไม้ไผ่ที่นำมาใช้ในงานหัตถกรรม

คุณสมบัติของไม้ไผ่ ที่จะนำมาใช้งานจักสานต่างๆ ควรเลือกให้เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย เช่น ลำต้นแข็งแรง ลำไผ่ปราศจากตำหนิ ผิวงาม ไม่บิดเบี้ยว อายุของไผ่ที่เหมาะสมกับการใช้งาน

อายุประมาณ 1-2 ปี ใช้สำหรับดัดงอทำเครื่องตกแต่งบ้าน และไม้ดอกสำหรับมัดต้นข้าวที่เก็บเกี่ยวแล้ว รอเครื่องสีให้เป็นเมล็ด

อายุประมาณ 2-3 ปี ใช้สำหรับจักสาน เช่น กระด้ง หวด ไซ ลอบ เป็นต้น

อายุประมาณ 4-5 ปี ใช้สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย ใช้ทำเครื่องดนตรี เช่น ซอด้วง ขลุ่ย โห่ด อังกะลุงและประดิษฐ์เครื่องใช้ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ เตียงนอน เปลไม้ไผ่ เป็นต้น

ไม้ไผ่ที่ไม่ควรนำมาใช้ในงานหัตถกรรมจักสาน

1. ไม้ไผ่ที่มีสีต่างกัน
2. ไม้ไผ่ที่ถูกตากแห้งเป็นเวลานาน
3. ไม้ไผ่ที่ยังไม่แห้ง
4. ไม้ไผ่ที่ขึ้นรา
5. ไม้ไผ่ที่เคยใช้มาแล้ว เช่น ใช้ในการทำโครงปลูกสร้าง
6. ไม้ไผ่ที่แตก
7. ไม้ไผ่ที่ถูกเผา

แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม (participation) คือ เป็นผลมาจากการเห็นพ้องกันในเรื่องของความ ต้องการและทิศทางของการเปลี่ยนแปลงและความเห็นพ้องต้องกัน จะต้องมีการจนเกิด ความคิดริเริ่มโครงการเพื่อการปฏิบัติ เหตุผลเบื้องต้นแรก ของการที่มีคนมารวมกันได้ควร จะต้องมีการตระหนักว่าปฏิบัติการทั้งหมดหรือการกระทำทั้งหมด ที่ทำโดยกลุ่มหรือใน นามกลุ่มนั้น กระทำผ่านองค์การ (organization) ดังนั้นองค์การจะต้องเป็นเสมือนตัวนำให้บรรลุถึงความเปลี่ยนแปลงได้ (อุพาพร รูปงาม, 2545: 5)

Erwin (ยุพาพร รูปงาม, 2545: 6) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ว่า คือ กระบวนการให้บุคคลเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหา ด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแท้จริงของ บุคคล แก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้ วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามการ ปฏิบัติงานขององค์กรและบุคคลที่เกี่ยวข้อง

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527: 183) ได้สรุปความหมายว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ของ บุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้อง ดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้บรรลุ จุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546: 4) ได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วม คือ การที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจ หรือเคยมาเข้าร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมี อิสรภาพ เสมอภาค มีใช้มีส่วนร่วม อย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยอย่างแท้จริงยิ่งขึ้นและ การเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้น สุดท้ายของโครงการ

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531: 10) ได้สรุปว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเข้าร่วมอย่างแท้จริงและอย่างเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนได้เสียในทุกขั้นตอนของโครงการ หรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การมีส่วนร่วมในอำนาจ การตัดสินใจและหน้าที่ความ รับผิดชอบ การมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่าสิ่งที่ ผู้มีส่วนได้เสียต้องการที่สุดนั้น จักได้รับการ ตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มาก ขึ้นว่าสิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการที่แท้จริง และมั่นใจมากขึ้นว่าผู้เข้าร่วม ทุกคนจะได้รับประโยชน์เสมอหน้ากัน

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

โกวิทย์ พวงงาม (2545: ระบบออนไลน์) ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของ ประชาชน ในการพัฒนา ควรมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวชนบทยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อมไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะไม่เข้าใจและมองไม่เห็นถึงความสำคัญ ของการดำเนินงานเหล่านั้น

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่างๆ มาใช้ในการวางแผน

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวชนบทส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีความสามารถที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดต้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนิน กิจกรรมอย่างใกล้ชิด

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ไปนั้น ได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันใน โอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความสำเร็จยากลำบาก

ระดับของการมีส่วนร่วม

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546: 17) ได้กล่าวถึงระดับของการมีส่วนร่วมตามหลักการทั่วไปว่าแบ่งเป็น 5 ระดับ คือ

1. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ของตน/ครอบครัว/ชุมชนของตน
2. การมีส่วนร่วมรับข้อมูลข่าวสาร
3. การมีส่วนร่วมตัดสินใจ โดยเฉพาะในโครงการที่ตนมีส่วนได้เสีย โดยแบ่งเป็น 3 กรณีแล้วแต่กิจกรรมในตนเองในขั้นตอนใดต่อไปนี้
 - 3.1 ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ
 - 3.2 ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ
 - 3.3 ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ
4. การมีส่วนร่วมทำ คือร่วมในขั้นตอนการดำเนินงานทั้งหมด
5. การมีส่วนร่วมสนับสนุน คืออาจไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือ

ในด้านอื่นๆ

นอกจากนี้ยังได้มีการแบ่งระดับของการมีส่วนร่วม เป็นระดับของการมีส่วนร่วมตามแนวทางพัฒนาชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยได้แบ่งไว้ดังนี้

1. ร่วมค้นหาปัญหาของตนให้เห็นว่าสิ่งใดที่เป็นปัญหารากเหง้าของปัญหา
2. ร่วมค้นหาสิ่งที่จำเป็นของตนในปัจจุบันคืออะไร
 - 2.1 ร่วมคิดช่วยตนเองในการจัดลำดับปัญหา เพื่อจะแก้ไขสิ่งใดก่อนหลัง
 - 2.2 วางแผนแก้ไขปัญหานั้นเป็นเรื่องราวๆ
 - 2.3 ร่วมระดมความคิด ถึงทางเลือกต่างๆ และเลือกทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อแก้ไขปัญหานั้นที่วางแผนนั้น
 - 2.4 ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้
 - 2.5 ร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นๆ
 - 2.6 ร่วมติดตามการดำเนินงานและประเมินผลการดำเนินงาน
 - 2.7 ร่วมรับผลประโยชน์/หรือร่วมเสียผลประโยชน์จากการดำเนินงาน

หลักการสำคัญของการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนมี ดังนี้ (จิต นิลพานิช และ กุลธณ ธนาพงศธร, 2532: 362)

1. หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างทางราชการกับประชาชน โดยยึดถือความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อหน่วยงานหรือต่อบุคคล
2. หลักการจัดความขัดแย้ง ความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์และความคิด จะมีอิทธิพลต่อการดำเนินงานพัฒนาเป็นอย่างมากเพราะจะทำให้งานหยุดชะงักและล้มเหลว
3. หลักการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมในด้านความขยัน ความอดทน การร่วมมือ การซื่อสัตย์ และการพึ่งตนเอง เพราะอุดมการณ์เป็นเรื่องที่จะจูงใจประชาชนให้ร่วมสนับสนุนนโยบาย และเป้าหมายการดำเนินงาน และอาจก่อให้เกิดขวัญและกำลังใจ ในการปฏิบัติงาน
4. การให้การศึกษอบรมอย่างต่อเนื่องเป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ความคิดของตนเอง ช่วยให้ประชาชนมั่นใจในตนเองมากขึ้น การให้การศึกษอบรมโดยให้ ประชาชนมีโอกาสทดลองคิด ปฏิบัติ จะช่วยให้ประชาชนสามารถคุ้มครองตนเองได้ รู้จักวิเคราะห์เห็นคุณค่าของงาน และนำไปสู่การเข้าร่วมในการพัฒนา
5. หลักการทำงานเป็นทีม สามารถนำมาใช้ในการแสวงหาความร่วมมือในการพัฒนาได้
6. หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการทำงานและทำให้งานเกิดประสิทธิภาพ

สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย (2545: 118) ได้กล่าวถึงยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ประการคือ

1. การจัดกระบวนการเรียนรู้ สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้
 - 1.1 จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นต่างๆ
 - 1.2 จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือจัดทัศนศึกษาระหว่างกลุ่มองค์กรต่างๆ ภายในชุมชนและระหว่างชุมชน
 - 1.3 จัดอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่างๆ
 - 1.4 ลงมือปฏิบัติจริง
 - 1.5 ถ่ายถอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสม
2. การพัฒนาผู้นำเครือข่าย เพื่อให้ผู้นำเกิดความมั่นใจ ในความสามารถที่มีจะช่วยให้สามารถริเริ่มกิจกรรมการแก้ไขปัญหา หรือกิจกรรมการพัฒนาได้ ซึ่งสามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้
 - 2.1 แลกเปลี่ยน เรียนรู้ระหว่างผู้นำทั้งภายในและภายนอกชุมชน
 - 2.2 สนับสนุนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนอย่างต่อเนื่อง และสนับสนุน ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง
 - 2.3 แลกเปลี่ยนเรียนรู้และดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่องจะทำให้เกิดกระบวนการจัดการและจัดการร่วมกัน

วิธีการในการมีส่วนร่วมของประชาชน

วิธีการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถทำได้หลายวิธี ที่สำคัญมี ดังต่อไปนี้ (โกวิท พวงงาม, 2545: ระบบออนไลน์)

1. การเข้าร่วมประชุมอภิปราย เป็นการเข้าร่วมอภิปรายหรือเนื้อหาสาระของแผนงานหรือโครงการพัฒนาเพื่อสอบถามความคิดเห็นของประชาชน
2. การถกเถียง เป็นการแสดงความคิดเห็นโต้แย้งตามวิถีทางประชาธิปไตย เพื่อให้ทราบถึงผลดี ผลเสียในกรณีต่างๆ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นที่มีผลกระทบ ทั้งทางบวกและทางลบต่อความเป็นอยู่ของเขา

3. การให้คำปรึกษาแนะนำ ประชาชนต้องร่วมเป็นกรรมการในคณะกรรมการบริหารโครงการเพื่อให้ความมั่นใจว่ามีเสียงของประชาชนที่ถูกผลกระทบ เข้ามีส่วนร่วม รับรู้และร่วมในการตัดสินใจและการวางแผนด้วย

4. การสำรวจ เป็นวิธีการให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ อย่างทั่วถึง

5. การประสานงานร่วม เป็นกรรมวิธีที่ประชาชนเข้าร่วมตั้งแต่การคัดเลือกตัวแทนของกลุ่มเข้าไปเป็นแกนนำในการจัดการหรือบริหาร

6. การจัดทัศนศึกษา เป็นการให้ประชาชนได้เข้าร่วมตรวจสอบข้อเท็จจริง ณ จุดดำเนินการ ก่อนให้มีการตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่ง

7. การสัมภาษณ์หรือพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับผู้นำ รวมทั้งประชาชนที่ได้รับผลกระทบเพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับความคิดเห็นและความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น

8. การไต่สวนสาธารณะ เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าร่วมแสดงความคิดเห็นต่อนโยบาย กฎ ระเบียบในประเด็นต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชน โดยรวม

9. การสาธิต เป็นการใช้เทคนิคการสื่อสารทุกรูปแบบเพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนรับทราบอย่างทั่วถึงและชัดเจนอันจะเป็นแรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วม

10. การรายงานผล เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนทบทวนและสะท้อนผลการตัดสินใจต่อโครงการอีกครั้งหนึ่ง หากมีการเปลี่ยนแปลงจะได้แก้ไขได้ทันทั่วถึง

ขั้นตอนการมีส่วนร่วม

อภิญา กังสนารักษ์ (2544: 14 – 15) ได้นำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า ชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการและร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการ

2. การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากรและแหล่งวิทยาการที่จะใช้ในโครงการ

3. การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ ทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงาน บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะต่อเนื่องหรือ ประเมินผลรวมทั้ง โครงการในคราวเดียวกันก็ได้

อดิน รพีพัฒน์ (2547: 49) ได้แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. การกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข
2. การตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนา แก้ไขปัญหา
3. การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน
4. การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

เงื่อนไขของความสำเร็จ ล้มเหลวในการสร้างการมีส่วนร่วม

สลักจิต คำใส (2553) กล่าวถึงปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขต่อความสำเร็จในการมีส่วนร่วม ประกอบด้วย เงื่อนไขจากสมาชิกชุมชน และความพร้อมของทีมงานส่งเสริมการมีส่วนร่วมสรุป ดังนี้

เงื่อนไขของสมาชิกชุมชน ได้แก่ ความสามารถในการระบuproblem ความต้องการ การวางแผน การบริหารจัดการทีมงานและการใช้ทรัพยากร การมีปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และปัจจัยทางกายภาพที่เอื้อประโยชน์ต่อการมีส่วนร่วม มีความเต็มใจที่จะร่วมอย่างแท้จริงไม่ใช่ทำ เพราะถูกบังคับ เกรงใจ กลัว

เงื่อนไขของทีมงานส่งเสริมการมีส่วนร่วม ได้แก่ เป็นบุคคลที่มีความเป็นนักพัฒนาที่ รู้ว่าการทำงานกับชุมชนนั้นจะต้องเริ่มต้นอย่างไร สิ้นสุดอย่างไรมีความพร้อมด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และปัจจัยทางกายภาพที่เอื้อประโยชน์ต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมผู้นำที่มีภาวะผู้นำ มีความสามารถในการบริหารจัดการ กำหนดกระบวนการ กิจกรรม ตลอดจนจัดหาบุคลากรเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วม ใช้ข้อมูลบริบทของชุมชนเป็นและป็นนักประสานงานที่ดี

จากการศึกษาทฤษฎี หลักการ แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมด สรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดจากจิตใจที่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อให้ เกิดผล ต่อความต้องการของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตทางสังคม ทั้งนี้ ในการที่จะให้ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้น การจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึง วิธีการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี ทัศนคติของบุคคล เพื่อให้เกิดความสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรม เพราะกลุ่มคนใน ชุมชน มีความแตกต่างกันใน ลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะทางเศรษฐกิจ และการได้รับข้อมูล ข่าวสาร

การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนโดยสรุปมีขั้นตอนทั้งสิ้น 4 ขั้นตอน คือ

1. การวิเคราะห์ – สังเคราะห์ปัญหาของชุมชน
2. การวางแผนการกำหนดกิจกรรมที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต
3. การดำเนินกิจกรรม
4. การประเมินผลกิจกรรม

ซึ่งเป็นขั้นตอนของการเข้ามามีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญ โดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยมีหน่วยงานภาครัฐคอยช่วยเหลือ ให้คำแนะนำหรืออำนวยความสะดวกเท่านั้น

แนวคิดการพึ่งพาตนเองแนวเศรษฐกิจพอเพียง

ความเป็นมาเกี่ยวกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

การพัฒนาประเทศในช่วง 4 ทศวรรษที่ผ่านมา นับตั้งแต่ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี 2504 ถือได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่ายในสังคมไทย จากการที่ต้องปรับตัวให้เหมาะสม สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ ในแต่ละช่วงเวลาโดยลำดับอย่างต่อเนื่อง โดยมีผลการพัฒนาทั้งที่ประสบความสำเร็จและทั้งที่ต้องเผชิญปัญหาอุปสรรค จนไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้

ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของโลก มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ระบบเศรษฐกิจมีความเชื่อมโยงสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น การคาดการณ์และวางแผนล่วงหน้าทำได้ยากกว่าในอดีต ประเทศไทยจึงได้ริเริ่มกระบวนการวางแผนพัฒนาประเทศในแนวใหม่ ตั้งแต่การจัดทำแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 ที่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนจากทุกภาคส่วนของสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนด้วย และในที่สุดก็ได้นำไปสู่การปรับแนวคิดการพัฒนาประเทศใหม่ ที่ไม่มองการพัฒนาประเทศแบบแยกส่วน แต่หันมาเน้นพัฒนาแบบองค์รวมที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา”

การจัดทำแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 จึงยังคงใช้การผนึกกำลังร่วมกันของประชาชนทุกภาคส่วนในสังคมไทยที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในทุกระดับทุกขั้นตอน โดยยึดหลักร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมกันรับผิดชอบในลักษณะเป็นเครือข่ายการพัฒนาต่อเนื่องจากแผนพัฒนา ฉบับที่ 8 แต่การจัดทำแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 ได้ขยายขอบเขตการที่มีส่วนร่วมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยมีการระดมความคิดของประชาชนเริ่มตั้งแต่ระดับจังหวัดทุกจังหวัด ระดับอนุภาค 9

อนาคตทั่วประเทศขึ้นมาถึงระดับชาติ ละผลจากระบวนการระดมความคิดเห็นของประชาชนทุกระดับดังกล่าว นอกจากจะนำไปสู่การกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนาประเทศในอนาคตแล้ว ทุกฝ่ายยังเห็นพ้องต้องกันให้ยึดหลัก “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญานำทางการพัฒนาประเทศ ให้เข้าสู่สังคมที่ยึดหลักทางสายกลาง มีความสมดุล รู้จักพอประมาณอย่างมีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน รู้เท่าทันโลก และเสริมสร้างให้เกิดคนดีในสังคมทุกระดับ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ โดยเน้นการพึ่งพาตนเองตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาตลอดนานกว่า 30 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงย้ำแนวทางการแก้ไข เพื่อให้รอดพ้นและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง และยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ดังปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ได้พระราชทานไว้ดังนี้

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับครอบคลุมระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อมาเมื่อผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในธรรมชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจทุกระดับให้มีความสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์ สุจริตและมีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

พระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพึ่งพาตนเองตามแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง ดังจะเห็นได้จากพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่นิสิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2516 ทรงเน้นความสำคัญของการพัฒนาประเทศซึ่งจะต้องสร้างพื้นฐานคือ “ความพอมีพอกินพอใช้” ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อนโดยวิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ และในวันที่ 4 ธันวาคม 2517 ทรงมีพระราชดำรัสเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัยทรงเน้น “พอมีพอกินอีกครั้ง” เหตุผลสำคัญที่ทรงมีพระบรมราโชวาทเช่นนั้น เนื่องจากประเทศไทยได้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

แห่งชาติที่ผ่านมาเน้นการลงทุน โครงสร้างพื้นฐานเพื่อพัฒนาประเทศให้ก้าวไปสู่อุตสาหกรรมเป็นหลัก โดยเงินลงทุนส่วนใหญ่เป็นเงินกู้จากต่างประเทศ ซึ่งจำเป็นต้องชำระหนี้ด้วยการส่งออกสินค้าทางการเกษตรเป็นผลให้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูก พื้นที่ป่าไม้ถูกทำลายลง ผลที่ตามมาคือเศรษฐกิจของประเทศขยายตัวไปอย่างรวดเร็ว ในขณะที่เดียวกันก็เกิดปัญหาช่องว่างระหว่างการกระจายรายได้เพิ่มขึ้น โดยที่ภาคอุตสาหกรรมมีอัตราการขยายตัวสูงกว่าภาคเกษตรขณะที่การจ้างงานไม่ได้ขยายตัวตาม ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ที่ยังคงมีอาชีพการเกษตร ได้รับผลกระทบในการบรรลุเป้าหมายสุดท้าย

ในการสร้างความพออยู่พอกินให้กับประชาชนชาวไทยทุกคน โดยเฉพาะเกษตรกรผู้ยากไร้ในชนบท จากพระราชดำรัสในปีต่อ ๆ มา โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 ได้ทรงดำเนินพระราชกรณียกิจ ดังนี้

1. ปรับแก้สภาพทางกายภาพของพื้นดินให้มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก
2. เน้นความสามารถในการพัฒนาและใช้เทคโนโลยีโดยเน้นความประหยัดแต่ถูกหลักวิชาการ
3. ส่งเสริมการผลิตที่หลากหลายเพื่อลดความเสี่ยงและช่วยให้เกิดกระแสรายได้ที่เหมาะสม
4. ส่งเสริมสถาบันหรือองค์กรของเกษตรกรเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหา
5. ส่งเสริมการแปรรูปสินค้าเกษตร

หลังจากนั้นได้ทรงค้นคว้าทดลองอย่างต่อเนื่อง ในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2537 ได้ทรงเผยแพร่ “ทฤษฎีใหม่” ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียง ในปี พ.ศ. 2539 ทรงเตือนผู้ที่เกี่ยวข้องในขณะนั้นให้ “มีความรอบคอบ” และอย่า “ตาโต” จนกระทั่งเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. 2540 จึงเป็นที่มาของพระราชดำรัสที่ว่า “การเป็นเสือนั้นไม่สำคัญสำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้นหมายความว่า อุ้มชูตัวเองได้ให้มีพอเพียงกับตัวเอง” พร้อมกันนั้นทรงอธิบายต่อว่า “คำว่าพอเพียง มีความหมายกว้างขวางกว่าความสามารถในการพึ่งตนเอง หรือความสามารถในการยืนบนขาของตนเอง เพราะความพอเพียงหมายถึง การที่มีความพอ คือมีความโลภน้อยเมื่อโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียงหมายความว่า พอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภ ความพอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้แต่ต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น” ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในทุกอาชีพ ไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะภาคเกษตรกรรมเท่านั้น แต่เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ของประเทศประกอบอาชีพทางการเกษตร และตัวอย่างในการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่

มุ่งเน้นการพึ่งพาตนเอง การรู้จักพอประมาณ การมีเหตุผลในการตัดสินใจว่าทำไมถึงทำ ทำอย่างไร ทำแล้วจะได้อะไร การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี คือความสามารถในการป้องกัน และแก้ไข ปัญหาวิกฤต และที่สำคัญคุณธรรมนำความรู้ คือความซื่อสัตย์ รับผิดชอบ เสียสละ และการยอมรับ เทคโนโลยี รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างสมดุล เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชีวิตที่ขับเคลื่อนตนเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมให้ก้าวไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

ในแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องของการพึ่งพาตนเอง ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า Self-Sufficiency แต่คำว่าพอเพียง ในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายกว้างกว่า เศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่เลี้ยงตัวเอง ได้บนพื้นฐานของความประหยัด และการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น เรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน ส่วนเศรษฐกิจพอเพียงในระดับที่มีการรวมตัวกัน เพื่อร่วมกันดำเนินงานในเรื่องต่างๆ มีการสร้างเครือข่าย และการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยประสานความร่วมมือกับภายนอก เรียกว่า เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า ดังนั้น เศรษฐกิจพอเพียงจึงมิใช่แค่เพียงเรื่องการพึ่งตนเอง โดยไม่เกี่ยวข้องกับใคร และมีใช่แค่เรื่องของการประหยัด แต่ยังครอบคลุมถึงการเชื่อมโยงกับผู้อื่น การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เศรษฐกิจพอเพียงสามารถจำแนกได้เป็น 3 ระดับ ดังนี้

1. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่หนึ่ง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน เน้นความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว คือ การที่สมาชิกในครอบครัว มีความเป็นอยู่ในลักษณะที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ สามารถสนองตามความต้องการในปัจจัยสี่ของตนเองและครอบครัวได้ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีกลมเกลียว และมีพอเพียงในการดำเนินชีวิตด้วยการประหยัดและการลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นจนสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขทั้งกายและใจ
2. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สอง เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เน้นความพอเพียงในระดับกลุ่มหรือองค์กร คือ เมื่อบุคคล/ครอบครัว มีความพอเพียงในระดับที่หนึ่งแล้ว ก็จะรวมพลังในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ เพื่อร่วมกันดำเนินงานในด้านต่างๆ ทั้งด้านการผลิต การตลาด ความเป็นอยู่ สุวัศติการ การศึกษา สังคมและศาสนา โดยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานราชการ มูลนิธิ และเอกชน
3. เศรษฐกิจพอเพียงระดับที่สาม เป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เน้นความพอเพียงในระดับเครือข่าย กล่าวคือ เมื่อกลุ่มหรือองค์กร มีความพอเพียงในระดับที่สองแล้ว ก็จะร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกเพื่อการสร้างเครือข่าย ที่มีการติดต่อร่วมมือกับธนาคารและบริษัทต่างๆ ทั้งในด้านการลงทุน การผลิต การตลาด การจำหน่าย และการบริหารจัดการ เพื่อการขยาย

กิจกรรม ทางด้านเศรษฐกิจที่หลากหลาย ตลอดจนการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งในด้านสวัสดิการ การศึกษา สังคมและศาสนา ให้สมประโยชน์กันทุกฝ่าย

ระดับของเศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจ ในทางธุรกิจ ระดับของเศรษฐกิจพอเพียง แบ่งได้เป็น 3 ระดับเช่นกัน

ระดับแรก เป็นความพอเพียงในระดับกิจการหรือบริษัท ที่เน้นถึงการดำรงอยู่ของ กิจการหรือความอยู่รอดในธุรกิจ สามารถพัฒนาองค์กรให้มีความเข้มแข็ง เป็นอิสระ (Independent) ดำเนินกิจการโดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ภายในองค์กรเองได้ มีรายรับที่พอเพียงต่อการดำเนินกิจการ ปราศจากภาระหนี้สิน หรือมีความสามารถในการชำระหนี้ในระยะเวลาที่กำหนดหรือเมื่อเจ้าหนี้ ทวงถามโดยชอบ เมื่อพิจารณาเทียบกับทุนหรือรายรับของกิจการ มีการกำกับดูแลกิจการ (Corporate Governance) โดยยึดหลักของความถูกต้อง มีคุณธรรม และโปร่งใส จัดเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน

ระดับที่สอง เป็นความพอเพียงในระดับกลุ่มธุรกิจ จัดเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เน้นถึงการรวมกลุ่มในรูปแบบต่างๆ เช่น กิจการร่วมค้า (Joint Venture) สหพันธธุรกิจ (Consortium) เพื่อต้องการบรรลุเป้าหมายทางธุรกิจร่วมกัน ด้วยการแบ่งปันหรือใช้ทรัพยากรใน กิจการร่วมกัน หรือการรวมกลุ่มในแนวดิ่งตามสายอุปทาน (Supply Chain) เพื่อการสร้าง ประสิทธิภาพ และการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายจากการรวบรวมหน่วยธุรกิจ ในสายอุปทานนั้นๆ ตลอดจนการรวมกลุ่มในลักษณะสมาคมการค้า (Association) เพื่อการรับรู้และแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสารในธุรกิจที่ดำเนินอยู่ การรวมกลุ่มในระดับที่สอง จะต้องเป็นไปเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ กลุ่มและส่วนรวมพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน การแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามกำลัง และความสามารถของตน จึงสามารถทำให้กลุ่มในรูปแบบต่างๆ ดังที่กล่าวมา เกิดความพอเพียงใน วิถีปฏิบัติอย่างแท้จริง

ระดับที่สาม เป็นความพอเพียงในระดับเครือข่าย จัดเป็นเศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เน้นการรวมกลุ่มในแนวนอน ในลักษณะเครือข่ายวิสาหกิจ (Cluster) เพื่อการพัฒนาขีด ความสามารถในการแข่งขัน มีการติดต่อประสานความร่วมมือระหว่างกลุ่มธุรกิจต่างๆ กับหน่วย อื่นๆในสังคม ก่อให้เกิดการพัฒนาด้วยรูปแบบของการพึ่งพิงอิงกัน (Inter-Dependent) สงเคราะห์ เกื้อกูล มีจริยธรรม มีความสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม (Corporate Social Responsibility) ร่วมกัน ทำ ให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในเครือข่ายได้รับประโยชน์กันโดยถ้วนหน้า (พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์, 2549: 1)

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยังได้ทรงสอนธรรมะคนไทยเป็นระยะๆ แบบไม่รู้สีกตัว ว่ากำลังพึงธรรมอยู่ และทรงปฏิบัติพระองค์เองเป็นต้นแบบ เรื่องความประหยัด ทรงต่อสู้กับความยากจนของประชาชนมาโดยตลอด ทรงบอกทฤษฎีใหม่ ทางแก้ปัญหาวิกฤต

เศรษฐกิจ ด้วยเศรษฐกิจพอเพียง (พึ่งพาตนเอง) จนดังไปทั่วโลก ทรงให้นโยบายการบริหารบ้านเมืองแก่รัฐบาลมาโดยตลอด เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารบ้านเมือง ตามสถานการณ์ในขณะนั้น ซึ่งที่อื่นในโลกไม่มี

ศาสนาประจำชาติไทย คือพระพุทธศาสนายังสอนให้รู้จักใช้ปัญญามากกว่าความเชื่อ ความล้มเหลวของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเน้นบริโภครวม เน้นประสิทธิภาพการผลิต แต่พุทธเศรษฐศาสตร์เน้นประสิทธิภาพการบริโภคที่เป็นไปตามความจำเป็น แม้แต่ อี.เอฟ.ชумаเคอร์ นักเศรษฐศาสตร์ชาวอังกฤษ ก็ยังเขียนเรื่องพุทธเศรษฐศาสตร์ซึ่งมีผลต่อการเกิดกระบวนการพัฒนาชนบท เพื่อการพึ่งพาตนเอง และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในยุคต่อมา

ทิสนา แคมมณี (2543 อ้างใน สุเมธ งามกนก, 2549: ระบบออนไลน์) ได้กล่าวว่า หลักการในการดำเนินชีวิตจากแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้สามารถปรับตัวในการดำรงชีวิตได้ในสังคมอย่างมั่นคงเป็นสุข จะต้องพัฒนาให้คุณลักษณะดังนี้ คือ

1. การพึ่งพาตนเอง
2. การทำงานการแก้ปัญหา
3. การแสวงหาความรู้และข้อมูล
4. การพัฒนาตนเองและคุณภาพชีวิต

สรุปได้ว่า หลักการปฏิบัติตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงที่สำคัญ คือ ประหยัด พึ่งพาตนเอง ประกอบอาชีพสุจริต หลีกเลี่ยงการแข่งขันทางการค้าอย่างรุนแรง ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แสวงหาความรู้เพื่อให้มีรายได้พอเพียง และเลือกใช้เทคโนโลยีให้สอดคล้องกับสังคม

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

การพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) เป็นแนวคิดการพัฒนาที่เข้ามามีบทบาทในสังคมโลก และสังคมไทยในทุกๆ ด้าน แนวคิดนี้มีที่มาจาก การประชุมสุดยอด ว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน เมื่อปี พ.ศ. 2515 ที่จัดโดยองค์การสหประชาชาติ เพื่อเรียกร้องให้ทั่วโลกคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย จนเกินขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติ ผลการประชุมครั้งนี้ทำให้เรื่องสิ่งแวดล้อม ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในประชาคมระหว่างประเทศ และนำไปสู่การจัดตั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านสิ่งแวดล้อมของประเทศต่าง ๆ ในเวลาต่อมา เช่น โครงการสิ่งแวดล้อมแห่งสหประชาชาติ (United Nations

Environment Programme หรือ UNEP) และ คณะกรรมาธิการโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development) เป็นต้น

สำหรับคำนิยามความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ได้มีผู้ให้คำนิยามที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป ดังนี้

คณะกรรมาธิการโลกในเรื่องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (World Commission on Environment and Development, 1987: 43) ได้ให้นิยามของ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ว่าการพัฒนาที่สนองตอบต่อความต้องการของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนในรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถ ในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง

Brundland (1987 อ้างใน สุภิญญา อนุภานนท์, 2547: 134) ประธานคณะ กรรมาธิการสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาของโลก (World Commission on Environment and Development) ให้คำจำกัดความไว้ว่า การพัฒนาแบบยั่งยืน คือ การพัฒนาที่รับประกันว่า สามารถจะสนองความต้องการทั้งหลายในปัจจุบันได้ โดยไม่ทำให้ความสามารถที่จะสนองความต้องการของรุ่นต่อไปในอนาคตเสื่อม จะต้องสอดคล้องกับอนาคตเช่นเดียวกับปัจจุบัน

คณะกรรมาธิการแห่งโลกด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาของสหประชาชาติ (UN World Commission on Environment and Development) ให้ความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืนว่า การพัฒนาแบบยั่งยืน คือ การพัฒนาที่สามารถจะบรรลุนความต้องการทั้งหลายในปัจจุบัน โดยที่การพัฒนาจะไม่ทำให้เกิดผลเสียต่อความสามารถในการพัฒนาของคนรุ่นต่อไปในอนาคต

วินัย วีระพัฒนานนท์ (2538: 95-100) ได้มีแนวคิดเกี่ยวกับ การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งมีหลักการดังนี้

1. มนุษย์จะยังต้องอาศัยปัจจัยในการดำรงชีวิตจากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในโลกนี้เท่านั้น
2. การดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วยกัน การดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นจะต้องเกื้อกูลซึ่งกันและกัน
3. การพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติจะเป็นพลังสำคัญในการพัฒนา สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรมจะต้องได้รับการพัฒนาอย่างเร่งด่วน
4. การพัฒนาคุณภาพประชากรและการใช้ทรัพยากร จะเพิ่มขึ้นได้ในปริมาณที่จำกัดเท่านั้น โดยนโยบายของการพัฒนาที่ยั่งยืน ต้องก่อให้เกิดผลที่ยั่งยืนยาวนาน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต, 2539: 58-59) กล่าวว่าหัวใจของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้น ประกอบด้วยคำศัพท์ที่นำมาจับคู่กัน 2 คู่ คือ การพัฒนา (Development) กับสิ่งแวดล้อม (Environment) และเศรษฐกิจ (Economy) กับนิเวศวิทยา (Ecology) โดยเห็นว่าควรให้ความสำคัญ

ทางเศรษฐกิจอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการอนุรักษ์สภาพแวดล้อม หมายความว่าต้องให้การพัฒนาหรือความเติบโตทางเศรษฐกิจนั้น อยู่ในภาวะที่สิ่งแวดล้อมรองรับไหวด้วย หรือว่าเจริญไปโดยไม่รังเกียจธรรมชาติ

สรุปได้ว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุล ใน 3 มิติ ได้แก่ 1 สังคม 2 เศรษฐกิจ และ 3 สิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนาทุกด้านล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกัน

มิติการพัฒนาสังคม หมายถึง การพัฒนาคนและสังคมให้เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างสมดุล โดยพัฒนาคนไทยให้มีผลิตภาพสูงขึ้น ปรับตัวรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีจิตสำนึกและวิถีชีวิตที่เกื้อกูลต่อธรรมชาติ มีสิทธิและโอกาสที่จะได้รับการจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์จากการพัฒนา และคุ้มครองอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม พึ่งพาตนเองได้อย่างมั่นคง มีระบบการจัดการทางสังคมที่สร้างการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย รวมทั้งมีการนำทุนทางสังคมที่มีอยู่หลากหลายมาใช้อย่างเหมาะสม เพื่อสร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีคุณภาพ มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต และมีความสมานฉันท์เอื้ออาทร

มิติทางเศรษฐกิจ หมายถึง ระบบเศรษฐกิจที่มีเสถียรภาพอย่างต่อเนื่องในระยะยาว และเป็นการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณภาพ การพัฒนาทางเศรษฐกิจจะต้องเป็นไปอย่างสมดุล และเอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีความสามารถในการแข่งขัน และการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนั้นจะต้องมาจากกระบวนการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีสะอาด ลดปริมาณของเสีย ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมและไม่สร้างมลพิษที่จะกลายมาเป็นต้นทุนทางการผลิตระยะต่อไป รวมทั้งเป็นข้อจำกัดของการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน

มิติทางสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในขอบเขตที่คงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพ และสามารถพลิกฟื้นให้กลับคืนสู่สภาพใกล้เคียงกับสภาพเดิมให้มากที่สุด เพื่อให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสและมีปัจจัยในการดำรงชีพ ซึ่งจะต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มุ่งจัดการให้เกิดสมดุลระหว่างการใช้อย่างยั่งยืน ทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเกื้อกูล รวมถึงการชะลอการใช้ และการนำเทคโนโลยีสะอาดมาใช้ให้มากที่สุด

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ธวัชชัย ภักดีไทย (2551) ได้ศึกษาเรื่องการจัดการหัตถอุตสาหกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งแต่ ตำบลทุ่งแต่ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการธุรกิจชุมชนหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่ บ้านทุ่งแต่มีวิวัฒนาการการดำเนินการตามลำดับคือ ในเบื้องต้นนายสวัสดิ์ วันทาดี ได้นำเข้ามาเผยแพร่ในหมู่บ้านและถ่ายทอดแก่สมาชิกในครอบครัวและชาวบ้านอื่นๆ ต่อมา มีการก่อตั้งเป็นกลุ่มธุรกิจชุมชนในชื่อ “กลุ่มพัฒนาอาชีพ (กพอ.) การจักสาน” และได้มีการจัดตั้งเป็นกลุ่มประกอบการผลิตภัณฑ์ OTOP ประกอบธุรกิจภายในกลุ่มโดยการนำผลิตภัณฑ์มวญที่จักสานมารวมกันจำหน่ายในนามกลุ่มผลิตเอง จำหน่ายเองเป็นการส่วนตัว และรับซื้อผลิตภัณฑ์จากชาวบ้านคนอื่นๆ มาจำหน่ายในนามกลุ่ม ส่วนทุนสนับสนุนได้รับจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และระดมทุนในกลุ่มจากสมาชิกในกลุ่มทั้งหมด 11 คน และได้การสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งแต่

การมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานของรัฐในการพัฒนาหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่ บ้านทุ่งแต่ ได้แก่ กรมการพัฒนาชุมชน โดยสำนักงานพัฒนาชุมชนโดยจังหวัดยโสธร ได้ส่งเสริมโดยการให้คำแนะนำด้านการตลาด การฝึกอบรม / นำศึกษาดูงาน ณ สถานที่และเรียนรู้ทั้งภายในและนอกประเทศ นำผลิตภัณฑ์มวญหนึ่งข้าวไปประกวดสินค้าโอท็อป องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งแต่ ได้ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ การฝึกอบรมด้านต่างๆ เช่น การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์การตลาด ประสานหน่วยงานของรัฐในการดำเนินการจัดหาวัตถุดิบ คือ ไม้ไผ่ ธรรมชาติการปลูกไม้ไผ่ตามไร่นา เพื่อรองรับวัตถุดิบในการผลิต

ส่วนผลกระทบต่อการพัฒนาสังคมในด้านการส่งเสริมให้ประชาชนในหมู่บ้านมีความรู้ในด้านการจัดการที่เป็นระบบ การส่งเสริมให้เกิดรายได้หมุนเวียนภายในครอบครัวและชุมชน การลดความเห็นแก่ตัวของประชาชน การส่งเสริมให้เกิดความสงบสุข และความสามัคคีในชุมชน และส่งเสริมให้ประชาชนทุกคนในหมู่บ้านมีงานทำทุกๆ ด้านอยู่ในระดับสูง

ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต พบว่า ธุรกิจชุมชนหัตถกรรมเครื่องจักสานบ้านทุ่งแต่ ส่งเสริมคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่โดยรวม ทำให้ประชาชนมีความสุขสบายทั้งทางร่างกายและจิตใจ และส่งเสริมให้มีทุนในการส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษา ทุกด้านอยู่ในระดับสูง

ส่วนแนวโน้มการเจริญเติบโตนั้น ในด้านการผลิต ชาวบ้าน สามารถผลิตได้ตลอดทั้งปี แม้จะมีปริมาณการผลิตน้อยลงในระยะเวลาที่มีการทำนา ครัวเรือนหนึ่งๆ จะผลิตมวญหนึ่งข้าวได้ประมาณ 40-50 ใบ ต่อสัปดาห์ สามารถขายได้ตลอดทั้งปี จนบางครั้งก็ผลิตไม่ทัน

ปัจจุบันเกิดเครือข่ายผู้ผลิตและจำหน่ายในท้องถิ่นอื่น ๆ กลุ่มตัวอย่างส่วนมากต้องการให้มีการสืบทอดการสานมวนึงข้าวเป็นอาชีพหลักอย่างยั่งยืน

เกี่ยวกับปัญหาอุปสรรค พบว่ามี 3 ประเด็น ได้แก่ ราคาไม้ไผ่แพงขึ้นในขณะวัตถุดิบในการผลิตลดน้อยลง โดยกลุ่มตัวอย่างเสนอให้มีที่สาธารณะสำหรับปลูกกอไผ่เพื่อเป็นวัตถุดิบในการผลิตในอนาคต การออกแบบและการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ยังน้อย และราคาขายไม่คุ้มกับค่าแรงและมีมือที่ลงมือทำ

ภาสกร โทณะวณิก (2554) ศึกษาเรื่อง การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมสาขาจักสานของจังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทและศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมจักสาน เพื่อวิเคราะห์ความสอดคล้องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมจักสาน และเพื่อสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมจักสานเป็นการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่น ระดับชุมชน ระดับประเทศสู่สากล ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง 5 อำเภอ คือ สาทีก คอยสะเกิด แมริม สันป่าตองและจอมทอง โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและแบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในอำเภอสาทีกและคอยสะเกิด วัตถุดิบและวัสดุอุปกรณ์หามาจากแหล่งผลิตภายนอกชุมชน และในท้องถิ่น มีการผลิตทั้งเพียงผู้เดียวและกลุ่ม สถานที่ผลิตจะผลิตที่บ้าน วัสดุานจะออกแบบเอง และเป็นผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิม ช่องทางการจำหน่าย ร้านค้าตนเอง ตัวแทนจำหน่าย สื่ออิเล็กทรอนิกส์ มีการประชาสัมพันธ์ผ่านงานแสดงสินค้าต่างๆ สื่อออนไลน์

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมจักสานนั้น ส่วนใหญ่นำหลักการดำเนินธุรกิจอย่างสมดุลมาผสมผสานกับความรู้ ด้านการจัดการ การตลาด การเงิน การบัญชี การผลิต ไปใช้ในการสร้างศักยภาพด้านการดำเนินธุรกิจของคนได้อย่างยั่งยืน

การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านงานหัตถกรรมจักสาน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่น ระดับชุมชน ระดับประเทศสู่สากล คือ เป็นการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านครอบครัว หรือเครือข่ายใกล้ชิด การใช้ศูนย์เรียนรู้ชุมชน วัด สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้กับการพัฒนาอาชีพ ได้มีการสนับสนุนให้สถาบันการศึกษาและภาครัฐ มีการบรรจุวิชาที่เกี่ยวกับหัตถกรรมไว้ในหลักสูตรทุกระดับชั้น ได้ประสานงานกับหน่วยงานของจังหวัดหรือท้องถิ่นทั้งภาครัฐ เอกชน ให้มีการจัดงานเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์หัตถกรรม มีการสาธิตวิธีการผลิต อีกทั้งเพื่อนำไปเป็นข้อมูลพัฒนากระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาในชุมชนให้ดำรงอยู่สืบต่อไป

นฤมล ปัญญาวิโรภาส (2549) ได้ศึกษาเรื่อง ไม้กับวิถีชีวิตชุมชนชาวเลขลุกรณีศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจักสานกระติบข้าว บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย ซึ่งมีวัตถุประสงค์ คือ เพื่อศึกษาความเป็นมาของไม้ คุณค่า และประโยชน์ของไม้กับวิถีชีวิตของชุมชนชาวเล ศึกษาเอกลักษณ์การจักสานกระติบข้าว และแนวทางถ่ายทอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านจักสานและพัฒนาผลิตภัณฑ์ โดยทำการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) การสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) และการทดลองปฏิบัติจริง จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ จำนวน 30 คน แบ่งเป็น 3 กลุ่ม โดยแบ่งออกเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความรู้เรื่องไม้ ผู้มีอาชีพโดยนำไม้มาเป็นวัสดุการจักสาน และประชาชนชาวเลที่อยู่ใกล้ชิดกับไม้

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ความเป็นมาของไม้ ไม้เป็นพืชตระกูลหญ้าที่มีถิ่นกำเนิดและกระจายพันธุ์อย่างกว้างขวาง เป็นไม้ที่ปลูกได้ทุกพื้นที่ ทั้งในเขตอบอุ่น เขตร้อน และเขตหนาว คุณค่าของไม้เป็นไม้สารพัดประโยชน์ เป็นไม้ที่ให้ปัจจัยสี่แก่มนุษย์ ทุกส่วนนำมาใช้ประโยชน์ คือนำหน่อมาทำอาหาร ผลผลิตลำใช้ในการก่อสร้าง เฟอร์นิเจอร์และเสาค้ำยัน ใช้ทำเครื่องจักสานและหัตถกรรม วัฒนธรรมความเชื่อ คนในชนบทจึงไม่นิยมตัดไม้ในวันขึ้น 15 ค่ำ และเชื่อว่าไม้เป็นไม้มงคลที่ให้ความร่มเย็น อายุยืน

ในด้านประโยชน์ของไม้กับวิถีชีวิตชุมชนชาวเล งานจักสานเป็นงานที่ผู้สูงอายุทำได้ดี เพราะมีเวลาว่างคิดประดิษฐ์เครื่องใช้เป็นอย่างดี วัฒนธรรมการบริโภคข้าวเหนียวของชาวอีสานมีลักษณะที่สำคัญ คือกระติบข้าว การจักสานส่วนใหญ่ มักใช้ไม้เป็นหลัก เพราะไม้ไผ่ มีคุณสมบัติเมื่อแห้ง การขยายหรือหดตัวมีน้อยมาก ความเหนียวคงทน

เอกลักษณ์การจักสานกระติบข้าว เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่คนในชนบทมีความชำนาญ กระติบข้าวของบ้านนาอ้อลวดลายไม่แตกต่างจากที่อื่น ลวดลายที่ใช้สานคือลายโบราณ ได้แก่ ลายสอง ลายสองยืน (ลายกระแต) ลายสองนอน (ลายอำววง) มักจะสานสองชั้น ด้วยภูมิปัญญาชาวบ้าน การจักสานกระติบข้าว 1 ใบจะมีลวดลาย อย่างน้อย 3 ลาย ลายพื้นฐาน คือลายสอง ซึ่งจะสานพัวอยู่ด้านในเป็นโครงสร้างทำให้ได้รูปทรงตามต้องการ ส่วนลวดลายที่อยู่ด้านนอกจะเป็นลายสองยืน ลายสาม ลายอำววง ประโยชน์สำคัญคือการเปลี่ยนลายเพื่อไม่ให้กระติบข้าวทึบเกินไป มีรูระบายไอร้อนจากข้าวเหนียวหนึ่งระเหยผ่านรูระหว่างลายสานของดอกชั้นในไปสู่ลายสานของดอกชั้นนอกได้อย่างช้า ๆ ทำให้ข้าวเหนียวอุ่นได้นาน เป็นการสืบทอดภูมิปัญญามาจนถึงปัจจุบัน มีการพัฒนาลวดลายต่าง ๆ เช่น กระติบข้าวลายดอก ลายตัวหนังสือ โดยใช้สีจากการผสมดิน ที่ไม่เป็นพิษต่อผู้บริโภค ความเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มจักสานซึ่งถ่ายทอดออกมากับการจักสานกระติบข้าว คือการมีจิตวิญญาณ การใช้จินตนาการในการสร้างสรรค์ผลงาน มีความตั้งใจ จริงใจ

มุ่งมั่น ความเพียรพยายาม ความเมตตา เอื้ออาทรต่อผู้อื่น ทำให้ผลงานจักสานมีความสวยงามและโดดเด่น กลุ่มจักสานกระติบข้าวนับเป็นกรณีปัญหาของชุมชน การถ่ายทอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านจักสานและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ทำได้โดยนำเข้าสู่ระบบการเรียนการสอน ได้ตามหลักสูตรของการเรียน 8 สาระการเรียนรู้ การพัฒนางานให้ชิ้นงานเล็กลงจะทำให้เยาวชนสนใจที่จะเรียนรู้ และนำไปสู่งานชิ้นที่ใหญ่ เช่น การจักสานกระติบข้าว การสนับสนุนจากภาครัฐหรือองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อการอนุรักษ์และสืบทอดหัตถกรรมการจักสานให้ยังคงอยู่อย่างมีคุณค่า

จากผลการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะที่สำคัญคือ ควรมีการรณรงค์การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด มีการอนุรักษ์ป่า เมื่อถึงฤดูที่ป่าไม้กำลังเจริญเติบโต การทำทำเนียบภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลให้ผู้สนใจศึกษา และควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเครื่องจักสานประเภทอื่น ๆ เพื่อหาแนวทางอนุรักษ์ นอกจากนี้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการออกแบบผลิตภัณฑ์งานจักสานที่เหมาะสมกับความต้องการของตลาดและหาแนวทางการพัฒนาไปสู่ภาคอุตสาหกรรม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพ 3 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่ เพื่อการสานก๊วย บ้านห้วยทุ่ง ตำบล
เชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนและดำเนินงาน ดังนี้

สถานที่ดำเนินการวิจัย

บ้านห้วยทุ่ง หมู่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ประชากร คือ สมาชิกชุมชนบ้านห้วยทุ่ง หมู่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว
จังหวัดเชียงใหม่ 150 หลังคาเรือน 150 คน

กลุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage Sampling) ได้แก่

1. ผู้นำกลุ่มป่าชุมชน/ กลุ่มปลูกป่าเศรษฐกิจบ้านห้วยทุ่ง 3 คน
2. สมาชิกครัวเรือนที่จักสานก๊วย 84 ครัวเรือน 84 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. แบบสัมภาษณ์กึ่งมีโครงสร้าง เพื่อเก็บข้อมูล ความเป็นมา กระบวนการจัก
สานก๊วย และภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อใช้ในการจักสานก๊วยของชุมชนบ้านห้วยทุ่ง
2. แบบสอบถามเพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐาน และ ผลกระทบที่เกิดจากการจักสานก๊วย
ในด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชนบ้านห้วยทุ่ง
3. กล้องบันทึกภาพ
4. คอมพิวเตอร์เพื่อใช้เก็บข้อมูล และจัดระบบข้อมูล

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนในการดำเนินงานเป็น 2 ขั้นตอน ดังนี้

1. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบริบทของชุมชน ใช้วิธีการรวบรวมจากเอกสาร
2. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมา และกระบวนการจักสานถ้วย ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อใช้ในการจักสานถ้วยใช้วิธีการสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (PartieipantObservation) เช่น ร่วมในจักสานถ้วยไผ่ ร่วมสังเกตการณ์ซื้อขายถ้วยไผ่ ร่วมกิจกรรมในการพัฒนาป่าเศรษฐกิจของชุมชน
3. ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ ผลกระทบที่เกิดจากการจักสานถ้วย และภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่ใช้แบบสอบถามรวบรวมข้อมูลจากครัวเรือนที่มีการจักสานถ้วย

การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ด้านข้อมูล (Data Triangulation) เพื่อตรวจสอบว่าเมื่อเก็บข้อมูล จากแหล่งข้อมูลต่างเวลา ต่างสถานที่ ต่างบุคคลจะให้ผลตรงกันหรือไม่

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. ข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากการสัมภาษณ์นำมาสรุปแล้วจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย แล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา
2. ข้อมูลที่เก็บรวบรวมใช้แบบสอบถามใช้วิธี หาค่าความถี่ ค่าเฉลี่ย และหาร้อยละ

ระยะเวลาในการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ใช้ระยะเวลา 8 เดือนตั้งแต่ เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2556 ถึง เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557

บทที่ 4

ผลการวิจัย

จากการเก็บข้อมูล ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อการจักสานก๊วย บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษิตตามขอบเขตเนื้อหาของการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 บริบทชุมชนบ้านหัวทุ่ง ความเป็นมา และกระบวนการจักสาน ของชุมชนบ้านหัวทุ่ง

ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อใช้ในการจักสานก๊วย

ตอนที่ 3 ผลกระทบที่เกิดจากการจักสานก๊วย

ตอนที่ 1 บริบทชุมชนบ้านหัวทุ่ง ความเป็นมา และกระบวนการจักสาน ของชุมชนบ้านหัวทุ่ง

บริบทชุมชนบ้านหัวทุ่ง

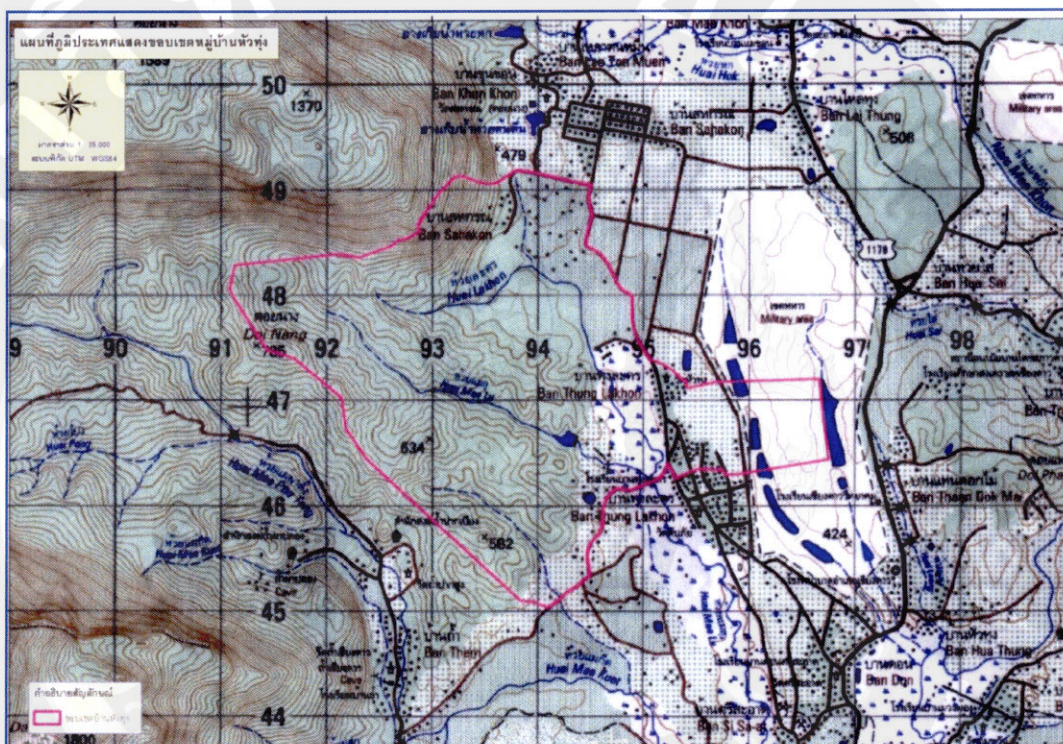
เดิมบ้านหัวทุ่งขึ้นอยู่กับบ้านทุ่งละคร หมู่ที่ 1 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมาสภาพชุมชนเริ่มมีการขยายตัวหนาแน่นขึ้น ประกาศอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2540 จึงมีแยกหมู่บ้านจากบ้านทุ่งละคร เป็นบ้านหัวทุ่ง หมู่ที่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

การเดินทางจากตัวจังหวัดเชียงใหม่ไปทางทิศเหนือ ประมาณ 76 กิโลเมตร ใช้ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 107 (ถนนโชตนาเชียงใหม่ - ฝาง) ตรงจากตัวจังหวัดเชียงใหม่

ในอดีตริเวณชายขอบของผืนป่าขนาดใหญ่ ประกอบด้วยคอยหลวงเชียงดาว และคอยนาง มีชุมชนเรียงรายอยู่โดยรอบส่วนใหญ่เป็นชุมชนพื้นราบที่เข้าไปจับจองบุกเบิกพื้นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย จนกระทั่งก่อตั้งขึ้นเป็นชุมชนเล็ก ๆ เรียกว่าบ้านเหนือ หรือบ้านหัวทุ่ง อาศัยอยู่ในเขตต้นน้ำแม่ปิง ทางฝั่งตะวันตกอยู่ระหว่างแนวต่อเขตป่า ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาวซึ่งเป็นเขตต้นน้ำของชุมชนห้วยแม่ลูและห้วยละครที่ไหลลงสู่ลำน้ำแม่ปิง

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ	ติดกับบ้านสหกรณ์ หมู่ที่ 8 ตำบลเมืองงาย
ทิศใต้	ติดกับบ้านทุ่งละคร หมู่ที่ 1 ตำบลเชียงดาว
ทิศตะวันออก	ติดกับหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32 (น.พ.ค.32)
ทิศตะวันตก	ติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยเชียงดาวและ ติดกับบ้านถ้ำ หมู่ที่ 5 ตำบลเชียงดาว

ภาพ 4 แผนที่ภูมิประเทศแสดงขอบเขตบ้านหัวทุ่ง หมู่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว

จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลเชียงดาว (2556: 3)

ภูมิประเทศของบ้านหัวทุ่ง ส่วนมากเป็นที่ราบลุ่มชายป่าของดอยหลวงเชียงดาว และดอยนาง มีภูเขาสูง ที่ราบและเนินเขาบริเวณลุ่มน้ำท่วมถึง บริเวณต่างๆ มีพื้นที่ที่เป็นประโยชน์ที่หลากหลาย เช่น ที่ราบน้ำไม่ท่วมเป็นที่หมู่บ้าน ที่ราบน้ำท่วมใช้เพาะปลูกข้าว ที่เนินเขาเป็นที่การปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ถั่วเหลือง ข้าวโพดและไม้ยืนต้น เช่น ลิ้นจี่ ลำไย มะม่วง เป็นต้น

ลักษณะภูมิอากาศ

บริเวณอำเภอเชียงดาวเมื่อเริ่มต้นฤดูร้อนประมาณ เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือน พฤษภาคม เริ่มต้นฤดูฝนประมาณเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน และเริ่มต้นฤดูหนาวประมาณ เดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคม โดยทั่วไปในฤดูอากาศค่อนข้างร้อนและแห้งแล้งบางช่วง บางช่วงมี ฝน พายุฝนในฤดูฝน ฝนตกตามฤดูกาลมีพายุลมแรงบางครั้ง มีน้ำหลากในบางพื้นที่ ที่ติดกับแม่น้ำ ปิง และพื้นที่ต่อเนื่องจากบริเวณเชิงเขา ทำให้พืชผลทางการเกษตรและทรัพย์สินได้รับความ เสียหาย ในฤดูหนาว อากาศค่อนข้างจะหนาวมากเพราะที่ตั้งของหมู่บ้านมีภูเขาและป่าไม้ล้อมรอบ ทำให้อากาศโดยทั่วไปอากาศหนาวถึงค่อนข้างหนาวมาก (สุภัทรา ผลเพิ่ม, 2551: 39)

ลักษณะทางสังคม

หมู่บ้านหัวทุ่ง หมู่ 14 มีผู้ใหญ่บ้านคนแรก คือพ่อหลวงดีบ ศรีบุญยัง คนที่สองนาย ประจักษ์ บุญเรือง คนที่สามนายคำ ศรีเงิน และคนปัจจุบันพ่อหลวงสุขเกษม สิงห์คำ ปัจจุบันใน หมู่บ้านมีจำนวน 150 ครัวเรือน ประชากรทั้งหมด 540 คน แยกเป็นหญิง 290 คน ชาย 250 คน ประชากรส่วนใหญ่ มีอาชีพเกษตรกร รองลงมารับจ้างทั่วไป และค้าขาย จักสาน มีบางส่วนที่รับ ราชการ พนักงานบริษัทและแม่บ้าน

มีลักษณะทางสังคมแบบสังคมชนบท เป็นสังคมแบบเครือญาติพี่น้อง มีการ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยสังเกตได้จากการเกษตรกรรมของคนในพื้นที่ ซึ่งมีการเอาแรงของตน ไปช่วย แล้วก็มีมีการกลับมาเอาแรงมาช่วย (ทางเหนือเรียกการเอาแรงไปช่วยว่า เอามือ ส่วนการ กลับมาเอาแรงมาช่วยเรียกว่า ตอบมือ) ในระหว่างญาติพี่น้องในครอบครัวเดียวกัน มักจะอาศัยแบบ ครอบครัวใหญ่ ถ้าไม่มีการเอาแรงไปช่วยจะใช้วิธีการจ้าง

กลุ่มสมาชิกต่างๆ ในหมู่บ้านหัวทุ่งมีทั้งหมด 12 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่ม ผู้นำเกษตรกร	จำนวน 13 คน
กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์	จำนวน 71 คน
กลุ่มสตรี/แม่บ้าน	จำนวน 43 คน
กลุ่มอาสาสมัคร อสม.	จำนวน 7 คน
กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน	จำนวน 69 คน
กลุ่ม กขคจ.	จำนวน 8 คน
กลุ่มโฮมสเตย์	จำนวน 5 คน
กลุ่มท่องเที่ยวบ้านหัวทุ่ง	จำนวน 10 คน
กลุ่มแก้สชีวภาพบ้านหัวทุ่ง	จำนวน 17 คน

กลุ่มแก้มืองแกฝาย	จำนวน 18 คน
กลุ่มป่าชุมชนบ้านหัวทุ่ง	จำนวน 42 คน
กลุ่มปลูกป่าเศรษฐกิจ	จำนวน 95 คน

ลักษณะทางวัฒนธรรม

การมีส่วนร่วมกันแบบสังคมชนบท ก็จะมีวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากสังคมเมืองอยู่มากโดยเฉพาะความนับถือ ซึ่งชาวบ้านชนบท มีทั้งนับถือพระพุทธศาสนา และเทวดา เทพารักษ์ อย่างเช่น “พิธีบวชป่า”

พิธีการบวชป่า ซึ่งจัดทำเป็นประจำตลอดทั้งปีในช่วงวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันพ่อ วันที่ 5 ธันวาคมหาราช วันแม่แห่งชาติ วันที่ 12 สิงหาคมหาราชินี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกให้กับเด็กและเยาวชนในหมู่บ้าน เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้สืบทอดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งในการประกอบพิธีกรรมนี้ใช้บริเวณต้นน้ำ นั่นคือบริเวณขุนน้ำรู คนในชุมชน ในท้องถิ่นจะมารวมกันบริเวณน้ำรู เพื่อประกอบพิธีกรรม พร้อมกับนำเครื่องถวายไทยทาน อาหารคาวหวาน มีการนิมนต์พระสงฆ์มาประกอบพิธีเจริญพระพุทธมนต์ หลังจากนั้นสมาชิกในชุมชน ประกอบด้วยเด็กและผู้ใหญ่ ที่อยู่ในพิธีนั้นก็จะนำผ้าเหลืองที่ได้เจริญพระพุทธมนต์ ไปผูกกับต้นไม้ในเขตป่าชุมชนร่วมกัน เป็นการแสดงถึงความนับถือความศักดิ์สิทธิ์ และการแสดงว่าคนในชุมชน พร้อมใจกันที่จะดูแลป่า ไม่ให้ใครเข้ามาตัดไม้ในเขตป่า ตามความเชื่อของผู้เฒ่าที่ว่า ถ้ามีใครเข้ามาทำลายจะทำให้ใครผู้หนึ่งได้รับอันเป็นไปต่างๆ นานา

พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำหรือผีต้นน้ำนี้ จะมีการจัดทุกปี โดยจะจัดในช่วง เดือนมิถุนายน ชาวบ้านจะจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนน้ำ (ต้นน้ำ) มาโดยตลอด ซึ่งเป็นพิธีกรรมทางความเชื่อของชาวบ้านชุมชนชาวล้านนา “ชุมชนชาวละว้าทุ่งละคร” ที่เชื่อกันว่าหากมีการเลี้ยงผีขุนน้ำ จะทำให้ฝนตกตามฤดูกาล มีน้ำกินน้ำใช้เพียงพอตลอดทั้งปี พิธีกรรมนี้จะมีข้อห้ามอยู่ในตัว คือ การห้ามตัดไม้บริเวณขุนน้ำหรือบริเวณต้นน้ำโดยเด็ดขาด ชาวบ้านจะพากันไปที่ต้นน้ำพร้อมเครื่องเช่น ไหว ซึ่งมีหัวหมู ดอกไม้ ธูป เทียน หมาก บุหรี่ เหล้า วางบนแคร่ที่ทำพิธี จากนั้นผู้เฒ่าผู้แก่ที่เรียกว่า “ปู่จารย์” จะทำพิธีเรียกให้เทวดาผู้พิทักษ์ขุนน้ำ และผีป่าบริเวณนั้นมากินเครื่องเช่น ไหวนั้น เมื่อรูปใหม่หมดแล้วปู่จารย์จะนำอาหารที่เป็นเครื่องเช่นอย่างละเล็กละน้อยมาวางรอบ ๆ แคร่ และนำอาหารที่เหลือมาแจกจ่ายให้สมาชิกชุมชนรับประทานร่วมกัน เหมือนการกินน้ำพิพัฒน์สัตยาหรือการกินน้ำสาบาน

ตาราง 1 ปฏิทินวันสำคัญในแต่ละปี

ที่	พิธีกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
1	บวชป่า								วันแม่				วันพ่อ
2	ศิขุนน้ำ						←→						
3	ผีฝาย						←→						
4	วันมาฆบูชา			←→									
5	วันอาสาฬหบูชา			←→	ระหว่าง								
6	วันเข้าพรรษา							←→	←→	←→			
7	วันออกพรรษา										←→	←→	
8	วันลอยกระทง											←→	
9	วันขึ้นปีใหม่ (ไทย)	←→											
10	วันขึ้นปีใหม่ (เมือง)			←→									
11	วันวิสาขบูชา							←→	ระหว่าง				

ที่มา: สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดเชียงใหม่ (2556: 8)

จากตาราง 1 ปฏิทินวันสำคัญในระยะเวลา 1 ปี ประกอบด้วย วันสำคัญทางราชการ วันสำคัญตามประเพณีนิยม และวันสำคัญทางศาสนา ได้แก่ วันขึ้นปีใหม่ (ไทย) วันขึ้นปีใหม่เมือง (วันสงกรานต์) วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา ออกพรรษา วันลอยกระทง วันแม่และวันพ่อ

กิจกรรมอนุรักษ์และจัดการป่า

ป่าที่อยู่ใกล้ บริเวณชุมชนเป็นป่าเบญจพรรณ โดยมีสถานะภาพเป็นป่าชุมชน ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของคณะกรรมการป่าชุมชน จำนวน 4,458.54 ไร่ในชุมชนมีกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าโดยกลุ่ม คณะกรรมการหมู่บ้าน โครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีรูปแบบกิจกรรมเดินศึกษาดูงานและผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นคนในชุมชน นักท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ศึกษาดูงาน)

ภูมิปัญญา แบ่งเป็น 2 ด้าน

1. ภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์ จัดการทรัพยากรป่าไม้
 - 1.1 เลี้ยงศิขุนน้ำหรือต้นน้ำ
 - 1.2 เลี้ยงผีฝาย
 - 1.3 บวชป่า

- 1.4 กิจกรรมปลูกป่า
 - 1.5 สร้างฝายแม้วในพื้นที่ป่าต้นน้ำ
 2. ภูมิปัญญาด้านอื่นๆ
 - 2.1 จักสาน (กล้วย=แข่งใส่พืชผลเกษตร)
 - 2.2 ถ่ายทอดความรู้ความหลากหลายทางสมุนไพร (โดยปราชญ์สมุนไพร)
- (กลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภคและเกษตรสาธารณสุข, ม.ป.ป.: 21-31)

ความเป็นมา และกระบวนการจักสาน ของชุมชนบ้านหัวทุ่ง

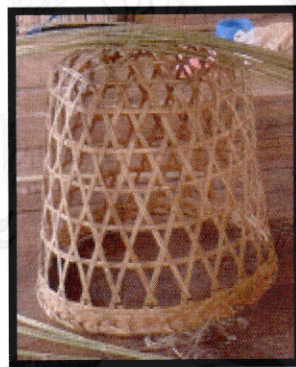
จากการสัมภาษณ์นายประจักษ์ บุญเรือง ประธานกลุ่มป่าเศรษฐกิจ ว่าในอดีตเมื่อประมาณ 35 ปีที่ผ่านมาหรือราวปี พ.ศ. 2522 นายประจักษ์ บุญเรือง เดิมได้ประกอบอาชีพค้าขายผักกาด และพืชผลทางการเกษตรอยู่ในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ แต่เป็นการรับซื้อผักจากพ่อค้าคนกลางที่นำมาส่งให้ ตนเองจึงได้มีความคิดว่าถ้าซื้อผักจากต้นทางคงทำให้มีกำไรมากขึ้น จึงได้ติดตามพ่อค้าผักที่นำมาส่งให้ จนมาถึงที่หมู่บ้านทุ่งละคร ในอำเภอเชียงดาว และได้มารับซื้อผักจากคนในหมู่บ้านทุ่งละครและหมู่บ้านใกล้เคียง แต่เข่งที่นำมาใส่ผักได้ซื้อมาจากพ่อค้าอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ นายประจักษ์ บุญเรือง จึงเห็นว่าการรับซื้อเข่งมาจากที่อื่นแล้วนำมาใส่ผักอีกทีหนึ่งเป็นการยุ่งยากและเสียเวลา จึงได้นำตัวอย่างเข่งที่ใส่ผักให้ชาวบ้านทดลองทำตามแบบ และรับซื้อใส่ผักของตนเองเพื่อง่ายและสะดวกในการขนย้ายและใส่ผัก ซึ่งในขณะนั้นยังมีพ่อค้าที่รับซื้อผักอีกกลุ่มหนึ่งคือ ครูไสว และแม่บุญ เฟื่องฟู ซึ่งครูไสวเป็นครูสอนอยู่ที่บ้านทุ่งละคร หลังจากลาออกจากราชการครู ก็ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน และเป็นกำนันตำบลเชียงดาว ครูไสวมีอาชีพเสริมคือส่งผักไปขายและต้องซื้อกล้วยมาใช้ในการบรรจุผักไปจำหน่าย ซึ่งต้องสั่งซื้อจากต่างพื้นที่ ครูจึงได้นำเอาแบบพิมพ์หรือที่ชาวบ้านเรียก “พิมพ์” มาแล้วก็ให้ญาติพี่น้องทำการสานกล้วยก่อน เมื่อสานได้แล้วก็ทำการเผยแพร่ให้กับคนในหมู่บ้าน โดยครูไสวเป็นผู้รับซื้อเอง จากที่ทำเป็นกลุ่มเล็กๆ ก็เริ่มมีการบอกต่อ มีการสอนกันตามบ้านใกล้เคียง เครือญาติ ส่วนนายถวิล ศรีเงิน รองประธานป่าเศรษฐกิจบ้านหัวทุ่ง เล่าให้ฟังว่าตนเองได้ฝึกหัดทำกล้วย หรือเข่ง จากนายต้า ดีไส ซึ่งนายต้า ดีไสเดิมเป็นคนในพื้นที่อำเภอดอยสะเก็ดจังหวัดเชียงใหม่ ได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านทุ่งละคร และได้สานกล้วยขายให้กับพ่อค้า ตนเองและคนอื่นๆ ในชุมชนเห็นว่าทำแล้วมีรายได้เสริม จึงได้ไปฝึกหัดสานกล้วยจากนายต้า ดีไส ประมาณสองถึงสามวันเมื่อทำได้แล้วจึงได้มาทำเองที่บ้านและทำจำหน่ายให้กับพ่อค้าที่มารับซื้อผัก จึงได้ทำเป็นอาชีพเสริมตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน การสาน“กล้วย” จึง

ถือเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นรายได้เสริมจากการทำงานอาชีพทางการเกษตรและรับจ้างทั่วไปของคนในชุมชน

กระบวนการจักสานถ้วยไฟ

อุปกรณ์ที่ใช้

1. มีด
2. เลื่อยตัดไม้
3. เครื่องร่อนตอก
4. ปิ๊ปถ้วย (แบบพิมพ์ถ้วย)

ภาพ 5 ภาพซ้ายเครื่องร่อนตอก ภาพขวานิปปถ้วย (แบบพิมพ์ถ้วย)

จากการศึกษาถึงวิธีการสานถ้วยของชุมชนบ้านหัวทุ่ง สามารถจำแนกขั้นตอนในการผลิตได้ 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบ และขั้นตอนการสานถ้วยซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. ขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบ

1.1 การเลือกไม้ไผ่ ไม้ไผ่ที่จะนำมาใช้ต้องเอาไม้ที่มีอายุ 2 ปี แต่ไม่เกิน 5 ปี มีลักษณะลำต้นตรง

1.2 การตัดไม้ไผ่ ให้เลือกตัดไม้ไผ่ออกจากกอ ตัดลำไผ่ไม่สูงเกินไป และต้องตัดปะปนกันทั้งกอ ไม่ตัดหมด เพื่อจะได้มีพื้นที่ว่างให้หน่อได้โต และมีต้นใหญ่ลำค้ำต้นที่เหลือ เมื่อตัดลำไผ่จากต้นแล้ว ก็นำมาตัดเป็นท่อนขนาดความยาว 1.20 เมตร ให้มีความยาวเท่ากัน

1.3 การเก็บรักษาท่อนไผ่ เมื่อได้ท่อนไผ่มาแล้วผ่าไม้หมดให้เอาเก็บไว้โดยใช้ผ้าคลุมไว้ให้มิด จะทำท่อนไผ่ไม่แห้ง สามารถเก็บท่อนไม้ไผ่ไว้ได้ 1 เดือน

1.4 การผ่าไม้ไผ่ ไม้ไผ่ 1 ท่อนผ่าได้ 8 ซีก วิธีการผ่าจะผ่าออกเป็น 2-4-6-8
 ผ่าให้ได้ขนาดเท่าๆ กัน ดังภาพ 6

ภาพ 6 การผ่าซีกไม้ไผ่

1.5 นำไม้ไผ่ซีกที่ได้มาทำการผ่าให้เล็กลงอีกครั้งเพื่อสามารถนำเข้าเครื่อง
 ร่อนตอกได้ ดังภาพ 7

ภาพ 7 ภาพซ้ายการผ่าซีกไม้ให้เล็กลง

ภาพขวาไม้ที่ผ่าซีกแล้ว

1.6 ร่อนตอกคือการนำไม้ไผ่ซีกเล็กที่ได้เข้าเครื่องร่อนตอกเพื่อให้ได้เส้นตอกที่บางซึ่งอ่อนตัวสามารถนำมาสานก๊วยได้ ดังภาพ 8

ภาพ 8 การร่อนเส้นตอกด้วยเครื่อง

2. ขั้นตอนการสานก๊วย 1 ใบ ใช้ตอกจำนวน 31 เส้น

2.1 เริ่มจากการสานก้นก๊วย (ส่วนท้ายของก๊วย) โดยนำแบบพิมพ์ที่เป็นตัวอย่างมาวาง แล้วเอาเส้นตอกมาวางซ้อนตามแบบ ซึ่งการสานก้นก๊วย ใช้ตอกจำนวน 24 เส้น วางขัดกันไปมา 3 แนว แนวละ 8 เส้น ตามลายให้เหมือนและมีขนาดเท่ากับแบบพิมพ์ ดังภาพ 9

ภาพ 9 การสานก้นก๊วย

2.2 นำก้นถ้วยที่ได้มาทำการสานขึ้นรูปตัวถ้วย ใช้ตอกจำนวน 7 เส้นโดยนำแบบพิมพ์ถ้วยคว่ำลง แล้วนำก้นถ้วยที่ได้เตรียมไว้ มาวางบนแบบพิมพ์ แล้วใช้ไม้มาขัดให้ก้นถ้วยยึดกับแบบพิมพ์ให้แน่น จึงหันปากแบบพิมพ์ไปด้านหน้าของผู้สานพับเส้นตอกส่วนที่เหลือให้ตรงกับแบบพิมพ์ เริ่มนำตอกมาสานขัดโดยรอบตัวถ้วย จนถึงปากถ้วยด้านบน จึงดึงถ้วยที่สานแล้วออกจากแบบพิมพ์ ดังภาพ 10

ภาพ 10 การสานตัวถ้วย

2.3 การเม้นปากถ้วย เป็นขั้นตอนสุดท้าย คือการนำเส้นตอกที่เหลือจากการสานตัวถ้วยโดยม้วนเส้นตอกสอดเข้าไปในปากถ้วยด้านบนสุดทุกๆ เส้นจนรอบตัวถ้วย เป็นปากถ้วย เพื่อเพิ่มความแข็งแรงให้กับถ้วย และเก็บปลายเส้นด้ายที่เหลือให้เรียบร้อย ดังภาพ 11

ภาพ 11 ภาพซ้ายการสานเม้นปากถ้วย

ภาพขวาถ้วยที่สานเรียบร้อยแล้ว

ตอนที่ 2 ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อใช้ในการจักสานถั่ว

ความเป็นมาของภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่

เมื่อการสาน “ถั่ว” เป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นรายได้เสริมจากการทำงานอาชีพทางการเกษตรและรับจ้างทั่วไปของคนในชุมชน ความต้องการใช้ไม้ไผ่ในป่าจึงเพิ่มขึ้นตาม ป่าไผ่ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว กลุ่มแกนนำในชุมชนจึงเกิดความคิดในการเพิ่มจำนวนไม้ในป่า ลดการตัดไม้จากป่าชุมชน หาวิธีการจัดการภายในหมู่บ้าน ให้สามารถจัดการฟื้นคืนสภาพป่าไม้ธรรมชาติ จึงจัดสรรให้มีการปลูกป่าไผ่บงคายในพื้นที่ ทำให้เกิดเป็นเขตป่าเศรษฐกิจของชุมชน ผันอาชีพเสริมเป็นอาชีพหลักโดยการจัดตั้งกลุ่มสมาชิกปลูกไม้ไผ่บงคาย ภายใต้ชื่อ “โครงการส่งเสริมอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ” ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เป็นแนวทาง

ภูมิปัญญาในการจัดการสวนไผ่บงคาย (ป่าเศรษฐกิจ)

การจัดการโครงการป่าเศรษฐกิจชุมชนนั้นสมาชิกในเบื้องต้น กลุ่มสามารถขายผลิตภัณฑ์ถั่วที่ทำกันในครัวเรือน ช่วยให้ครอบครัวมีรายได้เพิ่มขึ้น เพื่อช่วยค่าอาหาร ค่าขนม ค่าไฟ เป็นต้น และเมื่อแนวคิดชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง วิถีชีวิตที่ไหลตามกระแสโลกาภิวัตน์เริ่มทำให้สมาชิกได้เห็นว่ามรดกทุนนิยมนั้นไม่ทำให้มีความสุขสบายได้ หากแต่การมีชีวิตในชุมชนที่มีความพร้อม มีความอุดมสมบูรณ์ ในการสนับสนุนการดำรงชีวิตทำให้มีชีวิตเป็นสุขมากกว่าการดำรงชีวิตตามค่านิยมทางวัตถุ ภูมิปัญญาความเชื่อเป็นสิ่งที่ได้รับการสืบทอดกันมา ในการจัดการป่าเศรษฐกิจจะมองเห็นว่าคนในชุมชน ได้นำเอาภูมิปัญญาของชุมชนมาประยุกต์ใช้กับการบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและเป็นธรรม จนทำให้โครงการประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ภูมิปัญญาของชุมชนประกอบด้วย

ภูมิปัญญาในการเลือกต้นไผ่

จากการสัมภาษณ์นายประจักษ์ บุญเรือง ประธานกลุ่มป่าเศรษฐกิจและนายถวิล ศรีเงิน รองประธานป่าเศรษฐกิจบ้านหัวทุ่ง (2557: สัมภาษณ์) ว่าครั้งแรกที่จะมีการนำไผ่มาปลูกนั้น ทางกลุ่มจะใช้ไผ่พันธุ์ชนิดไหนดี เพราะไม้ไผ่หลายชนิดที่สามารถนำมาสานถั่วได้ เช่น ไผ่หาง

ไผ่รวก ไผ่บงทั้งชนิดบงบ้านและบงป่า ทางกลุ่มจึงได้ช่วยกันคิดว่าไผ่ที่ปลูกต้องมีเนื้อไม้ที่หนา และมีอายุขัยของต้นอยู่ได้นาน และเหมาะสมกับพื้นที่ทางเกนนำกลุ่มจึงได้เสนอให้ปลูกไผ่บงคาย เพราะเป็นไผ่ที่พบในท้องถิ่น มีเนื้อไม้ที่หนา และที่สำคัญคือมีอายุขัยที่ยืนยาว จากการสอบถามผู้สูงอายุในชุมชนพบว่าตั้งแต่อยู่มายังไม่เคยเห็นไผ่บงคายออกดอก (ออกขุยตาย) ซึ่งเห็นว่าน่าจะมีอายุเกือบ 100 ปี ทางสมาชิกกลุ่มก็เห็นด้วยที่จะนำต้นไผ่บงคายมาปลูกในพื้นที่

ภูมิปัญญาในการบริหารจัดการ

กลุ่มผู้นำชุมชนในตอนนั้นได้แก่ นายดีบ ศรีบุญยัง ผู้ใหญ่บ้านคนแรกของหมู่บ้าน นายถวิล ศรีเงิน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายประจักษ์ บุญเรือง นายทองคำ วรณะ โดยมีพระครูพิทักษ์พัฒนาทร เจ้าอาวาสวัดจตุรวิมลาราม (วัดหัวทุ่ง) เป็นผู้ให้คำปรึกษา แนะนำในการดำเนินงาน พื้นที่ในการปลูกไผ่ได้ขอรับการสนับสนุนพื้นที่ปลูกไผ่ไผ่บงคาย จากหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32 สำนักงานพัฒนาภาค 3 หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา กองบัญชาการทหารสูงสุด พื้นที่ จำนวน 42 ไร่ให้กับสมาชิก ซึ่งมีจำนวน 95 ราย เข้าดำเนินการปลูกป่าไผ่ได้ ภายใต้การดูแลของสมาชิก เริ่มนำกล้าไผ่ไผ่บงคายลงปลูก เมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2542 จำนวน 2,375 ต้น ใช้เวลาที่ไผ่เติบโตเป็นเวลา 6 ปี กอไผ่แตกกอเพิ่มจำนวนกอละ 20-30 ลำ เดือนมกราคม 2548 ประธาน กลุ่มสมาชิกในโครงการฯเริ่มตัดไผ่ไผ่บงแจกแก่สมาชิกเป็นครั้งแรก รายละ 10 ลำ สมาชิก 95 ราย รวมแล้วครั้งแรกตัดไผ่ไผ่บงคาย จำนวน 950 ลำ เพื่อนำไปจักตอกสานถ้วยโดยแต่ละปีจะตัดประมาณ 2-4 ครั้ง ตั้งแต่ดำเนินการครั้งแรกจนถึงปัจจุบัน ช่วงระยะเวลาในการตัดไผ่ไผ่ทางกลุ่มสมาชิกจะเลือกตัดไผ่ที่มีอายุตั้งแต่ 2 ปีขึ้นไปโดยจะเหลือต้นที่ออกใหม่ไว้ตัดในปีต่อไป กลุ่มสมาชิกได้ทำให้เกิดมูลค่าเพิ่ม โดยการสานถ้วย จากไผ่ไผ่ 1 ลำ จะสานถ้วย ได้ประมาณ 30 ใบ ขายได้ใบละ 6 บาท รวม 180 บาทต่อลำ ซึ่งทำให้การสานถ้วยเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับไผ่ไผ่ จากความสำเร็จของโครงการป่าเศรษฐกิจที่ทำให้คนในชุมชนลดการบุกรุกป่า และยังทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นจากรายได้ที่จำหน่ายถ้วย หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32 จัดตั้งงบประมาณซื้อเครื่องจักตอกมอบให้กับกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 2 เครื่อง เพื่อให้สมาชิกได้ใช้จักตอก โดยไม่ต้องไปจ้างจากที่อื่น ทำให้ลดต้นทุนลงได้อีก และให้การอนุมัติพื้นที่เพื่อใช้ในการปลูกป่าไผ่เศรษฐกิจเพิ่มขึ้นอีกจำนวน 104 ไร่ ในปี พ.ศ. 2551 ในพื้นที่ป่าเศรษฐกิจแห่งที่สองนี้ มีสมาชิกที่ร่วมกลุ่มจำนวน 75 คน ลดลงจากกลุ่มเดิมในพื้นที่ป่า 42 ไร่ เพราะสมาชิกเก่าหลายคนมีอายุมากขึ้น ประกอบกับพื้นที่ใหม่ห่างจากชุมชนการเดินทางไม่ค่อยสะดวก จึงไม่ได้เข้าร่วมกลุ่มในป่าที่สอง แต่คณะกรรมการบริหาร

ป่าเศรษฐกิจแห่งที่สองยังเป็นคณะกรรมการชุดเดิม และยังคงใช้กฎระเบียบ ข้อบังคับเหมือนกับแห่งที่หนึ่ง และคิดว่าจะเริ่มการตัดไม้ไผ่ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2557 นี้

การจัดตั้งกลุ่มป่าเศรษฐกิจนี้เป็นที่น่าสนใจ ในการศึกษาถึงกระบวนการวิธีคิดของผู้นำหมู่บ้าน และวิธีการจัดการภายในหมู่บ้านซึ่งถือเป็นการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนในการพัฒนา เริ่มจาก

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา เมื่อคนในชุมชนประกอบอาชีพในการสานก๊วยเพิ่มมากขึ้น วัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตเริ่มลดน้อยลง ป่าของชุมชนเริ่มเสื่อมโทรม ทางกลุ่มผู้นำในชุมชนจึงเริ่มปรึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น ว่าในอนาคตไม้ไผ่ในป่าคงจะไม่เพียงพอในการผลิต จึงได้รวมกลุ่มคนที่ประกอบอาชีพสานก๊วยในชุมชนเพื่อชี้แจงเหตุผลของการจัดตั้งกลุ่ม คนในชุมชนเกิดการรวมตัวโดยความสมัครใจทั้งนี้เพราะตระหนักต่อสภาพแวดล้อมที่ถูกทำลาย และการประกอบอาชีพในอนาคต

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เป็นขั้นตอนที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน จะทำอย่างไรในการอนุรักษ์ป่า และเพิ่มการปลูกไผ่ให้เพียงพอต่อการจักสาน กลุ่มแกนนำและสมาชิกครั้งแรกเริ่มต้นทั้งหมด 95 คน ซึ่ง 95 คนนี้ เป็นตัวแทนจากครัวเรือนของบ้านหัวทุ่ง ครัวเรือนละ 1 คน มีการประชุมปรึกษารื้อว่าจะทำอย่างไร สิ่งแรกที่ชุมชนวางแผน ก็คือการจัดตั้งป่าชุมชนแต่การจัดตั้งป่าชุมชนเป็นเพียงการเริ่มต้นในการอนุรักษ์ป่า ซึ่งสภาพป่าในตอนนั้นเสื่อมโทรมมากแล้วเนื่องจากการตัดไม้มาแปรรูปเพื่อจำหน่าย จึงเสนอว่าควหาพื้นที่ในการปลูกไผ่ทดแทนเพื่อนำมาเป็นวัตถุดิบในการจักสาน พอดีมีพื้นที่ว่างเปล่าติดกับชุมชนเป็นพื้นที่ของ หน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32 สำนักงานพัฒนาภาค 3 หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา กองบัญชาการทหารสูงสุดพื้นที่ จำนวน 42 ไร่ เป็นพื้นที่สำหรับปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ แต่ไม่ได้ปลูกแล้ว ทางผู้นำชุมชนจึงได้ทำหนังสือขอใช้พื้นที่ปลูกต้นไม้ เพื่อเป็นวัตถุดิบในการสานก๊วยของของคนในชุมชน และได้รับอนุญาตจากหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32 สำนักงานพัฒนาภาค 3 หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา กองบัญชาการทหารสูงสุด ให้ใช้พื้นที่ในการปลูกไผ่ได้ เมื่อได้รับอนุญาตให้ใช้พื้นที่จำนวน 42 ไร่ ในการปลูกไผ่แล้ว สมาชิกในกลุ่มป่าเศรษฐกิจจึงได้ประชุมเพื่อวางแผน วางแนวทางในการบริหารจัดการพื้นที่ในการปลูกไผ่

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน สมาชิกกลุ่มป่าเศรษฐกิจได้วางแผนการดำเนินงานในการจัดการโดยครั้งแรกสมาชิกทุกคนร่วมกันพัฒนาพื้นที่ให้สะอาด และเมื่อได้ที่ดินในการปลูกไผ่ ชาวบ้านจึงมีการตกลงกันว่าจะนำพันธุ์ไม้ไผ่มาร่วมกันปลูก จำนวนคนละ 15 กอ จากจำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมทั้งหมด 95 คน โดยปัจจุบันมีไม้ไผ่บงคายประมาณ 2,000

กว่ากล้า เมื่อปลูกเสร็จแล้วทางกลุ่มสมาชิกจึงได้มีการประชุมวางแผนว่าจะดำเนินการต่อไปอย่างไร ในการดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์ ที่ประชุมจึงได้ร่วมกันทำข้อตกลงในการใช้ประโยชน์จาก ป่าไผ่บงคาย ทำเป็นระเบียบข้อบังคับในกลุ่ม และการดูแลในสามปีแรก ให้คณะกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ว่างระหว่างต้นไผ่ ในการทำการเกษตร คือปลูกข้าวโพด และถั่วดิน ให้ดูแลต้นไผ่ไปพร้อมกัน เป็นระยะเวลา 3 ปี เมื่อต้นไผ่เริ่มเจริญเติบโตแล้วก็หยุดการใช้พื้นที่ทำการเกษตรซึ่งในแต่ละปีสมาชิกกลุ่มจะร่วมกันแผ้วถางหญ้าบริเวณป่าไผ่ร่วมกันเพื่อให้สะอาดและทำแนวกันไฟรอบบริเวณป่าไผ่บงคาย

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและใช้ประโยชน์ เมื่อปลูกไผ่ครบห้าปีแล้วในต้นปีที่หกจึงได้มีการรวมกลุ่มกันเพื่อจะได้ตัดไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ โดยในการดัดครั้งแรกทางแกนนำให้สมาชิกกลุ่มผู้ชายตัดไม้ โดยให้ผู้หญิงทำเป็นกองละกันทั้งลำเล็ก ลำใหญ่ ไว้ 95 กอง และได้เขียนเลข 1-95 ติดไว้ที่กองไม้ไผ่ เพื่อความยุติธรรม ไม่มีใครรู้ว่าจะได้กองไหน จึงให้สมาชิกกลุ่มจับสลากว่าใครได้กองไหนก็ให้เอากองนั้นไปใช้ประโยชน์ เมื่อเริ่มตัดไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์แล้วทางกลุ่มจึงได้มีการเก็บเงินจากสมาชิกกลุ่มคนละ 10 บาท นำมาเป็นเงินกองกลางเพื่อใช้ในการทำกิจกรรมของกลุ่ม และในหนึ่งปีจะมีการตัดไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ 4-5 ครั้ง ทำเป็นประจำทุกปีและใช้วิธีการเหมือนครั้งแรก จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2553 ทางสมาชิกกลุ่มเห็นว่าควรมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากป่าไผ่บงคาย เนื่องจากความต้องการใช้ไม้ไผ่ไม่พร้อมกัน หรือว่ามีเวลาว่างไม่พร้อมกันในการพัฒนาพื้นที่ ทางกลุ่มก็ได้มีการทำข้อตกลงในการใช้ประโยชน์กันใหม่โดยแบ่งกอไผ่ให้กับสมาชิกดูแล และใช้ประโยชน์โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 10 ส่วน ในแต่ละส่วนจะมีสมาชิกดูแล 10 ถึง 12 คน และให้สมาชิกแต่ละกลุ่มทำข้อตกลงกันเอง ในการพัฒนาพื้นที่และการตัดไผ่ในแต่ละครั้งเพื่อความสะดวกต่อการดูแลใช้ประโยชน์

5. การกำหนดโครงสร้างการบริหารจัดการและการควบคุม
ชุมชนมีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหาร (โครงการเศรษฐกิจพอเพียง) ปลูกไผ่บงคาย และกำหนดกฎระเบียบเพื่อควบคุม ดังนี้

ประธานที่ปรึกษา

ท่านพระครูพิทักษ์ พัฒนาทร เจ้าอาวาสวัดจันทาราม

ผู้บังคับบัญชาการหน่วยพัฒนาการเคลื่อนที่ 32

นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเชียงดาว

1. นายตีบ ศรีบุญยัง	ประธานคนแรก	เสียชีวิตแล้ว
2. นายประจักษ์ บุญเรือง	ประธาน	ปัจจุบัน
3. นายถวิล ศรีเงิน	รองประธาน	

4. นายทองหล่อ บุญป้อ	รองประธาน
5. นายสุคำ ศรีเงิน	กรรมการที่ปรึกษา
6. นายปรีชา บัวตุม	กรรมการ
7. นายทองแดง การหงษ์	กรรมการ
8. นายกันทา สิงห์คำ	กรรมการ
9. นายอุทัย กันทา	กรรมการ
10. นายบุญธรรม ฐิติ	กรรมการ
11. นายสมศักดิ์ เพื่องฟู	กรรมการ
12. นายนวล สุขแดง	กรรมการ
13. นายอำนาจ สิทธิราช	กรรมการ

กฎระเบียบของสมาชิกกลุ่มปลูกไม้บง (โครงการเศรษฐกิจพอเพียง)

1. สมาชิกทุกคนที่มีรายชื่อผู้ถือหุ้นจะต้องร่วมกันพัฒนาถ้าประธานกลุ่มแจ้งให้ทราบทุกครั้ง
2. ถ้าสมาชิกได้มาร่วมพัฒนาจะถูกปรับครั้งละ 100 บาท ถ้าขาด 3 ครั้งติดต่อกันโดยไม่เสียค่าปรับจะถูกออกจากการเป็นสมาชิก
3. สมาชิกทุกคนต้องดูแลรักษาผลประโยชน์ของกลุ่ม
4. สมาชิกทุกคนต้องถือเสียงข้างมากเป็นหลัก
5. ห้ามไม่ให้ผู้ใดตัดหน่อไม้ ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับทางละ 500 บาท
6. ห้ามไม่ให้ผู้ใดตัดไม้ ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับล่ำละ 500 บาท
7. ถ้าเป็นสมาชิกหรือคณะกรรมการโทษจะเพิ่มอีก 1 เท่าตัว
8. สมาชิกทุกคนถ้าจะตัดไม้ต้องได้รับอนุญาตจากประธานและคณะกรรมการก่อน
9. ถ้าสมาชิกคนใดเข้าไปตัดไม้ โดยมีได้แจ้งให้ประธานหรือคณะกรรมการทราบจะต้องถูกปรับล่ำละ 500 บาท หรือที่ประชุมลงมติให้พ้นจากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม
10. สมาชิกทุกคนจะขายหุ้นหรือเปลี่ยนชื่อต้องแจ้งประธานและคณะกรรมการให้ทราบก่อน
11. ถ้ากลุ่มจะตัดไม้แบ่งผลประโยชน์ให้สมาชิกทุกคน ประธานกลุ่มจะประกาศเสียงตามสายให้ อย่างน้อย 2 ครั้ง

หมายเหตุ กฎระเบียบของกลุ่มผู้ปลูกไม้บงอาจมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงตามความคิดเห็นของประธาน กรรมการ ลูกสมาชิก

ตอนที่ 3 ผลกระทบที่เกิดจากการจักษานก้วย

จากการที่ผู้วิจัยได้ใช้แบบสอบถาม เก็บข้อมูลสมาชิกครัวเรือน ที่จักษานก้วย 84 ครัวเรือน 84 คน ปรากฏผล ดังนี้

ข้อมูลด้านสังคม

ตาราง 2 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

ข้อมูล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
1. เพศ		
ชาย	37	44.05
หญิง	47	55.95
2. อายุ (ช่วงอายุ ปี)		
10 – 20	6	7.14
21 – 30	12	14.29
31 – 40	15	17.86
41 – 50	14	16.67
มากกว่า 50	37	44.04
3. สถานภาพ		
หัวหน้าครอบครัว	27	32.14
สมาชิกในครอบครัว	57	67.86
4. ระดับการศึกษา		
ไม่ได้ศึกษา	6	7.14
ประถมศึกษา	42	50.00
มัธยมศึกษาตอนต้น	11	13.09
มัธยมศึกษาตอนปลาย	6	7.14
ประกาศนียบัตรวิชาชีพ	1	1.19
ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง	12	14.31
ปริญญาตรี	6	7.14

ตาราง 2 (ต่อ)

ข้อมูล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
5. อาชีพ		
ทำการเกษตร	32	38.10
รับจ้าง	13	15.47
ค้าขาย	2	2.39
รับราชการ	1	1.19
นักเรียน นักศึกษา	8	9.52
สานกัวยเป็นอาชีพหลัก	28	33.33
6. ประสบการณ์ (ปี)		
0 – 10	6	7.14
10 – 15	13	15.48
16 – 20	23	27.38
มากกว่า 20	42	50.00
7. สมาชิกในครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับการสานกัวย (คน)		
น้อยกว่า 2	7	8.33
2 - 5	77	91.67
8. รับการฝึกสานกัวย (ผู้ฝึกสอน)		
พ่อแม่	49	58.33
เพื่อนบ้าน	19	22.61
สามี ภรรยา	5	5.96
ฝึกเอง	11	13.10

ตาราง 2 (ต่อ)

ข้อมูล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
9. ครีวเรือนของท่านเป็นสมาชิก		
สมาชิกกลุ่มป่าชุมชน	83	98.80
สมาชิกกลุ่มปลูกป่าเศรษฐกิจ	58	69.04
คณะกรรมการกลุ่มป่าชุมชน	15	17.85
คณะกรรมการกลุ่มป่าเศรษฐกิจ	8	9.52
ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มใดๆ	1	1.19
10. การมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรม		
ประชุม พบปะหารือ	48	57.14
พัฒนาพื้นที่ปลูกป่า บำรุง รักษาป่า	84	100
กิจกรรมอื่น ๆ เรียนรู้กับเยาวชน	4	4.76

หมายเหตุ ข้อ 9 และข้อ 10 ผู้ตอบแบบสอบถามสามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

จากตาราง 2 แสดงให้เห็นว่าจำนวนของผู้ตอบแบบสอบถามในครั้งนี้ เป็นเพศหญิง คิดเป็น ร้อยละ 55.95 ส่วนใหญ่มีอายุมากกว่า 50 ปี มีสถานภาพเป็นสมาชิกในครอบครัว (บุตร ภรรยา สะใภ้ ลูกเขย) ระดับการศึกษา 42 คน จบระดับประถมศึกษา ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ร้อยละ 38.09 และ สานก๊วยเป็นอาชีพหลัก ร้อยละ 33.33 ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีประสบการณ์สานก๊วยไผ่มากกว่า 20 ปี สมาชิกในครัวเรือนเกี่ยวข้องกับการสานก๊วย 2-5 คน ได้รับการฝึกสอนสานก๊วยจาก พ่อ แม่ ร้อยละ 58.33 นอกจากนี้ ร้อยละ 98.80 เป็นสมาชิกป่าชุมชน และมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่ บำรุงรักษาป่าเต็มร้อย

นอกจากการใช้แบบสอบถามแล้ว ผลจากการสัมภาษณ์ ยังพบว่าการสานก๊วยไผ่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในครอบครัวและเครือญาติ จากการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ใครมีความสามารถทำอะไรได้ก็จะช่วยกันทำ จากการสัมภาษณ์พบว่าในแต่ละครอบครัวที่ทำการสานก๊วยส่วนใหญ่จะช่วยกันทำในครอบครัว เช่น พ่อเป็นคนตัดไม้ไผ่สำหรับสานก๊วย ส่วนแม่ก็มีหน้าที่จักตอกและสานก๊วย ส่วนลูกก็มีหน้าที่สานก๊วยในช่วงเวลาที่ว่างหลังเลิกเรียน หรือวันหยุดเสาร์อาทิตย์ เป็นค่าอาหารและขนมในโรงเรียน ทำให้หลายๆ ครอบครัวมีความสัมพันธ์ที่ดีเกิดขึ้นจากการสานก๊วย พุดคุยกัน ได้ทำงานร่วมกัน ในอดีตการประกอบอาชีพหลักของคนใน

ชุมชนบ้านหัวทุ่งจะเป็นด้านการเกษตร และอาชีพรองคือรับจ้างทั่วไป ซึ่งการประกอบอาชีพทั้งสองนี้มีรายได้ไม่แน่นอน บางปีก็น้ำดี บางปีก็น้ำแล้ง ไม่สามารถทำการปลูกพืชผักได้ และปีใดราคาพืชผลทางการเกษตรไม่ดีก็จะมีรายได้น้อย ประกอบการรับจ้างค่าแรงก็ไม่มากนัก จากการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มผู้จักสานถ้วยส่วนใหญ่ ถึงชีวิตความเป็นอยู่หลังจากประกอบอาชีพสานถ้วยพบว่าทำให้ครอบครัวมีรายได้ที่แน่นอนขึ้น เงินที่ได้จากการสานถ้วยจำหน่ายสามารถส่งลูกเรียนหนังสือ จ่ายค่าน้ำ ค่าไฟ และยังสามารถใช้ชำระหนี้สินที่มีอยู่ได้ รวมถึงยังสามารถซื้อสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านได้อีกด้วย จากการสัมภาษณ์นายถวิล ศรีเงิน ประธานกลุ่มเงินออมบ้านหัวทุ่งถึงสมาชิกกลุ่มว่ามีการออมเงินของสมาชิกเพิ่มขึ้น และการใช้หนี้จากกองทุนหมู่บ้านได้ตามกำหนดและไม่มีหนี้ตกค้าง ซึ่งเป็นเงินที่ได้จากการสานถ้วย สมาชิกกลุ่มสานถ้วยส่วนใหญ่เห็นว่าถ้าไม่มีถ้วยก็ไม่รู้ว่าชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองจะเป็นอย่างไร ถ้าทำแต่การเกษตรไม่รู้ว่าจะมีเพียงพอหรือไม่ วันนี้ทุกคนในบ้านหัวทุ่งมีความสุขกับการประกอบอาชีพนี้และยังมีการถ่ายทอดให้กับลูกหลานของตน เพื่อจะได้เป็นอาชีพที่สร้างรายได้ต่อไป นอกจากการประกอบอาชีพจักสานถ้วยแล้วจะสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว ความเป็นอยู่ดีขึ้นแล้ว ยังทำให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชน ทั้งการอนุรักษ์ป่า และสร้างป่าเศรษฐกิจ เพราะเห็นว่าการสานถ้วยนี้เป็นสิ่งสำคัญต่อตนเองและชุมชน ถ้าต่างคนต่างอยู่ต่างคนต่างทำ ปัญหาในเรื่องทรัพยากรเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นจะเป็นปัญหาใหญ่ที่ตามมาในอนาคต คือจะขาดแคลนวัตถุดิบในการจักสานถ้วย จึงเกิดการรวมกลุ่มของผู้ประกอบอาชีพจักสานถ้วยไว้ในชุมชน ซึ่งการรวมกลุ่มนี้ทำให้เกิดพลังความสามัคคีขึ้นในชุมชน การประชุมพบปะหารือ การจัดกิจกรรมพัฒนาป่าเศรษฐกิจ และการร่วมกันในการบริหารจัดการจนประสบความสำเร็จของโครงการ ปัจจุบันป่าเศรษฐกิจของบ้านหัวทุ่งเป็นที่รู้จักของคนทั้งประเทศ และต่างประเทศที่มาศึกษาดูงานและจะได้นำมาเป็นต้นแบบในการบริหารจัดการของหน่วยงานหรือชุมชนที่สนใจ เป็นที่ภาคภูมิใจของคนในชุมชน จากการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มจักสานถ้วยไว้ในเรื่องความสำเร็จจากโครงการเห็นว่าความสำเร็จที่เกิดขึ้นทำให้ชุมชนบ้านหัวทุ่งเป็นที่รู้จัก ถ้าไม่มีโครงการนี้ก็คงไม่มีใครรู้จักบ้านหัวทุ่ง จากความสามัคคีที่เกิดขึ้นส่งผลทำให้การรวมกลุ่มในการจัดกิจกรรมต่างๆของชุมชนต่างเต็มไปด้วยพลังและความสุขของคนในชุมชน

ผลด้านเศรษฐกิจ

ตาราง 3 ต้นทุน ผลผลิต และรายได้ การจักสานถ้วย / สัปดาห์

ประเภท	จำนวน	เฉลี่ย/ครัวเรือน
ต้นทุนการจักสานถ้วย		
ค่าไม้ไฟ	14,475	172.32
ค่าร้อนดอก	2,790	33.21
ค่าจ้างสานกันถ้วย	850	10.11
รวม	18,115 บาท	215.65 บาท
ผลผลิต (ถ้วย)	15,500 ใบ	184.52 ใบ
รายได้จากการจำหน่าย	82,965 บาท	987.67 บาท

จากตาราง 3 พบว่า ต้นทุนการจักสานถ้วย / สัปดาห์เท่ากับ 18,115 บาท เฉลี่ยครัวเรือนละ 215.65 บาท และภายใน 1 สัปดาห์ ชุมชนสามารถผลิตถ้วยได้ 15,500 ใบ (เฉลี่ยครัวเรือนละ 184.52 ใบ) และมีรายได้จากการจำหน่าย 82,965 บาท (เฉลี่ยครัวเรือนละ 987.67 บาท)

ตาราง 4 การใช้จ่ายเงินรายได้จากการจำหน่ายถ้วย

ประเภทค่าใช้จ่าย	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ค่าเล่าเรียน บุตรหลาน	26	30.95
ค่าอาหาร	77	91.66
ค่าของใช้ในครัวเรือน	57	67.85
ค่าสาธารณูปโภค	48	57.14
ค่าใช้จ่ายอื่นๆ (ค่ามาปนกิจ ค่าน้ำมันรถ)	27	32.14
ออมกลุ่มสัจจะ ฝากธนาคาร	49	58.33

หมายเหตุ ตาราง 4 ผู้ตอบแบบสอบถามสามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

จากตาราง 4 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ใช้เงินรายได้จากการจำหน่ายกล้วยเป็นค่าอาหารมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 91.66 รองลงมา ได้แก่ ค่าของใช้ในครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 67.85 ค่าสาธารณูปโภคและการออมเงิน คิดเป็นร้อยละ 57.14 ตามลำดับ

จากการใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์พบว่าใน 1 สัปดาห์ ผลต้นทุนการผลิตกล้วยของแต่ละครัวเรือนเท่ากับ 215.65 บาท แต่ละครัวเรือนสามารถผลิตกล้วย เฉลี่ย 184.52 ใบ การจำหน่ายกล้วยไ้บ้านหัวทุ่งส่วนใหญ่จะมีพ่อค้ามารับซื้อภายในหมู่บ้านทุกวันจันทร์ของสัปดาห์ พ่อค้าที่รับซื้อกล้วยจะนำกล้วยมาจำหน่ายต่อ ให้กับพ่อค้าผักที่ตลาดเมืองใหม่ในเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งจากการสอบถามพ่อค้ามารับซื้อกล้วยในหมู่บ้าน ว่ามีการสั่งจำกัดจำนวนกล้วยว่าครั้งต่อไปจะซื้อจำนวนกี่ใบหรือไม่ จะตอบว่ากล้วยที่सानได้มีเท่าไรรับซื้อหมด จะเห็นได้ว่าด้านการจำหน่ายกล้วยมีการสั่งซื้อและตลาดที่ชัดเจนในการจำหน่าย ในส่วนของการกำหนดราคาจำหน่ายจะอยู่ที่พ่อค้าเป็นผู้กำหนดราคาในแต่ละครั้ง แต่เป็นราคาที่ผู้จำหน่ายยอมรับได้และยุติธรรม รายได้จากการจำหน่ายกล้วย เฉลี่ยครัวเรือนละ 987.67 บาท ดังนั้นหากครัวเรือนมีการสานกล้วยทุกวันภายใน 1 เดือน จะมีรายได้ถึง 4,232.87 บาท ยิ่งไปกว่านั้นการสานกล้วยยังเป็นอาชีพหลัก สำหรับผู้สูงอายุที่ไม่สามารถไปทำไร่ทำสวนได้ จากการสอบถามถึงจำนวนการผลิตในแต่ละวันก็จะได้เท่ากับผู้ที่ประกอบเป็นอาชีพเสริมเหมือนกัน การที่ต้นทุนในการผลิตไม่สูงมากนัก ประกอบกับผลตอบแทนที่น่าพอใจจึงเป็นปัจจัยที่หนุนให้คนในชุมชนประกอบอาชีพนี้

ในส่วนของการใช้จ่ายและการออมพบว่า รายได้จากการจำหน่ายกล้วยถูกนำไปใช้ในชีวิิตประจำวันโดยเฉพาะค่าอาหาร ค่าของใช้ในครัวเรือนและค่าสาธารณูปโภค ในขณะที่สัดส่วนของการออมเงินจากรายได้ส่วนนี้ คิดเป็นร้อยละ 57.14 จากการสัมภาษณ์กลุ่มจักสานกล้วย การออมเงินกับกลุ่มออมทรัพย์ภายในชุมชน หรือธนาคาร ทำให้มีเงินเก็บไว้ใช้ในเวลาที่จำเป็นต่อไป

ผลด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ตาราง 5 แหล่งที่มาและปริมาณไม้ไผ่ที่ใช้ในการจักสาน

แหล่งที่มา	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ	เฉลี่ยปีละ(ครั้ง)	ปริมาณไม้ไผ่ (เล่ม)/ปี
ปลูกเอง	5	5.95	7	50
ป่าชุมชน	40	47.61	3.86	255
ป่าเศรษฐกิจ	50	59.52	3.45	560
ซื้อ				
- รถพ่อค้า	71	84.52	25.75	788
- คนในชุมชน	7	8.33		
รวม				1,653

หมายเหตุ ตาราง 5 ผู้ตอบแบบสอบถามสามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

จากตาราง 5 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ใช้ไม้ไผ่ที่ซื้อจากรถพ่อค้ามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 84.52 รองลงมาได้แก่ ไม้ไผ่จากป่าเศรษฐกิจและป่าชุมชน คิดเป็นร้อยละ 59.52 และ 47.61 ตามลำดับ

ตาราง 6 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและป่าเศรษฐกิจ

การใช้ประโยชน์	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
ตัดไม้ไผ่มาสานก๊วย	78	92.85
หาของป่า	56	66.66
ใช้พื้นที่ปลูกข้าวโพด ถั่ว	3	3.57
กิจกรรมอื่น ๆ ศึกษาธรรมชาติ	3	3.57
ไม่ได้ใช้ประโยชน์ใด ๆ	0	0

หมายเหตุ ตาราง 6 ผู้ตอบแบบสอบถามสามารถเลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

จากตาราง 6 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ ใช้ไม้ไผ่จากป่าชุมชนและป่าเศรษฐกิจมาสานกัวยมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 92.85 รองลงมาเป็นการหาของป่า คิดเป็นร้อยละ 66.66

ตาราง 7 ทักษะคิดต่อการอนุรักษ์ พัฒนาป่าชุมชน ป่าเศรษฐกิจ

ทัศนคติ	จำนวน	ร้อยละ
เห็นด้วยอย่างยิ่ง	30	35.71
เห็นด้วย	54	64.29
ไม่แน่ใจ	0	0
ไม่เห็นด้วย	0	0

จากตาราง 7 พบว่าผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เห็นด้วยในการอนุรักษ์ พัฒนาป่าชุมชน ป่าเศรษฐกิจ

จากแบบสอบถาม พบว่า ไม้ไผ่จากป่าเศรษฐกิจและป่าชุมชนเป็นแหล่งวัตถุดิบสำคัญของชุมชน ภายใน 1 ปี จะมีการตัดไม้มาสานกัวยประมาณ 4 ครั้ง สรุปแล้วคาดว่าใน 1 ปีจะสามารถตัดไผ่บงคาย จากป่าทั้งสองแห่ง จำนวน 815 เถ่ม สามารถนำมาสานกัวยได้ ประมาณ 2 เดือน ส่วนที่เหลืออีก 10 เดือนจะซื้อไม้จากพ่อค้าที่นำมาจำหน่าย จากการทยอยปลูกมาเรื่อยๆ ตั้งแต่ปี 2552 จะมีการตัดไม้จากป่าเศรษฐกิจที่ปลูกมาได้ 5 ปี ประมาณ 45 ไร่ มาใช้ในการจักสาน และในปีต่อไปจะได้ตัดเพิ่มอีกจนครบ 104 ไร่ สมาชิกกลุ่มจักสานคิดว่าป่าเศรษฐกิจนี้สามารถนำไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ได้ประมาณ 4 เดือน บวกกับพื้นที่เดิมอีก 2 เดือน รวมเป็น 6 เดือน ซึ่งจะทำให้ต้นทุนการผลิตลดลงและยังสามารถนำไม้มาใช้เพิ่มขึ้น เนื่องจากไม้ไผ่ออกหน่อทุกปีประกอบกับป่าเศรษฐกิจแห่งที่หนึ่งมีการดูแลรักษาจากสมาชิกกลุ่มร่วม 9 ปี ทำให้ชุมชนมีไม้ให้ตัดมาใช้ประโยชน์ตลอด ดังนั้นป่าไผ่บงคายแห่งที่สองคงจะให้ผลเช่นเดียวกัน ประกอบกับกลุ่มพ่อค้าที่ขายไม้ไผ่หลายคนเริ่มใช้พื้นที่ของตนเองปลูกไผ่บงคาย เพื่อการจำหน่ายเป็นอาชีพและมีการดูแลรักษาเหมือนกันชุมชนจึงคิดว่าวัตถุดิบที่ใช้ในการจักสานน่าจะมีความเพียงพอในการประกอบอาชีพต่อไป

ในส่วนการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากร จากแบบสอบถามพบว่าครัวเรือนส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงทรัพยากร โดยเฉพาะการนำไม้ไผ่มาสานก๊วยดังนั้นจะเห็นได้ว่าการจักสานก๊วยและการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีความเกี่ยวข้องไม่สามารถแยกส่วนได้ การร่วมกันจัดทำโครงการส่งเสริมอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ (การปลูกป่าเศรษฐกิจ) ของกลุ่มจักสานก๊วยบ้านหัวทุ่ง ภายใต้แนวคิดในการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อหนุนเสริมอาชีพจักสานก๊วย ประสบความสำเร็จจนกลายเป็นต้นแบบในการจัดการป่าและเพิ่มมูลค่าของป่าให้กับคนในชุมชน เป็นแหล่งศึกษาดูงานและเรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการป่าเศรษฐกิจแก่คนในประเทศและต่างประเทศ

สรุปได้ว่า ความสำเร็จทั้งการจักสานก๊วยและการจัดการป่าไผ่บงคายของคนในชุมชนบ้านหัวทุ่ง เกิดจากความตระหนักในปัญหา ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ และร่วมรับผลประโยชน์ความสำเร็จที่เกิดขึ้นยังทำให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักถึงความสำคัญของการอยู่กับป่า การใช้ประโยชน์จากป่า ผลที่ได้รับทั้งในแง่ชีวิตความเป็นอยู่ ความสามัคคีในชุมชน และที่สำคัญเกิดความสุขภายในจิตใจ ความสุขที่เกิดขึ้นเป็นพลังส่งเสริมให้คนในชุมชนร่วมกันบริหารจัดการป่าด้วยความมุ่งมั่นและสามัคคี ดังจะเห็นได้จากการตอบแบบสอบถามที่ส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการอนุรักษ์ พัฒนาป่าชุมชน ป่าเศรษฐกิจในวันนี้ป่าชุมชน และป่าเศรษฐกิจบ้านหัวทุ่งกลับมาฟื้นฟูอีกครั้งด้วยความมุ่งมั่นและตั้งใจของคนในชุมชนเพื่อที่จะให้ลูกหลานร่วมกันอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากป่าผืนนี้สืบต่อไป

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่ เพื่อการสานก๊วย บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่” ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาบริบทชุมชนความเป็นมา และกระบวนการจักสานก๊วย 2) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อสานก๊วย และ 3) เพื่อศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการจักสานก๊วย ในด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจ และด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ประชากรในการวิจัย คือ สมาชิกชุมชนบ้านหัวทุ่ง หมู่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ 150 คน กลุ่มตัวอย่าง ได้จากการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage Sampling) ประกอบด้วยผู้นำกลุ่มป่าชุมชน/ กลุ่มปลูกป่าเศรษฐกิจ บ้านหัวทุ่ง 3 คน สมาชิกครัวเรือนที่จักสานก๊วย 84 คน รวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถามและการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

สรุปผล

บ้านหัวทุ่งเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ระหว่าง แนวต่อในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว ซึ่งเป็นเขตต้นน้ำของชุมชนห้วยแม่ตู่และห้วยละคร ไหลลงสู่ลำน้ำแม่ปิง ส่วนมากเป็นที่ราบลุ่มชายป่าของดอยหลวงเชียงดาวและดอยนาง ขาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำการเกษตร รองลงมารับจ้างทั่วไป มีลักษณะทางสังคมแบบสังคมชนบท นับถือศาสนาพุทธและเทวดาเทพารักษ์ มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มท่องเที่ยว กลุ่มโฮมสเตย์ กลุ่มแก๊สชีวภาพ กลุ่มแก้เหมืองแก้ฝาย กลุ่มป่าชุมชนและกลุ่มปลูกป่าเศรษฐกิจ

การจักสานก๊วยที่บ้านหัวทุ่ง เกิดจากความต้องการลดต้นทุนที่ใช้ในการสั่งซื้อก๊วยเพื่อนำมาบรรจุฝักจำหน่าย กระบวนการจักสานก๊วยไผ่ ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการเตรียมวัตถุดิบ ได้แก่ การเลือกไม้ไผ่ การตัดไผ่ การเก็บรักษา การผ่าไม้ไผ่ การจักดอก และการร่อนดอก 2. ขั้นตอนการสานก๊วย ได้แก่ การสานกันก๊วย การสานขึ้นรูปตัวก๊วย และการเม้นปากก๊วย

เมื่อการสาน“ก๊วย” สร้างรายได้เสริมให้คนในชุมชน ความต้องการใช้ไม้ไผ่ในป่าจึงเพิ่มขึ้น ไม้ไผ่ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว กลุ่มแกนนำในชุมชนจึงหาวิธีการจัดการพื้นที่นันทนาการป่าไม้ธรรมชาติ เพิ่มเติมนอกเหนือจากการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่มีอยู่เดิมโดยจัดสรรให้มีการ

ปลูกป่าไผ่บงคายในพื้นที่ ทำให้เกิดเป็นเขตป่าเศรษฐกิจของชุมชน มีการจัดตั้งกลุ่มสมาชิกปลูกไม้ไผ่บงคาย ภายได้ชื่อโครงการว่า “โครงการส่งเสริมอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ” ยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นแนวทาง เพื่อส่งเสริมให้การจักสานก๊วยเป็นอาชีพเสริมรายได้แก่คนในชุมชน

การจักสานก๊วยและการจัดการป่าไผ่ส่งผลต่อสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ 1) ด้านสังคม พบว่า ผู้จักสานก๊วยส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุมาก จบประถมศึกษา สานก๊วยเป็นอาชีพเสริม ได้รับการฝึกสานก๊วยจากพ่อแม่ มีประสบการณ์ในการจักสานมากกว่า 20 ปี ส่วนใหญ่เป็นสมาชิกทั้งป่าชุมชน และป่าเศรษฐกิจ โดยจะให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมพัฒนาพื้นที่ป่าทั้งสองแห่งทั้งการปลูก บำรุง ดูแลรักษา ทั้งนี้เพราะเห็นว่าเป็นประโยชน์กับส่วนรวม สร้างอาชีพ รายได้ เป็นแหล่งอาหาร และค่าน้ำตำซำร รวมทั้งต้องการอนุรักษ์ไว้เพื่อลูกหลาน 2) ผลด้านเศรษฐกิจ พบว่า ใน 1 สัปดาห์ แต่ละครัวเรือนสามารถผลิตก๊วย เฉลี่ย 184.52 ใบ ต้นทุนการผลิตก๊วยของแต่ละครัวเรือน เท่ากับ 215.65 บาท และรายได้จากการจำหน่ายก๊วย เฉลี่ยครัวเรือนละ 987.67 บาท ผลตอบแทนเชิงรายได้จึงเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ประกอบอาชีพจักสานก๊วย รายได้จากการจำหน่ายก๊วยถูกนำไปใช้จ่ายโดยเฉพาะค่าอาหาร ค่าของใช้ในครัวเรือน และค่าสาธารณูปโภค ในขณะที่เดียวกันครัวเรือนร้อยละ 57.14 มีการออมเงินจากรายได้ส่วนนี้ 3) ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า ครัวเรือนร้อยละ 92.85 ใช้ไม้ไผ่จากป่าชุมชนและป่าเศรษฐกิจมาสานก๊วย นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มในการใช้ประโยชน์จากป่าเศรษฐกิจแห่งที่ 2 เพิ่มเติมเพื่อลดต้นทุนการผลิต เนื่องจากมั่นใจในการดูแลรักษาของสมาชิกกลุ่ม

อภิปรายผล

ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่ เพื่อการจักสานก๊วย บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ มีประเด็นที่น่าสนใจ ควรนำมาอภิปราย 3 ประเด็น ดังนี้

1. ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่
2. การมีส่วนร่วมในการจัดการสวนไผ่
3. การจัดการสวนไผ่กับ การพัฒนาอย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่

จากการศึกษาความเป็นมาของการจัดการ และรูปแบบวิธีการจัดการสวนไผ่ สะท้อนให้เห็นถึงการใช้ภูมิปัญญาใน 2 กรณี คือ ภูมิปัญญาในการเลือกชนิดพันธุ์ไผ่ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและภูมิปัญญาในการบริหารจัดการ จากข้อสรุปของชุมชน ซึ่งระบุชัดเจนว่าแม้ไผ่หลายชนิดจะสามารถนำมาสานก๊วยได้ เช่น ไผ่ซาง ไผ่รวก ไผ่บง ทั้งชนิดบงบ้านและบงป่า แต่จากการสอบถามผู้สูงอายุในชุมชนพบ ว่าตั้งแต่อยู่มายังไม่เคยเห็นต้นไผ่บงคายออกดอกตาย (ขุยตาย) ประกอบกับการสังเกตว่า ไผ่บงคาย เป็นไม้ที่พบในท้องถื่น มีเนื้อไม้หนา มีอายุขัยที่ยืนยาว ชุมชนจึงเลือกที่จะนำต้นไผ่บงคายมาปลูกในพื้นที่ สภาพเช่นนี้เป็นลักษณะประการหนึ่งของภูมิปัญญาสอดคล้อง กับ นันทสาร สีสลับ (2556: ระบบออนไลน์) ที่ระบุว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นได้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นเทคนิควิธี เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ทั้งทางกว้างและทางลึกที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถื่นได้อย่างเหมาะสม

ในส่วนของการบริหารจัดการแม้ชาวบ้านจะไม่ได้ใช้แนวคิดทฤษฎีใด ๆ ก็ตาม แต่จะเห็นว่า องค์ประกอบของการจัดการกลุ่มซึ่งประกอบด้วย การกำหนดโครงสร้างคณะกรรมการบริหารงาน การกำหนดกฎกติกาและกิจกรรมต่างๆ เพื่อใช้ในการขับเคลื่อนสู่เป้าหมาย คือ การอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อหนุนเสริมอาชีพจักสานก๊วย ส่วนเป็นกลไกการบริหารจัดการสอดคล้องกับที่ ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และ อมรศักดิ์ บุญเรือง (2545: 54) ระบุว่ากระบวนการบริหารจัดการ เป็นกลไกและตัวประสานที่สำคัญที่สุดในการประมวล ผลักดัน และกำกับให้ปัจจัยต่างๆที่เป็นทรัพยากรการจัดการประเภทต่างๆ สามารถดำเนินไปได้โดยมีประสิทธิภาพ จนบรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ เมื่อเปรียบเทียบกับกิจกรรมของชาวบ้านกับกิจกรรมพื้นฐาน 4 ประการที่ ศิริวรรณ เสรีรัตน์ระบุ จะเห็นภาพของการบริหารงานของชุมชน ดังนี้

ตาราง 8 เปรียบเทียบกิจกรรมของชาวบ้านกับกิจกรรมพื้นฐาน 4 ประการ

ทฤษฎีการบริหารจัดการ	การจัดการสวนไผ่ของชุมชน
1. การวางแผน (Planning) - กำหนดเป้าหมาย แผนงานวิธีการที่ดีที่สุดที่ทำให้เป้าหมาย บรรลุผล	1. เป้าหมาย : เพิ่มจำนวนไม้ไผ่ในป่า และการ ใช้ประโยชน์สร้างรายได้แก่ชาวบ้าน 2. แผนงาน วิธีการ : ปลูกป่าไผ่บงคายในพื้นที่ ทำให้เกิดเป็นเขตป่าเศรษฐกิจ ผันอาชีพเสริม เป็นอาชีพหลัก โดยการจัดตั้งกลุ่มสมาชิกปลูก ไม้ไผ่บงคาย ภายใต้อำนาจโครงการว่า “โครงการ ส่งเสริมอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนว พระราชดำริ”
2. การจัดองค์การ (Organizing) จัดตั้งและจัดวางทรัพยากรบุคคล	- จัดตั้งคณะกรรมการบริหาร (โครงการ เศรษฐกิจพอเพียง) ปลูกไม้บง
3. การนำและสั่งการ (Leading and Directing) กระบวนการบุคคลทำงานที่ต้องการ และทำให้ บรรลุเป้าหมายขององค์การ	- ประธานและคณะกรรมการพิจารณาเห็นชอบ กิจกรรมต่างๆ การใช้ประโยชน์จากป่า
4. การควบคุม (Controlling) กระบวนการในการกำหนดกิจกรรมต่างๆ ของ องค์การให้เป็นไปตามมาตรฐาน และเป้าหมาย ที่องค์การคาดหวัง และกำหนดไว้	- การประชุมหารือ - การกำหนดกฎระเบียบของสมาชิกกลุ่มปลูก ไผ่บงคาย - การทำกิจกรรมพัฒนา บำรุง ดูแลรักษา และ การนำมาใช้ประโยชน์

การมีส่วนร่วมในการจัดการสวนไผ่

การจัดการสวนไผ่เพื่อการจักสานถ้วยของชุมชนบ้านหัวทุ่ง จัดเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมซึ่งเกิด และดำเนินการภายในชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมซึ่งหลายคนได้กล่าวไว้ โกวิท พวงงาม (2545: ระบบออนไลน์) ได้สรุปถึงการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชน ในการพัฒนา ควรมี 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของแต่ละท้องถิ่น กล่าวคือ ถ้าหากชาวชนบทยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา ในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินงานต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นย่อมไร้ประโยชน์ เพราะชาวชนบทจะไม่เข้าใจ และมองไม่เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินงานเหล่านั้น

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนดำเนินงานเป็น ขั้นตอนที่จะช่วยให้ชาวชนบทรู้จักวิธีการคิด การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำเอาปัจจัยข่าวสารข้อมูลต่างๆ มาใช้ในการวางแผน

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ชาวชนบทส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีความสามารถที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ การร่วมลงทุนและปฏิบัติงาน จะทำให้ชาวชนบทสามารถคิดต้นทุนดำเนินงานได้ด้วยตนเอง ทำให้ได้เรียนรู้การดำเนิน กิจกรรมอย่างใกล้ชิด

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงานและประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วมแล้วชาวชนบทย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำ ไปนั้น ได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือไม่อย่างไร การดำเนินกิจกรรมอย่างเดียวกันใน โอกาสต่อไป จึงอาจจะประสบความยากลำบาก

ในส่วนความสำเร็จของการจัดการ ที่นำไปสู่การได้ไม่ไผ่วัตถุประสงค์ในการจัดการ นั้น ปฏิเสธไม่ได้เลยว่าส่วนหนึ่งเป็นผลจาก แก่นนำและสมาชิกชุมชนที่สามารถระบุปัญหา ความต้องการ วางแผน และบริหารจัดการประกอบกับปัจจัยด้านเศรษฐกิจคือรายได้จากการจำหน่ายกล้วย สังคมที่ยังคงความเป็นชนบทช่วยเหลือเกื้อกูล วัฒนธรรม และปัจจัยทางกายภาพที่เอื้อประโยชน์ต่อการมีส่วนร่วม ทำให้ชุมชนมีความเต็มใจที่จะร่วมอย่างแท้จริง สอดคล้องกับ สลักจิต คำใส (2553) กล่าวถึงปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขต่อความสำเร็จในการมีส่วนร่วมประกอบด้วย เงื่อนไขจากสมาชิกชุมชนปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และปัจจัยทางกายภาพ

การจัดการสวนไผ่กับ การพัฒนาอย่างยั่งยืน

การจัดการสวนไผ่บ้านหัวทุ่ง จัดเป็นการการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งนี้เพราะเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุลใน 3 มิติ ได้แก่ 1 สังคม 2 เศรษฐกิจ และ 3 สิ่งแวดล้อมด้านสังคมสามารถจำแนกได้ 3 อย่างคือ ความสัมพันธ์ในครอบครัว ทำให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และเกิดการร่วมกลุ่มในการปฏิบัติงานในชุมชนจะเห็นได้ว่าความสำเร็จในสามด้านนี้ ก่อให้เกิดความรัก ความสามัคคีในครอบครัวและชุมชน เพราะแต่ละครอบครัวต่างก็มีวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกัน เมื่อมี

การทำงานร่วมกันภายในครอบครัว หรือร่วมทำกิจกรรมในชุมชน จึงทำให้เกิดวัฒนธรรมที่ดีในชุมชนขึ้นซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กรุณา ศรีบุญเรือง (2547: 32) พบว่าการอยู่ร่วมกันในสังคมส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ในครอบครัว เครือญาติและคนในชุมชนก่อให้เกิดความรักและความภาคภูมิใจภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง และสิ่งที่สำคัญคือก่อให้เกิดการร่วมกลุ่มในการแก้ไขปัญหาในชุมชนจนประสบความสำเร็จเพราะเกิดจากความต้องการของคนในชุมชน

สรุปได้ว่า แนวคิดการจัดการ แนวคิดการมีส่วนร่วม และแนวคิดการพึ่งพาตนเอง นั้นสนับสนุนกระบวนการในการจัดการเพื่อให้มีประสิทธิภาพของกลุ่มดังเช่น การดำเนินการกระบวนการจัดการป่าเศรษฐกิจชุมชน ของโครงการส่งเสริมอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ของหมู่บ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินั้นสามารถทำให้โครงสร้างทางสังคมของชุมชนดีขึ้นสามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืน คือสามารถใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างพอเหมาะพอดี เกิดประโยชน์สูงสุดและเหลือให้รุ่นหลัง ได้นำมาใช้ด้วย ซึ่งจากกระบวนการจัดการของโครงการฯ นั้นสามารถสร้างรายได้ให้ตนเองและฟื้นฟูสภาพสิ่งแวดล้อม ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติมีความสมบูรณ์ และคงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

จากการศึกษาภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่ เพื่อการสานก๊วย บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งสามารถจัดตั้งเป็นโครงการส่งเสริมอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ มีข้อเสนอแนะจากการศึกษา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่เพื่อการสานก๊วย บ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ นั้นเป็นตัวอย่างของการมีส่วนร่วม ที่มีความเข้มแข็งและประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการ ควรนำความรู้นี้ไปเผยแพร่ หรือต่อยอดในการดำเนินการจัดการ ที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป
2. โครงการส่งเสริมอาชีพแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเกิดขึ้นโดยรากฐานของความเข้มแข็งของชุมชนที่สืบเนื่องมาจากการดำเนินการป่าชุมชน ซึ่งมีผู้สนับสนุนให้ความรู้ความเข้าใจมาก่อน ทำให้สมาชิกเข้าใจและมีแนวทางในดำเนินการ อีกทั้งได้รับความเอื้อเฟื้อพื้นที่ จากหน่วยราชการภายในพื้นที่ ที่เห็นความสำคัญ แต่หากหมู่บ้านอื่นสนใจอาจจะนำ

กระบวนการ หรือวิธีการดำเนินงานใช้ได้บางส่วน ในการส่งเสริมอาชีพของแต่ละท้องถิ่นนั้นควรจะเป็นไปตามภูมิสังคม

3. การศึกษาในครั้งนี้ทำให้เห็นว่า การจักสานผลิตภัณฑ์ในชุมชนมีเพียงอย่างเดียวคือ กว๊ว ถึงแม้จะมีตลาดจำหน่ายที่แน่นอน แต่ในอนาคตการผลิตกว๊ว เริ่มผลิตกันหลายหมู่บ้านมากขึ้นอาจส่งผลกระทบต่อเรื่องราคาและการจำหน่ายได้ จึงควรมีการส่งเสริมผลิตภัณฑ์การจักสานให้มีความหลากหลายมากขึ้น เพื่อที่จะได้พัฒนาฝีมือในการผลิตและจะได้มีช่องทางในการจำหน่ายเพิ่มขึ้น

4. จากการศึกษาในครั้งนี้ พบว่าอาชีพที่ทำเสริมในชุมชน สามารถสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ทรัพยากร และการถ่ายทอดภูมิปัญญาอาชีพจักสานกว๊ว ให้กับคนรุ่นใหม่ต่อไป

ข้อเสนอแนะการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาถึงพฤติกรรมการตัดสินใจในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์จักสานจากไม้ไผ่เพื่อทราบถึงความต้องการของลูกค้า เพื่อที่จะได้นำมาพัฒนาจัดทำผลิตภัณฑ์ตามความต้องการต่อไป

2. ควรศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มจักสานกว๊วไผ่ ในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อที่จะได้นำข้อมูลที่ได้มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติในกลุ่มงานอื่นๆ ที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จ

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้ กลุ่มงานวนวัฒนวิจัย. 2536. **ชนิดของไฟ**. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- กรุณา ศรีบุญเรือง. 2547. **ทับวัดกับวิถีชุมชนบ้านทรัพย์สว่าง ตำบลน้ำหนาว อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์**. เลข: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- กิตติศักดิ์ ชุมทอง. 2551. **การจัดการความรู้ระดับครัวเรือนของผู้ประกอบอาชีพหัตถกรรมพื้นบ้าน กรณีศึกษา องค์การชุมชนจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่บางเจ้าฉ่า อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดอ่างทอง**. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เกษมศักดิ์ อุ้นบ้าน. 2546. **การใช้ไม้ไผ่ในวิถีชีวิตชาวไทยลื้อกับระบบนิเวศท้องถิ่น: กรณีศึกษา ตำบลงอบ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน**. เชียงใหม่: การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- โกวิท พวงงาม. 2545. “การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.idis.ru.ac.th/report/index.php?acti> (9 ธันวาคม 2553).
- จิต นิลพานิช และ กุลชน ธนาพงศธร. 2532. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท**. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ถวิล ศรีเงิน. 2556. **รองประธานป่าเศรษฐกิจบ้านหัวทุ่ง**. สัมภาษณ์. 1 สิงหาคม.
- ธวัชชัย ภักดีไทย. 2551. **การจัดการหัตถกรรมเครื่องจักสานไม้ไผ่เพื่อการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านทุ่งแต่ ตำบลทุ่งแต่ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร**. ขอนแก่น: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. 2546. **การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิคและกรณี ตัวอย่าง**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ 598.
- นฤมล ปัญญาวิชโรภาส. 2549. **ไผ่กับวิถีชีวิตชุมชนชาวเลย: กรณีศึกษา ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจักสานกระติบข้าว บ้านนาอ้อ ตำบลนาอ้อ อำเภอเมือง จังหวัดเลย**. เลข: สถาบันวิจัยและพัฒนา, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. 2527. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล.

- นันทสาร สีสลับ. 2556. “ภูมิปัญญาไทย”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://guru.sanook.com/encyclopedia/ภูมิปัญญาไทย/> (14 ธันวาคม 2556).
- ประจักษ์ บุญเรือง. 2557. ประธานป่าเศรษฐกิจบ้านหัวทุ่ง. สัมภาษณ์. 21 มกราคม.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). 2539. การพัฒนาที่ยั่งยืนมูลนิธิพุทธธรรม. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.
- ภาสกร โทณะวณิก. 2554. การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมสาขาจักสานของจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ(วช.), มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- บุภาพร รูปงาม. 2545. การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานประมาณในการปฏิรูประบบราชการ. กรุงเทพฯ: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคนิ. 2531. การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วินัย วีระพัฒนานนท์. 2538. สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. กรุงเทพฯ: ส่องสยาม.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2532. เครื่องจักสานในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และ อมรศักดิ์ บุญเรือง. 2545. องค์การและการจัดการ (ฉบับมาตรฐาน). กรุงเทพฯ: ชรรรมสาร.
- ศุภัทรา พลเพิ่ม. 2551. กระบวนการในการจัดการป่าเศรษฐกิจชุมชนบ้านหัวทุ่ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: การค้นคว้าแบบอิสระปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- หัตถ์ ศรีบุญยัง. 2556. ประธานกลุ่มแม่หญิงจักสานบ้านหัวทุ่ง. สัมภาษณ์. 2 สิงหาคม.
- สถักจิต คำไส. 2553. คู่มือการปฏิบัติงานโครงการสร้างองค์กรเครือข่ายการมีส่วนร่วมในการคุ้มครองรักษาป่า. ม.ป.พ. (เอกสารอัดสำเนา)
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. 2549. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนเล่มที่ 22. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- _____. 2550. สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนเล่มที่ 23. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- สิรินยา ภาชา. 2551. หัตถกรรมจักสานกระดังกับวิถีชุมชน บ้านปากกล้วย ตำบลโนนคอม อำเภอภูพาน จังหวัดขอนแก่น. เลย: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.
- สุกัญญา อนุทานนท์. 2547. เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: ทีพีเอ็น เพรส.เชียงใหม่.
- สุเมธ งามกนก. 2549. “เศรษฐกิจพอเพียง”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา http://www.bps2.moe.go.th/bpsgs/readarticle.php?article_id=2. (14 ธันวาคม 2556).

สุเมธ ตันติเวชกุล. 2552. เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่อง การพัฒนาสังคมตามภูมิสังคมไทย.

เชียงใหม่: คณะผลิตกรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้. (เอกสารอัดสำเนา).

สุรัสวดี ราชกุลชัย. 2543. การวางแผนและการควบคุมทางการบริหาร. กรุงเทพฯ: จามจุรี.

สำนักงานบริหารและพัฒนาองค์ความรู้ (องค์การมหาชน). 2551. รายงานผลการศึกษา องค์ความรู้
ชุมชนต้นแบบกรณีพื้นที่ ลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน. เชียงใหม่.

สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดเชียงใหม่. 2556. ข้อมูลหมู่บ้านหัวทุ่ง หมู่ 14 ตำบลเชียงดาว อำเภอ
เชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. (เอกสารอัดสำเนา).

สำนักมาตรฐานการศึกษา. 2545. ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชุดวิชาการวิจัยชุมชน. กรุงเทพฯ: เอส.
อาร์. พรินตติ้ง.

องค์การบริหารส่วนตำบลเชียงดาว. 2556. แผนที่ภูมิประเทศแสดงขอบเขตหมู่บ้านหัวทุ่ง หมู่ 14
ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: องค์การบริหารส่วนตำบล
เชียงดาว. (เอกสารอัดสำเนา)

อดิน รพีพัฒน์. 2547. การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ: ศูนย์การศึกษา
นโยบายสาธารณะสุข.

อภิญญา กังสนารักษ์. 2544. รูปแบบการบริหารแบบมีส่วนร่วมในองค์กรที่มีประสิทธิผลระดับ
คณะของสถาบันอุดมศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

World Commission on Environment and Development (WCED). 1987. **Our Common Future**.
New York: Oxford University Press.

แบบสอบถาม

คำชี้แจง แบบสอบถามชุดนี้จัดทำขึ้นเพื่อประโยชน์ในการวิจัย
เรื่องภูมิปัญญาการจัดการสวนไผ่ เพื่อการสานก๊วย บ้านหัวทุ่ง ตำบลเชียงดาว
อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่
โดย นางสาวกมลชนก ตุ่มคำ นักศึกษาสาขาการพัฒนากุมิสังคมอย่างยั่งยืน
มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ขอความร่วมมือท่านให้ข้อมูลตามความเป็นจริง

ส่วนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

1. เพศ () หญิง () ชาย
2. อายุปี
3. สถานภาพของท่าน
() หัวหน้าครอบครัว
() สมาชิกในครอบครัว ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครอบครัว.....
4. ระดับการศึกษา
() ไม่ได้ศึกษา () ประถมศึกษา
() มัธยมศึกษาตอนต้น () มัธยมศึกษาตอนปลาย
() ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) () ประกาศนียบัตรวิชาชีพ
ชั้นสูง(ปวส.)
() ปริญญาตรี () สูงกว่าปริญญาตรี
5. อาชีพ
() จัดสานก๊วยเป็นอาชีพหลัก
() จัดสานก๊วยเป็นอาชีพเสริม อาชีพ
หลัก.....
6. ประสบการณ์จักสานก๊วยไผ่.....ปี
7. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน.....คน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจักสานก๊วย.....คน
8. ครัวเรือนของท่าน (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)
() เป็นสมาชิกกลุ่มป่าชุมชน
() เป็นสมาชิกกลุ่มปลูกป่าเศรษฐกิจ
() เป็นคณะกรรมการกลุ่มป่าชุมชน

- () เป็นคณะกรรมการกลุ่มป่าเศรษฐกิจ
 () ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มป่าชุมชนเพราะ.....
 () ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มปลูกป่าเศรษฐกิจ เพราะ

9. ท่านได้รับการฝึกจักสานถ้วยไฟจากใคร และทำไมท่านตัดสินใจประกอบอาชีพจักสานถ้วยไฟ

.....

**ส่วนที่ 2 การจักสานถ้วย และผลที่ได้รับจากการจักสานถ้วย
 ด้านเศรษฐกิจ**

1. ครวเรือนของท่านผลิตถ้วยไฟได้สัปดาห์ละ.....ใบ
2. ส่วนใหญ่ไฟที่นำมาใช้ในการจักสานถ้วยได้มาจากที่ใด (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)
 - () ปลูกเองจากสวน ไร่ นา ป่าละ.....ครั้งละ.....เล่ม
 - () ป่าชุมชนป่าละ.....ครั้งละ.....เล่ม
 - () ป่าเศรษฐกิจ ป่าละ.....ครั้งละ.....เล่ม
 - () ซื้อจาก(ระบุแหล่งที่ซื้อ)ปีละ.....ครั้งละ.....เล่ม
3. นอกจากแรงงานในครัวเรือนแล้ว ในแต่ละสัปดาห์ ท่านมีค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจักสานถ้วย (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)
 - () ค่าไม้ไฟ จำนวน.....เล่ม เป็นเงิน.....บาท / สัปดาห์
 - () ค่าดอก จำนวน.....พัน เป็นเงิน.....บาท / สัปดาห์
 - () ค่าร่อนดอก จำนวน.....ชั่วโมง เป็นเงิน.....บาท / สัปดาห์
 - () ค่าใช้จ่ายอื่นๆ ระบุ.....บาท / สัปดาห์
4. ครวเรือนของท่านมีรายได้จากการจำหน่ายถ้วย
 - () ต่ำกว่า 1,000 บาท/ สัปดาห์ (ระบุ).....บาท
 - () 1,000 – 2,000 บาท/ สัปดาห์ (ระบุ).....บาท
 - () มากกว่า 2,000 บาท/ สัปดาห์ (ระบุ).....บาท

5. คร่าวเรือนของท่านใช้รายได้จากการจำหน่ายถ้วย ในเรื่องต่อไปนี้ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- () ค่าเล่าเรียน บุตรหลาน () ค่าอาหาร
 () ค่าของใช้ในครัวเรือน () ค่าสาธารณูปโภค (ไฟฟ้า น้ำประปา)
 () ค่าใช้จ่ายอื่นๆ (ระบุ).....
 () เก็บออม (ระบุแหล่งออมเงิน).....

ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม (ข้อ 1-2 เฉพาะผู้ที่ป็นสมาชิกป่าชุมชน / ป่าเศรษฐกิจ)

1. ท่านมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมกับกลุ่มอย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

() ประชุม พบปะหารือ
 () พัฒนาพื้นที่ปลูกป่า บำรุง รักษาป่า เช่น ปลูกไม้ ถางวัชพืช จัดทำแนวกันไฟ
 () กิจกรรมอื่นๆ (ระบุ).....
2. ท่านได้ประโยชน์จากการเป็นสมาชิกป่าชุมชน / ป่าเศรษฐกิจ อย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

() ตัดไม้ไผ่มาสานถ้วย () ใช้พื้นที่ปลูกข้าวโพด ถั่ว
 () ได้ใช้ประโยชน์
 () อื่นๆ (ระบุ).....
3. (เฉพาะผู้ที่ไม่ใช่สมาชิก ป่าชุมชน / ป่าเศรษฐกิจ) ท่านได้ประโยชน์จากป่าชุมชน / ป่าเศรษฐกิจ อย่างไร (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

() หาเห็ด หน่อไม้ () หารถควน
 () นำไม้มาใช้ในการก่อสร้างทั้งส่วนตัว และงานสาธารณประโยชน์
 () กิจกรรมอื่นๆ (ระบุ).....
4. ป่าชุมชน ป่าเศรษฐกิจเป็นทั้งแหล่งอาหาร สร้างอาชีพ สร้างรายได้สมควรได้รับการอนุรักษ์พัฒนา

() เห็นด้วยอย่างยิ่ง เพราะ.....
 () เห็นด้วย เพราะ.....
 () ไม่แน่ใจ เพราะ.....
 () ไม่เห็นด้วยเพราะ.....

ภาคผนวก ข

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นางสาวกมลชนก ตุ่มคำ	
เกิดเมื่อ	4 ตุลาคม 2525	
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2543	ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง สาขาการบัญชี โรงเรียนพณิชยการลานนา เชียงใหม่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
	พ.ศ. 2545	ปริญญาตรีบริหารธุรกิจบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2548	ประกอบธุรกิจส่วนตัว ค้าปลแม่สา อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่